Дванадцять знаків Зодіаку

Світлій пам'яті Хосе С. Альвареса [36]

1.

Козеріг, Водолій, Риби, Овен, Бик – рахував уві сні Ахілес Молінарі[37]. На мить запнувся. Увіч побачив Ваги та Скорпіона. Зрозумів, що помилився, – і в паніці прокинувся.

Сонце падало йому на лице. На столику коло ліжка лежали альманах "Брістоль" та кілька журналів "Фіха", поруч стояв будильник, що показував двадцять на десяту. Все ще повторюючи назви знаків Зодіаку, Молінарі піднявся з ліжка. Визирнув у вікно. На розі вже стояв отой незнайомець.

Молінарі хитрувато всміхнувся. Пішов до ванної і приніс бритву, щіточку для гоління, решточок жовтого мила та посудину з окропом. Із награною безтурботністю відчинив нарозтіж вікно, зиркнув на незнайомця і почав голитися, насвистуючи танго "Краплена карта"[38].

Через десять хвилин він уже був на вулиці – у новому коричневому костюмі, за який ще треба буде зробити дві місячні виплати в "Англійське ательє Рабуффі". Коли Молінарі завертав за ріг, незнайомець, приховуючи зніяковілість, вдав, що цікавиться лотерейною таблицею. Молінарі, вже звиклий до таких примітивних штучок, попрямував у бік вулиці Умберто Першого. Моментально під'їхав автобус, Молінарі сів. Щоби полегшити роботу своєму переслідувачеві, він зайняв місце спереду. Через два-три квартали він озирнувся: незнайомець, якого легко було впізнати за чорними окулярами, читав журнал. Автобус їхав у бік центру, пасажирів ставало дедалі більше. Молінарі міг би висісти так, щоби незнайомець цього не зауважив, проте він мав кращий план. Він зійшов коло пивного бару "Палермо", рушив у напрямку північної частини

міста, наблизився до виправної тюрми та увійшов у браму. Молінарі хотів би тримати себе в руках, але, перш ніж підійти до охоронця, він нервово відкинув убік нещодавно прикурену сигарету. Перекинувся кількома несуттєвими фразами з черговим. А тоді хтось із тюремної охорони провів його до камери двісті сімдесят три.

Чотирнадцять років тому такий собі м'ясник Августин Р. Боноріно[39], вбравшись у костюм коколіче[40], поїхав на парад автомобілів у Бельграно – і отримав смертельний удар пляшкою по голові. Усі знали, що пляшка належала одному хлопчині з банди Кульгавого. Та, оскільки Кульгавий відігравав далеко не останню роль у передвиборчій кампанії до конгресу, поліція вирішила, що краще буде звалити вину на Ісидро Пароді[41], тим більше що ходили чутки, нібито він чи то анархіст, чи спірит. Насправді Ісидро Пароді не був ні тим ні іншим: він був власником перукарні у південній частині міста і мав нещастя взяти до себе на квартиру клерка з вісімнадцятого комісаріату поліції, а той заборгував йому квартплату за цілий рік. Цей трагічний збіг обставин якраз і визначив долю Пароді: всі свідчення (а свідки були тільки з банди Кульгавого) одностайно вказували на нього, і суддя оголосив вирок: двадцять один рік в'язниці.

Ісидро Пароді опинився у в'язниці 1919 року, і час, проведений у камері, добряче давався йому взнаки: нині це був огрядний сорокалітній чоловік, із поголеною головою, менторським виразом обличчя та вражаюче мудрими очима. Зараз ці очі дивилися на молодого Молінарі.

– То чого вам від мене треба, шановний аміго?

Його тон був не надто люб'язним, та Молінарі знав, що візитери Пароді радше не дратували. Крім того, Молінарі не переймався реакцією Ісидро: йому було вкрай потрібно довіритися і почути пораду, а відтак він був готовий стерпіти яке завгодно ставлення до себе. Неквапно і дуже ретельно добрий Пароді запарив у голубому глечику мате і запропонував Молінарі. Той, хоч і страшенно нетерпеливився розповісти Пароді про те, що перевернуло йому ціле дотеперішнє життя, знав, що приквaплювати

Ісидро Пароді не варто. Тож Молінарі, здивувавши тим самого себе, почав безтурботну розмову про кінські перегони: мовляв, це суцільний підступ, і переможця ну просто ніколи не можливо вгадати.

Дон Ісидро проігнорував сказане Молінарі – й узявся за своє улюблене: став плюгавити італійців, які вже у всі діри позалазили, рятунку від них нема, ось уже навіть пробралися в їхню тюрму.

– Купа бозна-яких чужаків, бозна-звідки сюди до нас понаїжджали…

Затятий націоналіст Молінарі охоче підтримав ці нарікання і сказав, що вже й сам ситий по горло і макаронниками, і друзами[42], але особливо – багатіями-англійцями, які скрізь тут понабудовували залізниць та понавозили холодильників. От і вчора: зайшов було до піцерії "Наші хлопці" – і першим, кого побачив, був сольді, макаронник.

– То хто вам усе ж допік? Італієць чи італійка?

– Не італієць і не італійка, – жорстко сказав Молінарі. – Доне Ісидро, я вбив людину.

– Кажуть, що я також убив людину, побий мене грім. Та не мучтеся ви так, ціла та справа із тими друзами доволі заплутана, але якщо вам не копатиме ями паршивий клерк із вісімнадцятого комісаріату, то ви, якщо постараєтеся, шкуру свою врятуєте.

У Молінарі очі полізли на лоба від здивування. Далі він згадав, що про нього написала одна нікчемна газетка, де він колись вів колонку про модні види спорту та футбол; газетка пов'язала його ім'я із загадковими подіями на віллі Ібнхальдуна. Згадав також, що Пароді не допускав бездіяльності свого мозку і, завдяки поблажливому ставленню помічника комісара Кордоне[43], щодня уважно вивчав свіжу пресу. Тож дон Ісидро вже знав про нещодавню смерть Ібнхальдуна[44]. Але він попросив Молінарі детальніше і по порядку розповісти, що трапилося, тільки не

поспішати при цьому, бо він, дон Ісидро, тепер трохи недочуває. Молінарі з робленим спокоєм почав розповідати свою історію:

– Повірте, я абсолютно сучасний хлопець, я йду в ногу зі своєю епохою, я люблю жити на повну, але думати я теж люблю. Я розумію, що етап матеріалізму ми вже проминули. Жадібні святенники з Євхаристійного конгресу показали не найкраще з-поміж своїх облич. Ви казали це минулого разу – і, повірте, я це добре запам'ятав: завжди потрібно намагатися зрозуміти незрозуміле. Бачте, факіри та йоги з їхніми дихальними вправами багато в чому все-таки змогли розібратися. Або спірити. Що ж, я не можу входити до їхньої спільноти "Честь і Вітчизна", бо я – католик. Або друзи. Я зрозумів, що друзи як община – дуже прогресивні, що вони давно наблизилися до великої таємниці, на відміну від тих, хто щонеділі ходить на месу. Доктор Ібнхальдун на своїй віллі "Массіна" облаштував щось на кшталт папської резиденції, до того ж там – феноменальна бібліотека. Про це я на День Дерев[45] почув по радіо "Фенікс". Його виступ на радіо, скажу я вам, – неабищо. Пізніше хтось надіслав докторові мій газетний відгук про його виступ, відгук йому сподобався. Він запросив мене до себе додому, понадавав мені багато розумних книжок і покликав на свято, що мало відбутися на віллі. Туди, щоправда, не допускають жінок, це елемент культури, проте там трапляються неперевершені інтелектуальні баталії. Кажуть, що друзи не мають ідолів, але там у головній залі – залізний Бик, здається, абсолютно безцінний[46]. Щоп'ятниці коло Бика збираються акіли[47], інакше кажучи – втаємничені. І от відносно недавно доктор Ібнхальдун вирішив ввести мене в це коло втаємничених, а відмовитися я ніяк не міг, бо треба було зберегти зі старим добрі взаємини, та й не хлібом єдиним живе чоловік. Друзи дуже замкнуті, вони не могли повірити, що якась західна, та ще й біла людина гідна бути допущеною до їхньої общини. До прикладу, Абдул Хасан[48], власник колони грузовиків, які перевозять м'ясо, нагадав, що кількість обраних не може змінюватися, проти мене виступив і підскарбій общини Ізеддін[49], але він же, бідолашний, щодня сидить, щось пописує, і доктор Ібнхальдун вічно підсміюється з нього та його книжок. І ось ці закостенілі реакціонери з їх неадекватними

упередженнями – всі вставляли мені палки в колеса. Скажу чесно: саме вони в усьому якраз і винні.

Одинадцятого серпня я отримав листа від Ібнхальдуна, у листі йшлося про те, що чотирнадцятого я повинен пройти певне непросте випробування, і маю до цього підготуватися.

– І як ви мали підготуватися до випробування? – поцікавився Пароді.

– Три дні поспіль я мав пити тільки чай, а крім того, вивчити знаки Зодіаку в тому порядку, в якому вони надруковані в альманасі "Бристоль"[50]. На роботі, в Санітарному управлінні, де я працюю першу половину дня, я сказав, що захворів. Спершу мене дуже здивувало, що церемонія втаємничення відбудеться в неділю, а не у п'ятницю, та лист містив пояснення: для такого важливого іспиту найбільше підходить саме благословенна Свята неділя. Я мав з'явитися на віллі до півночі. Цілу п'ятницю та цілу суботу я намагався бути максимально спокійним, але в неділю я прокинувся у тривозі.

Бачте, доне Ісидро, зараз я думаю, що вже тоді мені передчувалося щось лихе. Я на це не зважав – і провів цілий день, читаючи книжку. Смішно подумати, кожні п'ять хвилин я поглядав на годинник, щоби переконатися, чи не час мені випити ще горнятко чаю; я не розумію, навіщо я дивився на годинник, я і без того пив би той чай, бо у горлі постійно пересихало – і я страшно потребував рідини. Отож я дуже чекав вечора і часу випробування, однак примудрився запізнитися на вокзал Ретіро і пропустив потрібний потяг, тому довелося їхати наступним, час відправлення – двадцять третя вісімнадцять.

Звісно, я вже все дуже добре вивчив, але навіть у поїзді продовжував підглядати в альманах.

І мене несамовито дратували якісь ідіоти в моєму вагоні. Вони голосно обговорювали перемогу "Мільйонерів" у матчі з "Юніорами

Чакаріта", однак, повірте, вони зовсім нічого не петрали у футболі. Я висів у Бельграно. Станція була десь за три квартали від вілли. Я вирішив, що прогулянка пішки трохи мене збадьорить, але насправді приповз під віллу вже напівмертвим. Виконуючи інструкції Ібнхальдуна, я зателефонував йому з крамнички на вулиці Розетті.

Перед віллою стояла вервечка машин. Дім сяяв, наче різдвяна ялинка, здалеку долинали розмови людей. Ібнхальдун зустрічав мене біля воріт. Мені здалося, що він наче аж постарів. Я завжди бачив його тільки вдень, а цієї ночі я зрозумів, що він чимось подібний на Репетто, але з бородою. Іронія долі, як-то кажуть: саме тоді, коли я божеволів від думки про випробування, мені запала у голову така-от цілковита дурниця. Ми обійшли дім, ступаючи по доріжці, вимощеній цеглинами, й увійшли всередину. У кімнаті перед кабінетом, коло архіву, сидів Ізеддін.

– Уже чотирнадцять років, як я також надійно заархівований, – дещо вкрадливо сказав дон Ісидро, – і ось про цей архів я нічогісінько не знаю. Опишіть мені детальніше це місце: як ви його побачили.

– Усе дуже просто. Кімната секретаря розташована на найвищому поверсі, звідти сходи ведуть униз, просто до головної зали. Там, довкола металевого Бика, стояли друзи, чоловік десь зо сто п'ятдесят, усі вони були в білих туніках. Архів міститься у кімнатці, суміжній із секретарською, зовсім без вікон. Знаєте, я можу посперечатися з будь-ким, що якщо людина проводить багато часу в приміщенні без вікон – то це шкодить здоров'ю. Як ви думаєте?

– І не кажіть! Відтоді, як мене посадили – тут, на півночі, – я ненавиджу замкнутий простір. А тепер опишіть мені кімнату секретаря.

– Величезна кімната. Дубовий письмовий стіл, на ньому – друкарська машинка "Оліветті", поруч – дуже зручні крісла, в яких можна втонути. І ще на столі лежала старовинна турецька люлька, з тих, що варті цілого маєтку. Ще – люстра з підвісками, персидський килим – навіть, може,

дещо футуристичний, погруддя Наполеона, бібліотека з надзвичайно поважними книжками: "Всесвітня історія" Чезаре Канту, "Чудеса світу та людини", "Всесвітня бібліотека всесвітньо відомих творів", щорічник "Розум", "Ілюстрований садовий довідник" Пелуффо, "Скарб молодості", "Злочинниця" Ломброзо і так далі.

Іземддін дуже нервував. Я відразу зрозумів чому: бо він перебирав свої книжки. На столі лежала ціла гора книжок. Натомість доктор уже думав про моє випробування і хотів спекатися Іземддіна, відтак сказав йому:

– Не переживайте. Якраз сьогодні вночі я прочитаю ті ваші книги.

Не знаю, чи Іземддін повірив, але він пішов і надягнув туніку, щоби приєднатися до інших у залі, при цьому на мене він навіть не подивився.

Як тільки ми залишилися самі, доктор Ібнхальдун запитав:

– Ти чесно дотримувався строгого посту? Вивчив напам'ять усі дванадцять знаків Зодіаку?

Я запевнив його, що з четверга, з десятої години вечора пив сам лише чай (того вечора я повечеряв у цікавій компанії в Меркадо де Абасто[51], це товариство називало себе "тиграми нової чуттєвості"; я з'їв лівійську паляницю та запечену рибу).

Тоді Ібнхальдун попросив, щоб я перерахував йому всі знаки Зодіаку. Я назвав по порядку та без жодної помилки. Він змусив мене повторити всі знаки Зодіаку п'ять чи шість разів, а далі сказав:

– Я бачу, що ти дотримувався інструкцій. Але це нічогісінько тобі не дасть, якщо ось зараз ти не будеш дійсно наполегливим та мужнім. Упевнений, що і наполегливість, і мужність у тебе є. Я вирішив не дослухатися до тих, хто сумнівається у твоїх чеснотах: ти пройдеш через одне-єдине випробування, проте воно найбільш складне й суворе.

Тридцять років тому в горах Лівану я успішно його пройшов; але перед тим мої наставники давали мені простіші завдання: я дістав монету з дна моря, знайшов повітряні джунглі, а також чашу в центрі Землі та кинджал, викуваний у Пеклі. Тобі не доведеться шукати чотирьох магічних елементів. Тобі треба розпізнати чотирьох майстрів, які складають сокровенний тетрагон Божества. Зараз вони моляться зі своїми братами-акілами коло металевого Бика, вони одягнуті, як і всі, їх неможливо відрізнити від решти очима, але твоє серце їх вирізнить. Я накажу тобі привести до мене Юсуфа. Ти зійдеш униз, у залу, називаючи подумки – по порядку – всі знаки Зодіаку; коли дійдеш до останнього знаку, до Риб, то почнеш називати знаки спочатку – Овен і так далі – і тричі обійдеш усіх акілів. Якщо ти не переплутаєш порядку сузір'їв, твої кроки приведуть тебе до Юсуфа. Ти скажеш: "Ібнхальдун кличе тебе!" – і прийдеш із ним сюди. Потім я накажу тобі привести другого майстра, тоді – третього, нарешті – четвертого…

На щастя, я стільки разів перечитував альманах "Бристоль", що назви сузір'їв намертво засіли в моїй голові, але ж відомо, що коли комусь кажуть, що він у жодному разі не може помилитися, відразу ж зникає упевненість і починаються помилки. Запевняю вас, я не злякався, саме так воно і є, одначе якесь погане передчуття зародилося в мені, а тоді почало міцніти. Ібнхальдун потис мені руку і запевнив, що молитиметься за мене, потім я сходами зійшов униз, у головну залу.

Моя увага була повністю прикута до знаків Зодіаку; все навколо – ці білі спини, ці низько опущені голови, ці безликі маски, цей священний Бик, якого я ніколи раніше не бачив зблизька, – вселяло лютий неспокій. Одначе я тричі обійшов довкола натовпу друзів – і опинився за спиною одного з них, хоча, на мій погляд, він нічим не відрізнявся від решти. Я боявся збитися з послідовності знаків, а тому не відволікався на сторонні думки і сказав: "Ібнхальдун кличе тебе!" Чоловік рушив за мною, у той же час я безперестанку тримав перед очима знаки Зодіаку. Ми піднялися сходами і зайшли у кімнату секретаря. Ібнхальдун молився. Він завів Юсуфа до архіву, відразу вийшов звідти і сказав мені: "Тепер приведи Ібрагіма". Я повернувся до головної зали, зробив три круги, став за

спиною якогось чоловіка і сказав: "Ібнхальдун кличе тебе!" Далі ми з ним пішли до кімнати секретаря.

– Притримайте-но коней, аміго! – промовив Пароді. – Чому ви думаєте, що доки ви ходили туди-назад, а також по залі, ніхто не виходив із секретарської?

– Я вас запевняю, абсолютно точно: ніхто! Я був дуже зосереджений, перераховуючи знаки, але не дав би обвести себе довкола пальця. Я не зводив очей із дверей у кімнату секретаря. Не сумнівайтеся, ніхто туди не заходив. І ніхто не виходив звідти.

Отже, Ібнхальдун узяв за плечі Ібрагіма і завів до архіву; далі він знову звернувся до мене: "А тепер приведи мені Ізеддіна". Так дивно, доне Ісидро: перші два рази я був дуже впевнений у собі, проте в цю мить розгубився. Я спустився, тричі обійшов усі фігури у білому, а тоді повернувся з Ізеддіном. Я неймовірно втомився, на сходах мені потемніло в очах, напевно, від виснаження; перед очима розпливалося геть усе, навіть мій супутник Ізеддін. Ібнхальдун, вочевидь, настільки повірив у мене, що вже навіть не молився; він сів і почав розкладати пасьянс. Коли я прийшов з Ізеддіном, він завів його до архіву, повернувся і заговорив зі мною батьківським тоном:

– Це завдання дощенту тебе виснажило. Останнього з них – обраного Джаліла – я приведу сам.

Утома – ворог зосередженості. Та все ж, як тільки Ібнхальдун зійшов по сходах, я відразу кинувся шпигувати за ним. Він зробив три круги довкола, схопив Джаліла за руку і привів його нагору. Я вам казав, що в архіві лише одні двері – вони ведуть до секретарської. У ці двері Ібнхальдун увійшов із Джалілом – і незабаром повернувся з чотирма перевдягнутими друзами; перехрестив мене – вони дуже побожні, а потім (креольською мовою) наказав їм відкрити обличчя. Ви можете вважати це чистою вигадкою, але переді мною стояли Ізеддін з відстороненим

лицем і Джаліл – заступник керівника фірми "Формаль", Юсуф – зять одного бубнявого чоловіка та блідий, наче смерть, бородатий Ібрагім – як ви знаєте, компаньйон Ібнхальдуна. Зі ста п'ятдесяти однаковісіньких друзів були обрані четверо майстрів – саме ті, що треба.

Доктор Ібнхальдун був готовий мене обійняти, але решта, ніби не бажаючи змиритися з тим, що сталося, почали присікуватися до деталей і бурхливо сперечатися своєю мовою. Бідолашний Ібнхальдун намагався в чомусь їх переконувати, але врешті йому опустилися руки. Він сказав, що я маю пройти ще одне випробування – найскладніше, причому на кін буде поставлено їхні життя чи навіть долю цілого Всесвіту.

Він пояснив:

– Цією пов'язкою ми зав'яжемо тобі очі, дамо тобі в праву руку бамбукову палицю, а кожен із нас заховається в якомусь закутку в домі чи в саду. Ти дочекаєшся, поки годинник виб'є дванадцяту, а тоді підеш нас шукати; шлях тобі вкажуть знаки Зодіаку. Ці сузір'я правлять світом. На час випробування ми передамо тобі керування їхніми переміщеннями. Космос стане підвладним тобі. Якщо ти не зіб'єшся і нічого не наплутаєш, світ рухатиметься, як і раніше, але якщо ти помилися – і після Терезів назвеш Лева, а не Скорпіона, той майстер, якого ти шукаєш, загине, а світ опиниться перед загрозою випробування повітрям, водою та вогнем.

Решта друзів підтвердили його слова; всі, крім Іземдіна. Той спожив так багато салямі, що тепер боровся зі сном, йому аж очі змикалися, а ще він був такий дезорієнтований, що кожному потис руку, раніше він такого взагалі ніколи не робив.

Мені дали бамбукову палицю, зав'язали очі; всі розійшлися. Я залишився сам. Мене охопив несамовитий розпач. Стільки справ одночасно: тримати в голові знаки Зодіаку – і не переплутати їх послідовність; чекати на бамкання годинника, що все ніяк не починав бамкати, – і водночас боятися цієї миті, бо тоді мені доведеться йти

блукати будинком, який здавався мені велетенським та геть незнайомим. Я почав викликати в уяві сходову клітку, балюстраду, меблі, на які, вочевидь, буду наштовхуватися по дорозі, підвали, внутрішній дворик, мансардні вікна, щось там іще… Я раптом став чути все: шелест гілок на дереві в саду, кроки поверхом вище, друзів, які виходили з вілли; я почув, як від'їхала машина старого Ісотта Абд аль-Маліка[52], котрий виграв у лотерею фірми "Раджіо". Нарешті всі пороз'їжджалися – і я залишився сам у будинку, сам – але з чотирма друзами, котрі поховалися невідомо де. З першим же ударом годинника я дуже налякався. Ще геть молодий і повний життя, я йшов зі своєю палицею, наче сліпий інвалід, – сподіваюся, ви розумієте, про що я? І відразу повернув наліво, бо зять бубнявого був украй самовпевненим, тож мені подумалося, що знайду його під столом. Весь цей час у моїй голові чергувалися образи: Терези, Скорпіон, Стрілець і так далі – і я зовсім забув, що на сходах має бути майданчик, тому спіткнувся, а потім опинився в зимовому саду. І аж тоді зрозумів, що втратив орієнтацію. Я не бачив ні дверей, ані взагалі стін. Не забувайте, що я три дні пив сам лише чай, тож відчував дуже сильну психологічну напругу. Одначе мені вдалося опанувати себе. Я побачив підйомник для посуду – і здогадався, де я. Потім мені у голову закралася непевна думка, що хтось міг заховатися у дров'яному сарайчику, але ті друзи, при всій їхній освіченості, не наділені нашим креольським жвавим здоровим глуздом.

Я знову повернувся до вітальні. Перечепився об столик із трьома ніжками, що його друзи використовують для спіритичних сеансів, так наче живуть у Середньовіччі. Мені здалося, що на мене дивляться очі людей з геть-усіх олійних портретів (ви будете сміятися, але моя сестра не дарма завжди стверджувала, що я – трохи божевільний: божевільний поет). Я не давав собі впасти в запаморочення і невдовзі побачив Ібнхальдуна, просто витягнув руку – і наткнувся на нього. Без найменших зусиль ми дуже швидко відшукали сходи; як виявилося, вони були ближче, ніж я думав; ми дісталися до кімнати секретаря. Дорогою ми не розмовляли. Я поринув у думки про знаки Зодіаку. Залишивши в секретарській Ібнхальдуна, кинувся на пошуки іншого друза, і раптом почув щось на кшталт приглушеного хихотіння. Чи не вперше у мене

закрався сумнів: може, з мене тут насміхаються? Моментально пролунав крик. Я готовий заприсягти, що не переплутав сузір'я, але хтозна, можливо, злість, а потім здивування збили мене з пантелику, відволікли? Та я ніколи не сумніваюся в очевидному. Відтак повернувся назад, постукуючи палицею, зайшов до кімнати секретаря і спіткнувся об щось, що лежало на підлозі. Тоді нагнувся. Моя рука наткнулася на чиєсь волосся. Потім – на ніс та очі. Механічно я зірвав пов'язку зі свого обличчя.

Ібнхальдун лежав на килимі, з рота у нього сочилася кривава піна; я його обмацав, він був іще теплий, але вже мрець. У кімнаті, крім нас, нікого не було. Я подивився на палицю, яка випала мені з рук. На її кінчику виднілася кров. І тільки тоді до мене дійшло, що це я його вбив. Без сумніву, тої миті, коли до мене долинув приглушений сміх, я збився і переплутав порядок фігур; моя помилка коштувала цьому чоловікові життя. А можливо, що й чотирьом людям… Я визирнув у галерею і почав їх гукати. Ніхто не відповів. Нажаханий, я кинувся вглиб дому, пошепки повторюючи: Овен, Бик, Близнюки – аби лише не настав кінець світу. За хвилину я опинився коло огорожі, й це при тому, що вілла займає три чверті кварталу. Тульїдо Ферраротті завжди мені казав, що моє майбутнє – це забіги на середні дистанції. Але цієї ночі я поставив рекорд стрибків у висоту. З розгону я перескочив через двометрову огорожу, а коли вибирався з рівчака, намагаючись повитягувати осколки пляшок, які повпиналися в моє тіло з усіх боків, раптом почав задихатися від диму. Над віллою піднімалася чорна хмара – щільна, як матрацна вовна. Я давно не тренувався, але тут рвонув так, як ніколи не бігав навіть у найкращі свої часи, домчав до вулиці Розетті, озирнувся, побачив, що небо над віллою зробилося немов 25 травня[53], будівля яскраво палала. Ось що може спричинити заміна знаків Зодіаку! Від цієї думки мені пересохло в горлі. За рогом я помітив поліцейського і різко побіг в інший бік, потім я вештався якимись закинутими місцинами, майже нетрями; аж соромно, що на таке досі можна натрапити у нашій столиці, соромно за нас, аргентинців, а ще мене вкрай роздратували собаки: вистачало одному загавкати, як інші підхоплювали, вони валували дуже близько, тож я мало не оглух. Інакше кажучи, у західній частині міста перехожий

не почуває себе в безпеці, до нього нікому немає ніякого діла. Невдовзі я заспокоївся, бо зрозумів, що вийшов на вулицю Чарльоне, якісь нещасні, що скупчилися біля крамнички, побачивши мене, почали викрикувати: "Овен, Бик, Близнюки!" – і видавати при цьому дуже непристойні звуки, але я пішов своєю дорогою, не звертаючи на них уваги. Важко повірити, але я лише за деякий час усвідомив, що, блукаючи, безперестанку впівголоса повторював знаки Зодіаку. Потім я знову заблукав. Знаєте, той, хто споруджував будівлі в цих районах, не мав ані найменшого уявлення про елементарні закони містобудування, а тому вулиці перетворилися на лабіринти. Мені й на думку не спало скористатися якимось транспортом, тож поки я добирався додому, моє взуття перетворилося на дрантя. Це був час, коли на вулиці повиходили нічні прибиральники. Світало, і я почувався хворим від утоми. Здавалося, в мене піднялася температура. Я впав на ліжко, але вирішив боротися зі сном, тож далі повторював назви знаків Зодіаку.

О дванадцятій я дав знати, що захворів, – і в редакцію, і в Санітарне управління. А тоді зайшов мій сусід, комівояжер із Бранкато; він, по суті, силою затягнув до себе – скуштувати тальяринади[54]. Я щиро вам скажу, поклавши руку на серце: від цих спагеті мені навіть полегшало. Мій приятель, чоловік із досвідом, побачивши, в якому я стані, відкоркував пляшку мускатного вина. Одначе мені було не до розмов, тому я сказав, що валюся з ніг від утоми – і повернувся до себе. Цілий день я не виходив з помешкання. Проте я не збирався все своє життя провести за зачиненими дверима. До того ж мене тривожили нещодавні події на віллі, а тому я попросив консьєржку принести мені газету "Новини". Навіть не зазираючи на спортивну сторінку, я відразу зосередився на кримінальній хроніці та моментально побачив фотографії з місця трагедії: о нуль годин двадцять три хвилини, сьогодні вночі, у доктора Ібнхальдуна на віллі "Массіні" сталася пожежа. Попри бездоганну роботу пожежників, будівля згоріла вщент; загинув господар, ключовий представник громади вихідців із Лівану, один із піонерів імпорту лінолеуму в нашу країну, людина великих заслуг. Я нажахано заціпенів. Баудіццоне[55], який веде свою рубрику вкрай безголово, знову зробив кілька помилок; наприклад, він ані словом не обмовився про

те, що на віллі проводилася релігійна церемонія, натомість вказав, що того вечора там зібралися друзи, аби зачитати якісь документи і переобрати керівництво громади. Незадовго до нещастя віллу залишили сеньйори Джаліл, Юсуф та Ібрагім. Вони дали свідчення, що до двадцять четвертої години провадили дружні розмови з господарем; його розум був, як завжди, світлим, а розмірковування – блискучими, він не передчував наближення трагедії, яка обірвала його життя і перетворила на попіл шедевр архітектури, традиційної для західного району столиці. Причини грандіозної пожежі розслідуються.

Я ніколи не уникав роботи, але, починаючи з цього дня, більше не повертався ні до редакції газети, ні до Санітарного управління; геть занепавши духом. Через два дні до мене навідався дуже ввічливий сеньйор: нібито для того, щоб обговорити мою участь у придбанні швабр та мітел для прибирання на вулиці Букареллі; потім раптом змінив тему і заговорив про іноземні громади, причому особливо його цікавила сирійсько-ліванська. Прощаючись, він не дуже переконливо пообіцяв, що зайде ще раз. Але більше не повернувся. Зате на розі будинку з'явився суб'єкт, який таємно стежить за мною. Я знаю, що ви – той, кого не зіб'є з пантелику ані жодна поліція, ані хто інший. Урятуйте мене, доне Ісидро, бо я у відчаї!

– Я не віщун і не вмію розгадувати головоломки. Але тобі не відмовлю. Проте – за однієї умови: пообіцяй-но мені, що будеш у всьому мене слухатися.

– Як скажете, доне Ісидро.

– Чудово. Отже, почнемо. Ану, назви всі знаки Зодіаку по порядку.

– Овен, Бик, Близнюки, Рак, Лев, Діва, Терези, Скорпіон, Стрілець, Козеріг, Водолій, Риби…

– А тепер – навпаки.

Молінарі зблід і пробурмотів:

– Нево, Киб…

– Що за цирк ти влаштовуєш? Я тобі наказав змінити порядок і назвати знаки водночас навспак і впереміж.

– Змінити порядок? Ви мене не зрозуміли, доне Ісидро, це неможливо.

– Та невже? Давай називай: перший, останній, передостанній…

Молінарі, холонучи від жаху, підкорився. Потім дуже обережно роззирнувся навсібіч.

– Ну, я сподіваюся, що тепер ти викинеш із голови всілякі дурниці та повернешся у свою газету. І не переймайся ти так.

Не сказавши ні слова, заспокоєний і вражений Молінарі залишив тюрму. Зовні на нього чекав незнайомець.

2.

За тиждень Молінарі зрозумів, що не може відкладати візит у виправну тюрму. Насправді йому було трохи ніяково перед Пароді, адже той розкусив його, зрозумівши, наскільки він довірливий при всій своїй самовпевненості. Щоби такий сучасний чоловік, як він, та дозволив задурити собі голову якимось фанатикам-чужинцям! Візити ввічливого сеньйора стали дедалі частішими та доволі зловісними: тепер він говорив не лише про ліванців, а й про друзів із Лівану. Його репліки збагачувалися новими темами: наприклад, сеньйор згадував про заборону тортур 1813 року, про переваги електричних острог, що їх нещодавно відділ розслідувань імпортував із Бремена і т.д.

Одного дощового ранку Молінарі знову подався на вулицю Умберто Першого, дочекався автобуса і сів у нього. Коли він вийшов коло Палермо, за ним поквапився незнайомець; цим разом той не мав чорних вусів, зате мав невелику світлу бороду…

Пароді, як завжди, зустрів його прохолодно; здавалося, він намагається уникнути розмови про віллу "Массіні"; натомість він заговорив на свою улюблену тему, а саме: як багато може досягнути той, хто по-справжньому опанував картярство. Пароді згадав Лінсе Ріваролу, якого огріли стільцем по голові в ту ж таки мить, коли він витягнув зі сховку в рукаві другого пікового туза. І щоби проілюструвати історію, яку власне розповів, Пароді витягнув із шухляди заяложену колоду карт, наказав Молінарі перетасувати їх і розкласти на столі мастю донизу. Відтак промовив:

– Мій друже, сеньйоре, ви в нас справжній чаклун… Дайте-но нещасному старому червову четвірку.

Молінарі пробурмотів:

– Я ніколи не казав, що я чаклун, сеньйоре… Ви ж знаєте, я назавжди порвав із тими фанатиками.

– І з фанатиками порвав, ще й колоду перетасував… Дайте-но мені, сеньйоре, червову четвірку, та якомога швидше! Не треба боятися, вона сама прийде тобі до рук.

Молінарі невпевнено простягнув руку, взяв якусь карту і віддав її Пароді. Той глянув і сказав:

– Ти просто диявол, а не людина! Тепер давай мені пікового валета.

Молінарі взяв другу карту і передав її Пароді.

– Тепер хрестову сімку.

Молінарі знову дав йому карту.

– Ти втомився. Тому я сам витягну за тебе червового короля.

Він легко витягнув якусь карту і поклав поряд з іншими трьома. Потім наказав Молінарі їх відкрити. Це були червовий король, хрестова сімка, піковий валет, червова четвірка.

– Не витріщайся так, тут немає ніяких чудес! – сказав Пароді. – Серед цих усіх карт є одна краплена, і я попросив її в тебе першою, але, звісно, ти витягнув і дав мені не ту карту. Я наказав тобі взяти червову четвірку, а ти витягнув пікового валета, тоді я попросив пікового валета, а ти дав мені хрестову сімку, я попросив хрестову сімку, а ти дав червового короля. І в цей момент я сам вибрав червову четвірку, яку можу впізнати, бо вона краплена. Ібнхальдун зробив те саме. Він послав тебе шукати друза номер один, ти привів йому друза номер два, тоді він послав тебе за номером два, і ти привів йому друза номер три, він послав тебе за номером три, ти привів йому номер чотири, далі він сказав, що сам піде за номером чотири – і привів друза номер один. Першим номером був Ібрагім, його близький друг. Ібнхальдун просто не міг його не впізнати; ось що буває з людьми, які злигуються з чужаками. Ти ж сам розповідав, що друзи – люди дуже замкнуті й недовірливі. Найбільш недовірливим з-між них виявився Ібнхальдун, голова громади. Будь-хто з друзів легко міг вказати наївному креолові на його місце, та Ібнхальдунові того було замало, він вирішив виставити тебе на глум. Він запросив тебе у неділю, але ж ти сам був сказав, що богослужіння у них відбуваються щоп'ятниці. Аби збити тебе з пантелику, він придумав усі ці дурні умови: три дні підряд пити сам лише чай і завчити напам'ять альманах "Бристоль", до того він іще й змусив тебе пройти пішки через кілька кварталів; він розіграв справжнісіньку виставу з друзами, загорнутими у простирадла, але насамкінець, і це було ніби вишеньки, які викладають на тортик, він вирішив додати головоломку зі знаками Зодіаку. Він щиро розважався і неабияк повеселився, адже він тоді ще не встиг перевірити (ну та вже і

не перевірить) фінансові звіти Іземддіна. Саме про ці книги вони розмовляли, коли ти прийшов, а не про романи і не про вірші, як ти собі чомусь вирішив. Хто знає, що за фіґлі там понавикручував той підскарбій? Совість у нього явно була нечиста, саме тому він і вбив Ібнхальдуна та підпалив дім, щоби про його гріхи не стало відомо. Він попрощався з вами, потиснувши кожному руку, чого ніколи раніше не робив, щоб ніхто не сумнівався в тому, що він залишає віллу. Тоді як сам заховався неподалік. Отож він дочекався, поки всі гості покинуть віллу, адже ця забава всім уже насправді набридла. І поки ти із зав'язаними очима та палицею шукав Ібнхальдуна, Іземддін повернувся до кімнати секретаря. Коли ти привів туди старого, вони не змогли втриматися від сміху, дивлячись, як ти метаєшся із зав'язаними очима. Ти збирався йти за другим друзом, Ібнхальдун пішов за тобою – і вдруге ти саме його знайшов би і також привів би у секретарську. Тобто ти виходив би на пошуки чотири рази – і кожного разу приводив би одну і ту ж саму людину. Та раптом підскарбій ударив Ібнхальдуна ножем у спину – і ти почув крик. Але поки ти йшов навпомацки, нічого не бачачи, Іземддін устиг утекти. Ще до того він підпалив бухгалтерські книги. А потім, щоби остаточно замести сліди, підпалив і будинок.

Пухато, 27 грудня 1941 р.

Ночі сеньйора Голядкіна[56]

Присвячується Доброму Злодієві [57]

1.

Із невимушеною елегантністю Хервасіо Монтенегро – високий, поставний, ледь побитий життям, власник романтичного профілю та обвислих фарбованих вусів – заліз в арештантський фургон і дозволив себе voiture[58] у виправну тюрму. Він опинився в парадоксальній ситуації: численні читачі вечірніх газет у всіх чотирнадцяти провінціях обурювалися тим, що його, відомого актора, звинувачують у крадіжці та

вбивстві: але в той же час численні читачі вечірніх газет дізналися, що Хервасіо – відомий актор, і це сталося тільки тому, що його звинуватили у крадіжці та вбивстві. Ця несамовита плутанина була справою рук Ахілеса Молінарі, вельми влізливого журналіста, який зажив голосної слави після того, як розкрив таємницю смерті Ібнхальдуна. І ось, завдяки клопотанням Молінарі, поліція дозволила Хервасіо Монтенегро відвідати виправну тюрму – причому з незвичайною метою. У цій тюрмі, у двісті сімдесят третій камері, відбував покарання Ісидро Пароді – в'язень-детектив; саме йому Молінарі (з винятковою великодушністю) приписував головну заслугу в розкритті попередньої справи. За своєю натурою Монтенегро був чоловік украй скептичний, відтак не надто покладався на детектива, котрий зараз і сам тарабанив у цій виправній тюрмі довгі-предовгі дні, а до того працював перукарем на вулиці Мехіко[59]; з іншого боку, сама лише думка про відвідини такого закладу, як в'язниця, змушувала завмирати серце Хервасіо – делікатне, як скрипка Страдіварі, – і стискатися від поганих передчуттів. Одначе він все ж піддався на вмовляння, добре тямлячи, що не варто псувати взаємин із Ахілесом Молінарі, котрий, якщо вірити його пишномовним запевненням, був представником четвертої влади.

Пароді зустрів відомого актора, навіть не глянувши на нього. Він неквапливо і ретельно заварював мате у блакитному глечику. Монтенегро був уже майже готовий до почастунку, однак Пароді – безумовно, через те, що несамовито знітився, – не став пригощати гостя. Монтенегро, щоби підбадьорити Пароді, поблажливо поплескав його по плечі й закурив сигарету з пачки "Сублімес", яка лежала на стільчику.

– Ви прийшли раніше від домовленої години, доне Монтенегро. Я вже знаю, що вас сюди привело. Це справа, пов'язана з діамантом.

– Я бачу, що навіть ці грубі мури не здатні завадити моїй славі, – швидко відповів Монтенегро.

– Воістину так! Саме тут, і то найшвидше, можна довідатися, що діється в країні: від сумнівних звитяг якогось генерала дивізії – до подвигів на ниві культури нещасного нікчеми з радіо.

– Цілком поділяю ваше ставлення до радіо. Недарма Маргарита – Маргарита Ксіргу[60], як ви розумієте, – часто мені повторювала, що нам, справжнім акторам, лицедіям від Бога, потрібна енергія глядачів. Мікрофон – холодний і безживний, він не містить енергії життя. Навіть я, як тільки опинявся перед цією огидною штукою, кожного разу відчував, що втрачаю контакт із публікою.

– Мені здається, що зараз краще облишити розмову про мікрофони та енергії. Я читав опуси Молінарі. Хлопчина непогано володіє пером, але вся ця розлога балаканина та різні літературні фіґлі з часом стають нудними. Чому б вам не розповісти мені суть справи – так, як ви її бачите, без усілякої літературщини? Мені подобається, коли висловлюються чітко та зрозуміло.

– Домовилися. До того ж я цілком із вами погоджуюся. Чіткість – пречудовий дар латиноамериканської раси. Але я сподіваюся, що ви дозволите мені не озвучувати деяких подробиць певної події, які можуть скомпрометувати одну даму, яка належить до бомонду в Ла-Кіякі (а саме там, смію вас запевнити, ще залишилися респектабельні люди). Laissez faire, laissez passer[61]. Я вважаю необхідним захистити ім'я цієї дами, яка у своєму колі має репутацію неперевершеної господині салону, чарівниці (хоча для мене вона не тільки чарівниця, а й ангел), – і це змусило мене перервати моє тріумфальне турне латиноамериканськими республіками. Як справжній портеньйо[62] я, охоплений ностальгією, чекав миті повернення додому, але навіть уявити не міг, що ця мить буде затьмарена подіями, які за своєю суттю належать до категорії кримінальних. Саме так, бо, як тільки я прибув на вокзал Ретіро, мене моментально заарештували; тепер мене звинувачують в одній крадіжі та двох вбивствах. І, немов на додачу до всіх нещасть, поліцейські забрали у мене старовинну коштовну річ, власником якої я став за кілька годин до арешту, за надзвичайно мальовничих обставин; саме тоді, коли ми

перетинали Ріо-Терсеро[63]. Словом, оскільки я не терплю переливати воду з пустого в порожнє, хочу розповісти вам усю історію ab initio[64], не обмежуючи себе в праві на стриману іронію, без якої просто неможливо говорити про сучасне життя. Дозволю собі також використати кілька ескізів пейзажиста і дещицю яскравих фарб.

Отже, сьомого січня о четвертій годині чотирнадцять хвилин (це був звичайнісінький болівійський день) я сів у Мококо[65] в Панамериканський експрес, вправно позбувшись – savoir faire[66], друже мій, – своїх численних надокучливих прихильників. Я щедро роздарував обслузі експресу свої портрети з автографами, таким чином злагіднивши їхнє дещо насторожене ставлення до моєї персони. Мене провели до купе, яке я покірно погодився розділити з незнайомцем із яскраво вираженою єврейською зовнішністю, причому мій прихід перебив сон сеньйора. Згодом я дізнався, що цей пан має прізвище Голядкін і торгує діамантами. Якби ж то знаття, що цей насуплений сеньйор, якого доля дала мені у подорожні, втягне мене у настільки таємничу й трагічну історію.

Наступного дня, кожної миті очікуючи несподіванки від якого-небудь вождя племені кальчакі, я вирішив поспостерігати за людською фауною, що населяла наш малесенький і тісний світ, доки потяг перебував у русі. Свої дослідження я розпочав – cherchez la femme – з дуже цікавої особи; вона навіть на Флориді о восьмій годині вечора привабила б до себе море захоплених чоловічих поглядів. У таких речах мене неможливо обдурити, я відразу збагнув, що доля звела мене з екзотичною й абсолютно винятковою дамою. Це була баронеса Пуффендорф-Дювернуа[67], цілком зріла, хоч і дуже молода жінка; у ній уже нічого не залишилося від незграбного підлітка, іншими словами, дуже цікавий сучасний екземпляр: стрункa фігура, сформована грою у lawn-tennis, риси обличчя доволі грубі, проте вправно підкреслені кремами та косметикою. Одним словом, це була жінка, котрій стрункість постави додавала шляхетності, а мовчазність – вишуканості. Проте вона мала один недолік, faible, що його неможливо вибачити істинній Дювернуа[68]: вона симпатизувала комуністам. Спершу я був навіть зацікавився нею, але потім дотямив, що

за всім її зовнішнім лоском криється вкрай пересічна душа, і мені довелося просити сеньйора Голядкіна замінити мене на цьому фронті; вона ж – о, яка типова поведінка для жінки! – вдала, що взагалі не зауважила підміни. Але я випадково підслухав розмову баронеси з іншим пасажиром – він називав себе полковником Херрапо з Техасу – коли вона сказала про когось, що той – "йолоп"; мабуть, ішлося все ж про pauvre[69] сеньйора Голядкіна. Відтак я знову повернуся до Голядкіна. Це був єврей російського походження, проте у моїй фотографічній пам'яті його риси закарбувалися невиразно. Він – здається, світловолосий, міцно збудований, з вічно здивованими очима – тримався з гідністю, та при цьому щоразу прагнув проявити люб'язність і відчиняв переді мною двері. Зате полковника Херрапо важко забути, хоч як би того хотілося: бородатий, з тілом атлета – типовий приклад агресивної вульгарності, яка віднедавна запанувала на його батьківщині, що хибує гігантоманією, не здатна розрізняти відтінки, nuances, доступні кожному задрипанцю з неаполітанської тратторії, адже чутливість до нюансів узагалі є фірмовою рисою латиноамериканської раси.

– Нічого не казатиму про Неаполь, але якщо хтось не витягне вас за вуха з цієї справи, то виверження Везувію здасться вам дитячою забавою, оце я стверджую достеменно[70].

– Я заздрю вашому бенедиктинському всамітненню, сеньйоре Пароді, тому що моє життя – життя волоцюги. Я шукав світла на Балеарських островах, насичених кольорів – у Бріндізі[71], витончених спокус – у Парижі. І, як Ренан[72], я ревно молився в Акрополі. Так, скрізь і всюди я намагався вичавити до краплі сік із розкішного виноградного грона, ім'я якому – життя. Але повернуся до своєї розповіді… Доки Голядкін – врешті-решт євреї приречені мати неприємності – терпляче вислуховував безупинне і виснажливе просторікування баронеси, я сидів у пульманівському вагоні з таким собі Бібілоні[73], молодим поетом із Катамарки, й насолоджувався, немов істинний афінянин, діалогами про поезію та провінційні міста. Тепер я можу зізнатися, що темна, майже чорна шкіра молодого лауреата премії "Косинус Вулкан"[74] дещо мене відштовхувала. Велосипедні окуляри, краватка-метелик на гумці,

рукавиці кремового кольору – все це спонукало мене думати, що я маю справу з послідовником Сарм'єнто – геніального педагога та пророка, від якого було б абсурдним очікувати вміння передбачати майбутнє[75]. Та коли молодий чоловік із неймовірним зацікавленням вислухав вінок моїх тріолетів, які я нашвидкуруч склав у товарно-пасажирському поїзді, поки їхав із Харамі – зі сучасного цукрового дива, із циклопічною статуєю Прапора авторства Фйораванті[76], – переконав мене, що він є гідним представником нашої сучасної молодої літератури. Він не належав до тих нестерпних віршомазів, які використовують кожну бесіду, щоб тільки помучити нас каліками, які народилися з-під їхнього пера: мій співрозмовник був освіченим та скромним юнаком, котрий умів триматися в тіні та прислуховуватися до метра. Потім я його ощасливив однією з моїх од із присвятою Хосе Марті[77]. Проте, дійшовши до одинадцятої оди, я був змушений зупинитися; нудьгою, що її балакуча баронеса навіяла на сеньйора Голядкіна, заразився і наш молодий поет: дуже цікаве явище психологічного зв'язку, я не раз спостерігав його у своїх "пацієнтів". Із притаманною мені простотою, а це дуже важлива риса, apanage[78] для світської людини, я взяв його за плечі й струсонув із такою силою, що він тут же розплющив очі. Щоправда, бесіда, після цього прикрого випадку, mésaventure, вичахла й припинилася, відтак, щоби допомогти розмові розгорітися знову, я почав бесіду про вишуканий тютюн. І влучив у яблучко: Бібілоні пожвавішав. Понишпоривши у внутрішніх кишенях своєї куртки, він вийняв гамбурзьку сигару і, не наважуючись запропонувати її мені, заявив, що придбав її, щоби викурити сьогодні ввечері у салоні. Мені було доволі легко розгадати цей нехитрий прийомчик. Я дуже прихильно прийняв сигару, буквально вихопивши її з рук молодика, і тої ж миті її розкурив. Мені здалося, що, як тільки я це зробив, Бібілоні охопив якийсь дуже прикрий спогад, принаймні саме так мені зчитався вираз його лиця, бо я ще й надзвичайно тонкий фізіономіст. Відтак, зручно вмостившись у кріслі, пускаючи хмари блакитного диму, я попросив його розповісти про свої поетичні здобутки. Темношкіре обличчя засвітилося від утіхи. Я вислухав стару як світ історію про долю літератора, який протистоїть буржуазним смакам і пливе по життю, немов по бурхливому морю, прилаштувавши на спині фантастичну, казкову мрію[79]. Родина Бібілоні, багато років

віддавши фармакопеї та життю в горах, все ж таки змогла залишити кордони Катамарки і переїхати у Банкаларі. Там і народився наш поет. Його першим учителем стала сама Природа: з одного боку – батьківські сільськогосподарські угіддя, а з другого – прилеглі курники, які він так любив відвідувати, коли був дитиною… у темні безмісячні ночі, озброївшись вудкою, щоб ловити курей. Після вкрай нелегкого навчання у початковій школі, що знаходилася за двадцять чотири кілометри від дому, поет повернувся до рідних полів і просторів; він познайомився з благодатними і клопіткими радощами роботи на землі, які заслуговують значно більшого визнання, ніж усього лише чиїсь-то бездумні оплески. Несподівано автора врятувало журі літературного конкурсу "Косинус Вулкан": його книгу "Катамаркеняс (спогади з провінції)" було відзначено нагородою. Грошова премія дала змогу молодикові помандрувати рідними краями, що їх він із такою любов'ю був описав. А тепер він, зібравши щедрий урожай романсів та вільянсіко[80], повертався до свого рідного Банкаларі.

Ми перейшли до вагону-ресторану; бідному Голядкіну довелося сісти біля баронеси, ми з падре Брауном розмістилися навпроти за тим же столом. Зовнішність у священика була невиразною: темне волосся, пласке округле обличчя. Проте я дивився на нього з дещицею заздрощів. Ми мали нещастя позбутися наївної дитячої віри, а тепер не можемо видобути з нашого холодного розуму і здорового глузду той цілющий бальзам, яким лікує своїх мирян церква. Проте скажіть, чи багато користі має наше століття – це сивоволосе, перенасичене дитя – від глибокого скептицизму Анатоля Франса[81] і Жуліо Дантаса[82]? Усім нам, вельмишановний Пароді, так не вистачає хоч краплини наївності та простоти…

Я тільки доволі туманно пригадую те, про що йшла мова того вечора. Баронеса постійно опоряджала виріз своєї сукні, пояснюючи це нестерпною спекою, і весь час норовила притулитися до Голядкіна – звичайно, щоби привернути до себе мою увагу.

Голядкін радше не звик до такого поводження, він марно намагався хоч трохи відсторонитися, чудово розуміючи, яка плюгава роль була йому відведена, відтак нервово починав говорити на теми, які насправді абсолютно нікого не цікавили, – наприклад, що ціни на діаманти скоро впадуть і що неможливо підмінити справжній діамант підробкою, розкриваючи різні фахові деталі. Падре Браун, який, здається, забув, що перебуває у вагоні-ресторані дорогого експресу, а не серед своїх парафіян, раз по раз повторював парадоксальну істину, що спочатку потрібно звести зі світу душу, щоби згодом її врятувати, – а це ж низькопробні візантійські фокуси, які заяложують істинний сенс Євангелія.

Noblesse oblige[83] – якби я далі ігнорував еротичні натяки баронеси, я би виставив себе у дуже непривабливому світлі; цієї ж ночі я прослизнув до її купе, присів, прихилив до дверей свою мрійливу голову, зазираючи одним оком у щілину в дверях, і тихесенько замугикав "Mon ami Pierrot"[84]. Я дозволив собі блаженство цієї паузи, бо це наче перепочинок воїна посеред життєвої баталії, однак мене повернув до дійсності полковник Херрапо, що все ще перебував у полоні печерного пуританства. Так-так, це той самий бородатий дідуган – реліквія, що вціліла ще з часів піратської війни на Кубі. Він схопив мене за плечі, відірвав від підлоги, досить високо підніс мене над землею, а тоді поставив перед дверима чоловічого туалету. Моя реакція була блискавичною: я зайшов туди, гримнув дверима, зачиняючи їх за собою просто в нього перед носом, і просидів там майже дві години, намагаючись не прислухатися до потоку лайки, яку він вивергав ламаною іспанською мовою. Я вийшов зі свого прихистку лише тоді, коли шлях до відступу звільнився. "Дорога вільна!" – подумки заволав я і кинувся до себе в купе. Але богиня Несподіванка, вочевидь, не хотіла зі мною розлучатися так просто. У купе на мене чекала баронеса. І вона кинулася мені назустріч. У глибині купе я зауважив сеньйора Голядкіна, який одягався у свій піджак. Баронеса зрозуміла – із притаманною жінкам інтуїцією, що присутність Голядкіна руйнує інтимну атмосферу, таку важливу для кожної закоханої пари. І вона пішла, не промовивши до нього жодного слова. Я себе знаю добре: якби я у цю хвилину зустрівся з

полковником, все закінчилося б дуеллю. Але в поїзді такі події насправді вкрай недоречні. Крім того, хоч мені й гірко це визнавати, дуелі залишилися в минулому. Я вирішив, що найкраще – це лягти спати.

Наскільки велика ця дивна піддатливість та послужливість єврейської натури! Моє повернення зруйнувало якісь (не знаю які, проте, звичайно, безпідставні) плани сеньйора Голядкіна. Одначе він тут же почав засипати мене знаками уваги і буквально нав'язав мені у подарунок сигару "Аванті".

Наступного дня всі були в поганому гуморі. Я завжди дуже тонко реагую на емоційну атмосферу, тож вирішив підняти настрій своїм сусідам за столом: розказав кілька веселих історій із життя Роберто Пайро[85] і прочитав дуже дотепну епіграму на честь Маркоса Састре[86]. Сеньйорі Пуффендорф-Дювернуа, яку дуже розчарували вчорашні невдачі, ледве вдавалося приховувати роздратування; звичайно ж, чутки про її mésaventure[87] дійшли до вух падре Брауна; священик влаштував їй украй сувору розмову, що було не дуже до лиця представникові церкви.

Після сніданку я все ж таки втер носа полковникові Херрапо. Аби продемонструвати йому, що його faux pas[88] не зіпсував наших чудових відносин, я пригостив його сигарою "Аванті" від Голядкіна і навіть не відмовив собі у приємності прикурити йому сигару. Оце називається дати ляпаса в білій рукавичці!

Цього вечора, а то був мій третій вечір у цьому поїзді, юний Бібілоні надзвичайно мене розчарував. Я збирався розповісти йому про власні любовні пригоди, розказати історійки, що їх переважно не довіряють комусь першому-ліпшому, однак у купе його не було. У мене виникли неприємні підозри: чи, бува, молодий мулат не пішов до купе баронеси Пуффендорф? Іноді я стаю подібним до Шерлока Голмса; ось і зараз я спритно відволік увагу вартового, підсунувши йому унікальну парагвайську монету, і спробував, наче справжня собака Баскервілів, почути та побачити все, що діялося на території нашого вагона. (До речі,

полковник дуже рано пішов до себе). Щоправда, я переконався лишень в одному: довкола панували морок і мертва тиша. Все ж я не довго нудьгував, чекаючи. На мій превеликий подив, відкрилися двері купе падре Брауна – і звідти вислизнула баронеса. На якусь мить я перестав панувати над собою, і це можна пробачити людині, в чиїх жилах тече гаряча кров роду Монтенегро. На щастя, я дуже швидко зметикував, що і до чого. Баронеса ходила сповідатися. Зачіска її розкошлалася, а одяг – яскраво-червоний пеньюар, розшитий срібними балеринами та золотими паяцами, – був більш ніж легким. На лиці у баронеси не було макіяжу, а оскільки в будь-якій ситуації ця дама залишалася справжньою жінкою, вона прошмигнула до себе, щоб я часом не побачив її без звичної маски. Я розкурив препогану сигару від молодого поета Бібілоні та прийняв філософське рішення йти спати.

Ще одна халепа сталася зі мною в моєму купе: сеньйор Голядкін іще навіть не збирався лягати. Я посміхнувся: ми провели разом тільки два дні, а цей непоказний сеньйор уже почав наслідувати мої богемні та світські звички, адже театри та клуби – це щоразу безсонні ночі. З новою роллю, як ви розумієте, він справлявся кепсько. Голядкін виглядав розгубленим і неуважним, він нервував. Хоч я вже позіхав і мені злипалися очі, він почав розповідати у всіх подробицях свою сіреньку, та, можливо, апокрифічну біографію. Сказав, що був конюхом, а пізніше – коханцем княгині Клавдії Федорівни. З цинічністю, яка нагадала мені найризикованіші сторінки з роману "Жіль Блаз із Сантільяни"[89], він зізнався, що зрадив довіру княгині та її сповідника падре Абрамовича і вкрав у неї величезний діамант, рівних якому немає; тільки деякі огріхи огранування не дозволяли йому вважатися найдорожчим у світі. Двадцять років віддаляли Голядкіна від тої ночі пристрасних любощів, коли він вчинив крадіжку і втік. За цей час червоною хвилею революції з царської Росії викинуло і пограбовану княгиню, і зрадливого конюха-коханця. Як тільки він перетнув кордон, почалася потрійна одіссея: княгиня шукала засобів для існування, Голядкін шукав княгиню, щоби повернути їй діамант, а міжнародна банда грабіжників, які також шукали діамант, дихала в спину Голядкіну.

Тим часом він побував у південноафриканських копальнях, у бразильських лабораторіях, на болівійських ринках; з'їв пуд лиха і не раз опинявся у вкрай небезпечних ситуаціях, але жодного разу йому не спало на думку продати діамант, який став для нього символом розкаяння та надії. З плином часу княгиня Клавдія Федорівна зробилася для Голядкіна живим втіленням образу лагідної та величної Росії, спаплюженої конюхами та всілякими утопістами. Йому все ніяк не вдавалося розшукати княгиню, і від цього його любов до неї з кожним днем ставала дедалі сильнішою і пристраснішою. Нещодавно до нього долетіли чутки, нібито вона живе в Аргентинській Республіці та керує там, не втрачаючи при цьому свого аристократичного апломбу, певним прибутковим закладом на набережній в самій Авельянеді[90]. Голядкін відразу ж забрав діамант зі сховку – і тепер, коли він знав, де саме перебуває княгиня, найголовнішим для нього було за всяку ціну зберегти призначену для неї коштовність. Навіть ціною власного життя.

Звісно, ця довга і така щира історія Голядкіна, конюха і злодія, не могла залишити мене байдужим. З притаманною мені відвертістю, хоч і в дуже ввічливій формі, я висловив сумнів: чи цей чудовий діамант існує в принципі? Мій сумнів його дуже зачепив. Він витягнув чемоданчик зі штучної крокодилової шкіри і вийняв звідти два однаковісінькі футляри; потім один із них Голядкін відкрив. Геть сумніви! Там, на оксамитовій подушечці, лежав рідний брат "Кохінура". У людях мене зворушує все людське. Я відчув щире співчуття до нещасного Голядкіна: доля на одну ніч зробила його коханцем княгині Клавдії Федорівни, а тепер він під стукіт коліс, їдучи потягом, розповідає історію своїх незгод незнайомому аргентинському джентльменові, який від сьогодні готовий, як тільки може, йому допомагати. Щоби підбадьорити Голядкіна, я сказав, що переслідування банди грабіжників є не настільки небезпечним, як переслідування поліції; потім я розповів йому блискавично вигадану мною історію про те, як після поліцейської облави в "Salon Doré"[91] моє прізвище, чи не найдавніше в Аргентинській Республіці[92], безславно потрапило до кримінальної картотеки.

Але мені важко було зрозуміти психологію мого новоспеченого друга. Двадцять років він не бачив любого йому обличчя, а зараз, напередодні їхньої радісної зустрічі, геть зовсім втратив упевненість у собі.

Попри мою репутацію, справді заслужену, людини з богеми, я притримуюся певного режиму; мені було важко заснути в цей настільки пізній час. Я перебирав у пам'яті розповіді про діамант, який знаходився так близько, і про княгиню, яка знаходилася так далеко. Сеньйор Голядкін (безумовно, він перебував під враженням від моєї шляхетної щирості) також цілу ніч крутився на своїй верхній полиці та все ніяк не міг заснути.

Ранок приніс мені дві великі втіхи. По-перше, з'явилися перші ознаки пампасів – такі милі оку кожного аргентинця, а надто коли йдеться про творчу натуру, художника. На рівнину падало рясне сонячне проміння. Під його благодайним світлом навіть телеграфні стовпи, огорожі з дроту і бур'яни, здавалося, заплакали від щастя. Небо зробилося неозорим – і потоки світла залили цілу рівнину. Здавалося, наче молоді бички одягнули на себе нові шкури…[93] Друга моя радість була суто психологічною. Просто біля столу, гостинно накритого до сніданку, падре Браун довів нам, що хрест та шпага – аж ніяк не вороги: користуючись владою та авторитетом, що їх забезпечував йому священичий сан, він влаштував прочухана полковникові Херрапо, назвав його (вкрай точно, як на мене) віслюком та брутальною тварюкою. І додав, що Херрапо нічого не боїться, тільки коли має справу з беззахисними людьми, а з відважними людьми воліє взагалі не зв'язуватися.

Тільки згодом я зрозумів сенс слів падре: коли дізнався, що минулої ночі щез Бабілоні; вочевидь, брутальний полковник підняв руку на нещасного поета.

– Хвилиночку, друже мій! – сказав Пароді. – Цей ваш дивний потяг, хіба він ніде не зупинявся?

– Дорогий мій Пароді, ви наче з Місяця впали! Всі знають, що Панамериканський експрес прямує з Болівії до Буенос-Айреса зовсім без зупинок. Однак, дозвольте, я продовжу. Того вечора спільна бесіда не вирізнялася розмаїттям тем. Усі розмови крутилися довкола зникнення Бабілоні. Хтось із пасажирів зауважив, що як би саксонські капіталісти не нахвалювали цілковиту безпеку подорожей залізницею, цей випадок доводить протилежне. Я не погодився: Бабілоні міг необережно повестися лише через те, що був неуважним, ця риса притаманна всім поетам, я й сам, скажімо, витаю десь у хмарах. Але всі наші гіпотези, які раз у раз звучали вдень, коли світ був наповнений кольорами та сонячним сяйвом, втратили будь-який сенс, як тільки сонце зробило останній пірует і зникло за обрієм. Щойно запав морок, всюди запанували сум і меланхолія. Час від часу ніч розривало страшне гухання невидимого пугача, що немовби наслідував бухикання хворого старигана. І в такі хвилини кожен із подорожніх пригадував щось своє – або ж відчував невимовний страх перед тужним, безпросвітним життям. Здавалося, ніби навіть колеса вистукували у такт: ба-бі-ло-ні-вби-то-ба-бі-ло-ні-вби-то-ба-бі-ло-ні-вби-то…

Після вечері Голядкін (напевно, щоби розвіяти сумний настрій, що заполонив цілий вагон) зробив велику помилку і запропонував мені зіграти з ним у покер – тет-а-тет. Він настільки перейнявся бажанням помірятися зі мною силами, що з абсолютно не властивою йому рішучістю відмовив баронесі та полковникові, які хотіли зіграти з нами вчотирьох. Тож вони просто спостерігали. Хто б сумнівався, сеньйор Голядкін отримав жорстоку науку. Член клубу "Salon Doré" не посоромив своєї репутації. Спочатку мені трохи не щастило в картах, але потім включилася моя родова пам'ять – і Голядкін програв усі свої гроші, тобто триста п'ятнадцять песо та сорок сентаво, що їх поліцейські дойди забрали в мене згодом, до того ж без жодних законних підстав. Я ніколи не забуду нашого з ним протистояння: плебей проти світського лева, скнара проти байдужого, єврей проти арійця. Дуже цінна картина для моєї уявної галереї. Але дивіться, що відбувається далі: Голядкін, який за всяку ціну жадає відіграти ся, виходить із салону. І тут же повертається зі своїм чемоданом зі штучної крокодилячої шкіри. Виймає один із футлярів,

кладе на стіл та пропонує мені зіграти: триста програних песо проти діаманта. Я не зміг не дати йому останнього шансу. Отож я здаю карти, в мене на руках – покер тузів, ми відкриваємо карти – і діамант княгині Федорівни переходить до мене. Єврей залишає салон navré, інакше кажучи, вбитим. Такі хвилини не забуваються.

A tout seigneur, tout honneur[94]. Відтак баронеса Пуффендорф зааплодувала мені своїми ручками у шкіряних рукавичках; вона весь час із відвертою цікавістю спостерігала за грою свого чемпіона, і саме ці оплески стали кульмінацією сцени. Але як кажуть у "Salon Doré", я ніколи не зупинявся на півдорозі. Тому відразу ж прийняв рішення, покликав офіціанта і попросив ipso facto[95] принести карту вин. Недовго вагаючись, я подумав, що для такої нагоди найкраще підійде ігристе вино "Ель Гаїтеро", півпляшки. Ми з баронесою підняли келихи.

Світська людина завжди залишається світською людиною. Після таких подій будь-хто інший на моєму місці цілу ніч не склепив би очей. Натомість я втратив будь-яке бажання залишитися tête-à-tête з баронесою, мріючи лише про одне: якнайшвидше дістатися до свого купе. Позіхаючи, я насилу зміг проговорити слова вибачення; тоді відкланявся. Втома буквально валила мене з ніг. Я пригадую, як, позіхаючи, брів безконечним коридором потяга, як начхав на правила, що їх запровадили англосаксонські компанії, аби тільки обмежити свободу аргентинського пасажира; отже, врешті я завалився у перше-ліпше купе і, дбаючи про безпеку діаманта, зачинив двері на засув.

Зізнаюся вам, вельмишановний Пароді, хоч і без тіні сорому, що тієї ночі я спав одягненим. Я просто впав на постіль і заснув як убитий.

За всякі значні розумові зусилля доводиться платити якусь ціну. Цілу ніч мене переслідував жахливий кошмар. Крізь сон я чув саркастичний голос Голядкіна, який раз по раз повторював: "Я не скажу вам, де діамант!" Щойно прокинувшись, я тої ж миті застромив руку до внутрішньої кишені; футляр лежав там, а в ньому – незрівнянний скарб, non pareil[96].

Я з полегкістю зітхнув і відчинив вікно.

Світло. Свіжість. Божевільний вранішній щебет птахів. Туманний світанок – такі бувають тільки у перші дні січня. Ще сонний, ще ніби загорнутий в імлаву ясу білосніжний ранок.

Від ранкової поезії я моментально повернувся до прози життя: в мої двері постукали. Я відчинив. Переді мною стояв помічник комісара Грондони. Він запитав, що я роблю в цьому купе, а тоді, не дочекавшись відповіді, запропонував пройти за ним до мого власного купе. Я завжди і всюди орієнтувався, як жайвір. Вам це, можливо, видасться дуже дивним, однак моє купе виявилося відразу поряд. Там усе було перекинуто догори дриґом. Щоправда, Грондона не повірив у щирість мого здивування. Допіру пізніше я дізнався про те, про що ви вже, звичайно, прочитали у газетах. Сеньйора Голядкіна викинули з потяга. Охоронець, який супроводжував експрес, почув його крик і здійняв тривогу. Поліцейські сіли у поїзд у Сан-Мартіні. Мене звинувачували всі, навіть баронеса, причому я впевнений, що хто-хто, а вона це робила заради помсти. Проте мушу сказати, що у цій справі спостережливість мене не підвела: доки тривала вся ця поліцейська колотнеча, я зауважив, що полковник уночі зголив бороду.

2.

За тиждень Монтенегро з'явився у виправній тюрмі знову. Дорогою, залишившись на самоті у фургоні для арештантів, він придумав не менше ніж чотирнадцять комічних історій і згадав сім акровіршів Гарсіа Лорки, щоби просвітити цими знаннями свого нового підопічного – habitué[97] камери двісті сімдесят три Ісидро Пароді; але норовливий і впертий перукар не бажав його слухати, натомість відразу ж вийняв з-під арештантської шапочки заяложену колоду карт і запропонував Монтенегро (точніше, примусив його) зіграти з ним удвох.

– Я готовий у будь-яку хвилину зіграти в карти, – зауважив Монтенегро. – У родовому гнізді моїх предків, в замку зі шпилястими баштoчками, що подвоюються, милуючись на своє відображення у водах Ріо Парана[98], я дозволяв собі спускатися аж до гамірного та грубого товариства гаучо і любив проводити з ними свій вільний час. Звичайно, мій особистий закон (чесна гра понад усе) зробив мене грозою найдосвідченіших картярів Дельти.

Та вже невдовзі Монтенегро, який ущент програв в обох партіях, визнав, що аж настільки проста гра не змогла повністю заполонити увагу такої людини, як він, – палкого прихильника подорожей залізницею та bridge.

Пароді, не дивлячись на нього, промовив:

– Послухайте, щоби віддячити за цей урок гри, що його я отримав від вас, – я, старий чоловік, уже не здатний позмагатися навіть із жалюгідним невдахою, хочу розповісти вам одну історію. Це історія одного дуже сміливого, але надзвичайно нещасного чоловіка, якого я безмежно поважаю.

– Я надзвичайно шаную ваші почуття, дорогий Пароді, – сказав Монтенегро з незворушним виглядом і закурив цигарку з його пачки "Сублімес". – Вони роблять вам честь.

– Ой ні-ні, друже мій, я зовсім не вас маю на увазі. Йдеться про незнайомого мені сеньйора, вихідця з Росії, який був чи то конюхом, чи то слугою в однієї знатної дами і який заволодів безцінним діамантом; дама була княгинею, одначе любов має свої закони… У юнака від удачі, від того, що йому раптом так пощастило, запаморочилося в голові, він піддався спокусі (ну але хто ж не піддається спокусі?), відтак украв діамант і втік. А коли він розкаявся, було вже надто пізно. Неймовірних масштабів революція розкидала його і княгиню по різних куточках світу. Спочатку він потрапив до Південної Африки, потім – до Бразилії; до того

ж нещасного переслідувала банда грабіжників, щоби заволодіти діамантом. Із грабунком їм довго не щастило: цей чоловік вдавався до неймовірних хитрощів, переховуючи скарб; тепер діамант був потрібний не йому самому, він прагнув повернути його сеньйорі. Після багатьох років поневірянь сеньйор дізнався, що княгиня живе у Буенос-Айресі; вирушати з діамантом до Аргентини було вкрай небезпечно, проте він пішов на ризик. Грабіжники сіли в той самий поїзд і в той же вагон, що й він; один переодягнувся священиком, другий – військовим, третій виступав у ролі провінційного поета, четверта зі зловмисників – загримована жінка.

Серед пасажирів був один наш співвітчизник, чоловік певною мірою божевільний, за професією актор. Він, провівши ціле своє життя серед загримованих людей, нічого дивного у своїх супутниках не побачив… При тому що комедія була зіграна вельми грубо. Та й компанія підібралася аж занадто мальовнича. Священик – той запозичив своє ім'я з журналів про Ніка Картера[99], поет – той народився у Катамарці[100], сеньйора – та придумала називатися баронесою, мабуть, лише тому, що до справи була причетна княгиня; та й старий полковник – адже він уночі зголив собі бороду, причому був здатний, якщо вірити сказаному вами, підняти вас "дуже високо" (тоді як ви важите приблизно вісімдесят кілограмів), а потім заштовхати вас до туалету.

Ці люди поводилися вкрай рішуче й цілеспрямовано, вони вирішили провернути всю справу за чотири ночі. Першої ночі в купе Голядкіна виявилися ви – і цим зруйнували їм усі плани. Другої ночі ви мимоволі врятували йому життя: баронеса, ніби у пориві шаленої пристрасті, прийшла до нього в купе, але ваша поява її сполохала. Третьої ночі, коли ви, ніби приклеєний, стовбичили коло дверей баронеси, поет накинувся на Голядкіна. І отримав по заслузі: Голядкін викинув його з поїзда. Ось чому ваш попутник так крутився вночі в ліжку. Він обмірковував те, що вже сталося, і те, що могло ще його чекати. Напевно, він думав і про четверту ніч – найнебезпечнішу, бо останню. Йому згадалися слова священика про тих, хто губить душу, проте робить це заради її спасіння. Відтак він вирішив загинути і розлучитися з діамантом, але так, щоби

врятувати коштовність для її власниці. Ви проговорилися, що ваше ім'я занесене у поліцейську картотеку; він зрозумів, що якщо його вб'ють, то підозра впаде насамперед на вас. Четвертої ночі він показав два футляри, щоби грабіжники подумали, ніби існують два діаманти: справжній та підробка. На очах у всіх він програв діамант, причому програв людині, яка, по суті, навіть не вміє грати в карти; злодії вирішили, що він хотів змусити їх повірити, ніби він програв справжній камінь; вас приспали, підсипавши чогось вам у сидр. Потім вони вдерлися до росіянина в купе і почали вимагати діамант. Уві сні ви чули, як він повторював, що не знає, де коштовний камінь; можливо, він навіть вказав на вас, щоби тільки їх обдурити. У цього мужнього чоловіка все вийшло так, як він був задумав; на світанку ці негідники все ж його вбили, проте скарб залишався у надійному місці – у вас. Як тільки поїзд прибув до Буенос-Айреса, поліція схопила вас, а коштовність передала законній власниці.

Знаєте, мені здається, Голядкін просто розчарувався; він не розумів, чи варто йому жити далі, якщо двадцять жорстоких років не змилосердилися над княгинею, до того ж тепер вона керує борделем. Напевно, на його місці я так само боявся б майбутнього.

Монтенегро потягнувся за другою сигаретою.

– Стара історія, – сказав він. – Лінивий розум не встигає за геніальною інтуїцією художника. Я відразу запідозрив усіх цих людей: баронесу Пуффендорф-Дювернуа, Бабілоні, падре Брауна, а особливо – полковника Хераппо. Не переймайтеся, дорогий Пароді, я негайно переповім вашу версію представникам влади.

Кекен, 5 лютого, 1942 р.

Бог биків

Світлій пам'яті поета Александра Поупа[101]

1.

Із притаманною йому зухвалою прямолінійністю поет Хосе Форменто не один раз повторював сеньйорам та кабальєро, що збиралися в Будинку мистецтв (де Флорида і Тукуман[102]): "На мою думку, не існує більшої насолоди для розуму, ніж стежити за словесними баталіями мого вчителя Карлоса Англада з таким собі Монтенегро, який немовби вигулькнув із вісімнадцятого сторіччя. Це виглядає десь так, як коли б Марінетті[103] виступив проти лорда Байрона, або як коли б автомобіль на сорок кінських сил виступив проти шляхетного й витонченого тільбюрі[104], або як коли б кулемет виступив проти шпаги". Потрібно сказати, що ці змагання приносили багато непідробної втіхи самим учасникам, які в жодному разі не страждали від зайвої скромності. Як тільки Монтенегро дізнався про викрадення листів (а він після одруження на княгині Федорівні полишив театр і на дозвіллі присвячував себе створенню довгого історичного роману, а також кримінальним розслідуванням), він відразу запропонував свої послуги Карлосові Англада – тобто, якщо точніше, свій розум і талант. Щоправда, пропонуючи допомогу, він наполегливо рекомендував Карлосові Англада зробити одну-єдину річ, а саме: відвідати виправну тюрму і камеру номер двісті сімдесят три, де відбував покарання його помічник Ісидро Пароді.

Пароді, правду кажучи, на відміну від наших читачів, про Карлоса Англада нічого не чув: не зачитувався ні його сонетами з циклу "Сенильні пагоди" (1912), ні пантеїстичними одами "Я – це вони" (1928), не заглиблювався у сенс великих літер у "Бачу і смокчу" (1928), не прочитав нативного[105] роману "Нотатки гаучо" (1931), ані жодного з "Гімнів до мільйонерів" (п'ятсот пронумерованих примірників і масовий наклад у типографії "Першопрохідці Дона Боско", 1934), він також не читав "Книги антифонів для хлібів та риб" (1935) чи хоч і вкрай скандальних, однак дуже змістовних післямов до книг видавництва "Мензурка" ("Маски крадія, видані під егідою Мінотавра", 1939).[106]

До того ж, хоч нам і дуже прикро це визнавати, за двадцять років тюрми Пароді так і не знайшов часу, щоб ознайомитися з книжкою

"Маршрути Карлоса Англада (шлях лірика)". У цьому дослідженні Хосе Форменто, яке нині вже стало хрестоматійним, поет, спираючись на свої власні розмови з маестро, аналізує різноманітні етапи його творчості: втаємничення у модернізм, вплив Хоакіна Белди[107], а іноді навіть цілковите наслідування ним Хоакіна Белди, палке захоплення пантеїзмом у 1921 році, коли поет, мріючи про абсолютне злиття з природою, відмовився від взуття і блукав, накульгуючи і збиваючи ноги до крові, полями довкола свого прекрасного шале у Вінсенте-Лопес; коли він порвав із холодним інтелектуалізмом (знаменитий період; тоді Англада у супроводі бонни, з чилійським виданням Лоуренса під пахвою, без тіні священного трепету прогулювався біля озер у Палермо[108], зовсім по-дитячому вбраний у матроський костюмчик, прихопивши із собою обруч і самокат), ніцшеанське прозріння, з якого виросли "Гімни до мільйонерів", де утверджувалися аристократичні цінності (гімни писалися під враженням від статті Асоріна), дещо пізніше автор буде готовий відректися від них, ставши неофітом-послідовником ідей Євхаристійного конгресу; ну, і врешті-решт альтруїзм і глибоке занурення у життя провінцій, коли метр, орудуючи скальпелем критики, зайнявся аналізом творчості покоління цілком нових, мовчазних поетів, рупором яких стало видавництво "Мензурка", в котрого вже назбиралося близько ста передплатників, а декілька брошурок були майже готові до публікації.

Сам Карлос Англада, щоправда, не справляв настільки страхітливого враження, як його книги та літературний портрет. Дон Ісидро, що заварював собі мате у глечику блакитного кольору, підняв очі й побачив чоловіка сангвінічного типу: високого, кремезного, з похмурим та пильним поглядом, з хвацькими чорними вусиками, які стирчали з-під носа. До того ж цей чоловік, вочевидь, рано полисів. Карлос Англада був одягнений, як дотепно висловився одного разу Хосе Форменто, у костюм "із квадратів". Супроводжував його сеньйор, котрий зблизька нагадував самого Карлоса Англада, але ніби побаченого звіддалік. Усе – лисина, очі, вуса, енергія, картатий костюм – геть-усе повторювалося, але менш виразно, не так яскраво. Допитливий читач, напевно, вже здогадався, що цей молодий чоловік був Хосе Форменто – апостол, євангеліст Карлоса

Англада. Його робота не дозволяла йому нудьгувати. Універсальність Карлоса Англада полягала в тому, що він, сучасний Фреголі[109] духу, своєю мінливістю міг збентежити кого завгодно, й особливо – учнів, менш самовідданих та наполегливих, ніж автор "Піс-колиски" (1929), "Записок заготівельника птиці та яєць" (1932), "Од до управителя" (1934) та "Неділі на небесах" (1936). Усі чудово знали, що Форменто, по суті, молився на метра. Той відповідав йому щирою приязню, хоча іноді по-дружньому його бештав. Форменто був не тільки учнем, а й секретарем – певного штабу bonne à tout faire[110]; їх тримають при собі великі письменники, щоб ті вписували коми та крапки у геніальні рукописи й виловлювали між написаного великими письменниками помилки, які туди ненароком закралися.

Англада тут же почав зі справи:

– Прошу вибачити, проте я звик говорити прямо, як мотоцикл. Звернутися до вас мені порадив Хервасіо Монтенегро. Хочу підкреслити, я не вірю й ніколи не повірю в те, що ув'язнений може успішно займатися розслідуванням кримінальних головоломок. У моїй справі, загалом кажучи, немає нічого незвичайного. Я, як відомо, проживаю у Вісенте-Лопес. У моєму кабінеті, точніше кажучи, на моїй фабриці метафор є залізний сейф, він зачинений на кілька замків, у сейфі зберігається, точніше зберігався, пакунок із листами. Не буду приховувати. Моєю кореспонденткою та шанувальницею є Маріанна Руїс Вільальба де Муньягоррі, для найближчих друзів – Монча. Я граю відкрито. Не варто звертати увагу на різні наклепи: тілесних відносин між нами не було. Наше спілкування відбувалося в значно вищих сферах – емоційній та духовній. Проте, і мені з цього приводу надзвичайно сумно, жодний аргентинець не зможе збагнути таких тонкощів. У Маріанни – прекрасна душа; скажу більше: Маріанна – найпрекрасніша з-поміж жінок. Її сповнений здоров'я організм наділений чутливою антеною, здатною вловлювати щонайменші вібрації сучасної дійсності.

Мій перший твір – "Сенильні пагоди" – надихнув її на створення сонетів. Я працював над цими текстами Маріанни. Часом вона

використовувала александрійський вірш, що зраджувало її істинну схильність – писати верлібром. Тепер вона захоплюється есеїстикою. І вже написала "Дощовий день", "Мій пес Боб", "Перший день весни", "Битва під Чакабуко", "Чому я люблю Пікассо", "Чому я люблю свій сад" і таке інше. Все ж я спробую висловлюватися точніше, немов я – злодій на допиті у поліції, щоби вам було легше мене зрозуміти. Як усім відомо, я за своєю природою надзвичайно комунікабельний; чотирнадцятого серпня я щонайгостинніше роззявив пащу свого шале і впустив усередину страшенно цікаву компанію авторів та передплатників "Мензурки". Перші вимагали опублікувати їхні твори; другі – повернути гроші, заплачені ні за що. Я обожнюю такі ситуації і почуваю себе в них десь так, як підводний човен на великих глибинах. Забава тривала до другої ночі. Бійки – моя стихія: я змайстрував барикади з крісел і стільців, таким чином я зумів урятувати добру частину посуду. Форменто, який виступав у ролі радше Улліса, ніж Діомеда, намагався втихомирити людей, що сперечалися, і ходив поміж ними з дерев'яною тацею, на якій височіла гора печива та стояли пляшки з "Наранха-більц". Бідолашний Форменто! Насправді він доносив нові снаряди своїм ворогам – і вони тут же їх задіювали. Коли останній pompier[111], тобто останній із цих кретинів пішов, Форменто вкотре довів свою вірність (о, я цього ніколи в житті не забуду), виливши на мене глечик води, щоб я міг прийти до тями. Моя свідомість запалала яскравим полум'ям, ніби всередині мене запалили три тисячі свічок. І знаєте, я, доки перебував у цьому колапсі, створив дещо головоломне; ну звісно, я про поезію. Назва вірша – "Стоячи на імпульсі", а його останній рядок – "і Смерть я впритул розстріляв". Якби я дав вислизнути з підсвідомості такому матеріалу, то цієї помилки я би собі не пробачив. Але продовжити розпочате мені не вдалося, тож я відпустив свого вірного учня. Він же під час словесних баталій загубив своє портмоне. Чесно зізнаюся: я вирішив допомогти йому, щоб він міг доїхати до Сааведри[112]. Ключ від мого неприступного "Ветере" я завжди ношу при собі, в кишені; я сягнув по ключ, приноровившись, застромив його у замкову щілину і зробив один оборот. Відчинивши сейф, я побачив належні кошти, але не побачив листів Мончі (вибачте, листів Маріанни Руїс Вільальби де Муньягоррі). Я сприйняв цей удар незворушно, бо завжди використовую "Розум" і несхитно дивлюся у

майбутнє. Я обшукав цілий будинок і все довкола – від ванної кімнати до вигрібної ями. Та результат моїх дій виявився негативним.

– Я впевнений, що листів у шале вже немає, – промовив густим басом Форменто. – Вранці п'ятнадцятого числа я приніс з "Ілюстрованого дзвону" матеріали, які маестро потребував для роботи. І негайно долучився до пошуків. Але також нічого не знайшов. Ні, неправда. Я знайшов дещо вкрай цінне як для сеньйора Англада, так і для нашої країни. Йому, як і будь-якому поетові, притаманна неуважність, тож він якийсь час не розбирав кореспонденцію в передпокої, там утворилася ціла гора паперів, серед яких загубився справжній скарб – чотириста дев'яносто примірників "Записок гаучо", що вже давно зробилися раритетом.

– Пробачте моєму учневі. Коли йдеться про літературу, він втрачає почуття міри, – поквапливо зауважив Карлос Англада. – Людину вашого розумового складу не можуть цікавити наукові знахідки, адже вас вислали в суворі краї кримінальних тем та сюжетів. Тож ось вам самі лише голі факти: листи зникли, і якщо вони потраплять до рук нешляхетної зловмисної людини, то ці щирі зізнання світської дами, її сентиментальні роздуми, плоди напруженої праці сірої субстанції, можуть стати першим каменем у великому скандалі. Йдеться про документ людської душі, де поряд із взірцями ідеального стилю, що сформувався під моїм впливом, – делікатні жіночі таємниці. Висновок: це може стати ласою здобиччю для видавців-піратів, яких чимало розвелося по той бік Анд.

2.

За тиждень по тому довгий "кадилак" зупинився на вулиці Лас Ерас перед воротами національної виправної тюрми. Дверцята відкрилися. З автомашини вийшов джентльмен: сірий піджак, вільні брюки, світлі рукавички, тростина з набалдашником у формі собачої голови. Він рухався зі старомодною елегантністю і впевнено перетнув невеличкий сквер.

Помічник комісара Грондони зустрів його з рабською догідливістю. Джентльмен прихильно прийняв від нього баїйську сигару і дозволив провести себе до камери номер двісті сімдесят три. Дон Ісидро, щойно побачивши його, блискавично сховав під арештантську шапочку пачку сигарет "Сублімес" і стиха промовив:

– От дідько! Видно, на Авельянеда живий товар розбирають умить! Можливо, когось така собача робота виснажує, але вам вона йде на користь!

– Touché, дорогий мій Пароді, touché[113]. Зізнаюся у своєму embonpoint[114]. Княгиня наказувала вам кланятися, – відказав Монтенегро, видихаючи хмарки синюватого диму. – Ну, і наш спільний друг Карлос Англада – цей світлий розум, якщо в наш час нам іще дозволено говорити про щось подібне; так, світлий, але позбавлений континентальної дисципліни, – Карлос Англада також про вас не забуває. Він навіть занадто часто вас згадує, між нами кажучи. Більше того, вчора він бурею увірвався до мене в кабінет. Я ж чудовий фізіономіст, мені вистачило секунди, щоби поглянути на нього, послухати, як він гримнув дверима, як він сопе, коли дихає, щоб одразу дійти висновку: цей чоловік страшенно схвильований. Я легко здогадався: якщо приливає кров, то це несумісне з умиротворенням душі. Ви вчинили розумно, ви зробили правильний вибір: тюремна камера, розмірене життя, відсутність ексцесів. Тут, у самісінькому центрі міста, – ваша маленька оаза, і це ніби окрушина цілком іншого світу. А ось нашого товариша сильним не назвеш: він лякається навіть тіні, навіть примарної небезпеки. Якщо говорити чесно, я думав, що він виявиться міцнішим. Спочатку він до втрати листів поставився з витримкою істинного clubman[115], але вчора я переконався, що це тільки маска. Він постраждав, blessé[116]. Він сидів у мене в кабінеті, перед ним стояла пляшка "Мараскіна" тридцять четвертого року; весь у клубах диму кубинських сигар, він не збирався ламати комедію. Я поділяю його занепокоєння. Якби листи Мончі були опубліковані, це завдасть жорстокого удару по нашому оточенню. Це жінка hors concours[117], любий мій друже: дуже красива, багата, знатна, досконала духовно; якщо коротко, це екстракт сучасності у

келиху з муранського скла. Карлос Англада, бідолашний, упевнений, що оприлюднення листів зруйнує її репутацію; тоді йому доведеться вдатися до доволі-таки антигігієнічних заходів і вбити цього недоброго Муньягоррі на дуелі. Але все ж таки, вельмишановний Пароді, прошу вас не втрачати вашої славнозвісної розважливості. Я вже зробив перший крок і запросив Карлоса Англада і Форменто кілька днів погостювати зі мною на фермі "Ла Монча", яка належить Муньягоррі. Noblesse oblige. Треба сказати, не можна не визнати; тільки завдяки наполегливості Муньягоррі цілий муніципалітет Пілар почав рухатися шляхом прогресу. Вам би не завадило зблизька подивитися на це чудо, бо ферма "Ла Монча" – одне з небагатьох господарств, де скарби національної традиції продовжують жити та процвітати. І навіть присутність господаря дому, деспота, людини старого гарту, не зможе затьмарити цю товариську зустріч. Маріанна привітно прийме гостей – і, звісно ж, усе відбудеться пречудово. Запевняю вас: ця подорож – не забаганка артистичної душі, ой ні; наш домашній лікар, доктор Мухіка, радить мені звернути серйозну увагу на surmenage[118]. Але княгині, попри наполегливе запрошення Маріанни, не вдасться до нас приєднатися. Вона ніяк не може вирватися, бо має надто багато справ на Авельянеда. Я ж задумав продовжити своє villégiature[119] аж до Дня весни[120]. Отже, самі подумайте, я без жодних вагань іду на величезну жертву, можна сказати, на подвиг. А розслідування цієї справи (власне, пошуки листів) я покладаю на вас, і воно тепер у ваших руках. Тож завтра о десятій ранку радісний караван автомобілів вирушить від кенотафа[121] Рівадавіа в бік вілли "Ла Монча". Нас п'янитиме велич обріїв, що відкриються нашим очам, і відчуття свободи.

Хервасіо Монтенегро рішуче поглянув на свій золотий годинник марки "Вашерон і Константен".

– Час – це гроші! – вигукнув він. – Я обіцяв, що відвідаю полковника Хераппо і падре Брауна, ваших сусідів по цій будівлі. А недавно я був з візитом на вулиці Сан-Хуан у баронеси Пуффендорф-Дювернуа, з дому Пратолонго. Вона ще не втратила почуття власної гідності, однак її абіссинський тютюн цілком гидотний.

3.

П'ятого вересня, ближче до вечора, до камери номер двісті сімдесят три увійшов відвідувач у плащі, з траурною стрічкою на рукаві. Щойно переступивши поріг, він відразу ж заговорив, причому – за всіма правилами цвинтарної пишномовності; водночас дон Ісидро зауважив, що гість чимось надзвичайно стривожений.

– Ось я перед вами, розпростертий, наче сонце в мить, коли воно сідає за обрій, – Хосе Форменто сумно махнув рукою в бік віконця, яке виходило на пральню. – Ви можете наректи мене Юдою, сказати, що я задурюю собі голову якимись громадськими справами, тоді як мій Учитель зазнає переслідувань. Але я керуюся геть іншими мотивами. Я прийшов просити вас, навіть благати, щоби ви задіяли всі зв'язки, які напрацювали, багато років перебуваючи настільки близько до представників владної верхівки. Без любові милосердя неможливе. Як сказав Карлос Англада у своєму "Посланні до сільського парубка", щоб розібратися у тракторі, потрібно полюбити трактор. Щоби зрозуміти Карлоса Англада, потрібно полюбити Карлоса Англада. Не думаю, що книги самого Маестро допоможуть вам розгадати таємницю злочину, а тому я приніс вам примірник своєї праці "Шлях Карлоса Англада". Ця людина завжди заводила у тупик критиків, а тепер ще й надзвичайно зацікавила поліцію, проте для мене він – усього лише вкрай імпульсивний індивідуум, зовсім як мала дитина.

Форменто навмання відкрив книжку і подав Пароді. Дон Ісидро побачив фотографію Карлоса Англада: життєрадісний зовсім лисий чоловік у дурнуватому дитячому матроському костюмчику.

– Безумовно, ви пречудовий фотограф, але зараз я потребую зовсім іншого, розкажіть-но мені, що ж усе-таки сталося ввечері двадцять дев'ятого числа. Мені хочеться знати, хто саме там був, хто що робив і хто як себе поводив. Я вже читав статті Молінарі; він не дурний, у його мізках не такий уже й хаос, як може здаватися; проте від його описів, від

цілої купи зайвих деталей починає паморочитися в голові. Ану, юначе, давайте: зосередьтеся – і розкажіть мені все до ладу.

– Добре, але це буде експромт, точніше кажучи, моментальне фото. Двадцять четвертого числа ми всі приїхали на ферму. Довкола – мир та спокій. Сеньйора Маріанна (у костюмі для верхової їзди від Редферна, у пончо від Пату, у чобітках від Гермеса, у косметиці "Плейн айр" від Елізабет Арден) зустріла нас, як завжди, зі щирою радістю. Англада і Монтенегро дуетом завели довгу суперечку про заходи сонця. Англада стверджував, що виразність будь-якого заходу сонця блякне перед яскравими фарами автомашини, які вгризаються в щебінь на дорозі. Монтенегро казав, що жоден захід сонця не зрівняється з красою сонетів великого уродженця Мантуї[122]. Врешті войовнича затятість сперечальників була втоплена у вермуті. Сеньйор Мануель Муньягоррі, приємно вражений манерами Монтенегро, здається, навіть змирився з нашою навалою.

Рівно о восьмій гувернантка (примітивна і груба блондинка, оце вже мені повірте) привела Пампу – єдиного нащадка цієї щасливої пари. Хлопчик був одягнутий у штани чирипа[123], а на поясі в нього висів кинджал, як це прийнято у гаучо. Сеньйора Маріанна, стоячи на найвищому щаблі сходів, простягнула до дитини руки, хлопчик кинувся в ніжні обійми матері. Незабутнє видовище, причому повторювалося воно кожного вечора: як доказ, що світськість та богемний спосіб життя господині не стає на заваді міцним родинним зв'язкам. Потім гувернантка забрала Пампу. Муньягоррі пояснив, що вся його педагогіка зводиться до однієї заповіді мудрого Соломона: якщо поскупишся на різку, то зіпсуєш дитину. Я думаю, щоби змусити хлопчика повсякдень носити чирипа та кинджал, він мусив застосовувати різку з цієї заповіді на практиці. Двадцять дев'ятого, саме в момент заходу сонця, ми розташувалися на терасі й спостерігали прекрасне і величне видовище: попри нас гнали з пасовища стадо биків. За цю сільську сценку ми мали би бути вдячні сеньйорі Маріанні. Чесно кажучи, якби не вона, це, а також усі інші наші незабутні враження були би неможливими. Бо, якщо говорити відверто і з чоловічою прямотою, сеньйора Муньягоррі важко

було б назвати гостинним та привітним господарем (хоч він, безумовно, прекрасний господар ранчо). Він майже ніколи не був до нас уважним, віддаючи перевагу спілкуванню з управителями або пеонами[124], і його більше хвилювала сільськогосподарська виставка в Палермо, що мала відбутися вже незабаром, ніж містичне злиття Природи й Мистецтва – тобто пампи й Карлоса Англада; у сеньйора Муньягоррі всі мали працювати, все мало приносити прибуток. Отже, внизу суцільним потоком рухалася цілком темна, аж чорна маса тварин, тіні в променях помираючого сонця, а нагорі, на терасі, сиділи люди, і їхня розмова ставала дедалі пристраснішою та все більш цікавою. Як тільки Монтенегро кидав якесь зауваження щодо величної краси биків, тої ж миті в Англада прокидалася гра уяви, і мозок починав працювати на повну силу. Маестро зірвався на ноги і подарував нам одну з тих життєдайно-цілющих ліричних імпровізацій, які однаково цікаві як для історика, так і для лінгвіста, як для холодного раціоналіста, так і для пристрасного мрійника. Він сказав, що в попередні століття бики вважалися священними тваринами, а ще раніше вони були як жерці та володарі, а до того – і взагалі богами. Сказав, що ось це сонце, яке в цю мить осяває биків, що проходять повз нашу терасу, сотні років тому на Криті осявало процесію нещасних, рокованих на страту за зневагу до бика. Ще Маестро розповідав про людей, які купалися в гарячій крові биків, щоб здобути безсмертя. Монтенегро хотів розповісти про кривавий спектакль за участю сп'янілих від алкоголю биків, що його він бачив на арені у місті Нім (під палючим сонцем Провансу), але тут Муньягоррі, який не терпів квітчастої пишномовності й пафосу, сказав, що Англада знається на биках не краще, ніж базарна перекупка. Розсівшись, наче на троні, у величезному плетеному кріслі, він заявив, що сам виріс серед биків, а тому краще, ніж будь-хто інший, знає, що бики – мирні та навіть лякливі тварини, одначе страшенно нахабні. Кажучи це, він не зводив очей з Англада, так ніби хотів його загіпнотизувати. Хочу підкреслити, що ми з Монтенегро залишили поета та Муньягоррі в розпалі суперечки. Ми пішли за незрівнянною господинею цієї вілли, щоби помилуватися новим електричним двигуном. Потім пролунав гонг, скликаючи на обід, і ми зібралися у їдальні, причому я встиг спожити телятину швидше, ніж до нас приєдналися оті наші затяті сперечальники. Звичайно, переміг

Маестро, тож Муньягоррі під час обіду сидів насуплений, роздратований і не зронив жодного слова.

Наступного дня він запросив мене відвідати селище Пілар. Ми вирушили удвох на його невеличкій бричці. Я як істинний аргентинець на повні груди вдихав насичене пилюкою повітря пампасів – справжнісінької запилюженої пампи. Розкішне сонце кидало своє проміння на наші голови. Уявіть собі, з'ясувалося, що наша Поштова спілка опікується навіть такою дірою, де й доріг справжніх, по суті, нема. Поки Муньягоррі споживав у місцевому барі алкогольні напої, я довірив поштовій скриньці дружнє послання до свого видавця, написане на звороті фотографії, де я – у костюмі гаучо. Та моє повернення на віллу не належало до приємних. До вибоїн та ям на нашій хресній дорозі додалися незграбні рухи до краю п'яного Муньягоррі; якщо чесно, то я відчував деяке співчуття до цього раба оковитої й щиро пробачив йому всі прикрощі, що їх він мені завдав. Він шмагав коня батогом так, ніби то був його син, бричка нещадно скрипіла, і я, доки ми їхали, багато разів прощався з життям.

На віллі мені ледве вдалося прийти до тями – за допомогою компресів та завдяки читанню "Маніфесту Марінетті".

Тепер, доне Ісидро, ми плавно наближаємося до вечора, коли стався злочин. Провісником нещастя виявився один жахливий інцидент. Муньягоррі, дотримуючись настанов мудрого Соломона, безжально відлупцював Пампу по задку, бо хлопчина, звабившись підступними принадами екзотичності, піддався спокусі й відмовився носити атрибути гаучо – ніж та батіг. Його гувернантка, міс Більгем, дозволила собі втрутитися, цілком забувши, це я вам до слова кажу, де її місце, і почала вкрай різко читати нотацію Муньягоррі, відтак ця вельми неприємна сцена вкрай затягнулася. Я готовий заприсягнути, що гувернантка не стрималася тільки через те, що вже знала, що отримає іншу роботу, я собі думаю, що Монтенегро, який примудряється всюди знаходити добрі душі, встиг запропонувати їй якусь працю в княгині на набережній Авільянеда.

Ми дещо знічено вийшли з вітальні. Господиня дому, Маестро і я пішли до австралійського ставка[125]. Монтенегро і гувернантка повернулися в дім. Муньягоррі, якого цікавила тільки виставка, зовсім байдужий до краси природи, вирішив ще раз подивитися на биків. Усамітнення і робота – два стовпи, що підтримують творця. На першому ж повороті я скористався нагодою і відстав від своїх друзів, щоби повернутися до себе в кімнату, яка могла вважатися моїм сховком у буквальному сенсі цього слова: там не було вікон, туди не долинав гамір зовнішнього світу. Я засвітив лампу і поринув у переклад "La soirée avec M. Teste"[126]. Але працювати не зміг. У сусідній кімнаті спілкувалися Монтенегро та міс Більгем. Я не зачиняв дверей: по-перше, щоб не образити міс; по-друге, щоб не задихнутися. Другі двері з моєї кімнати, як ви знаєте, виходили на господарський дворик, де завжди клубочаться дим і пара.

Раптом я почув крик, але він долинув не з кімнати міс Більгем; мені здалося, що це незрівнянний голос сеньйори Маріанни. Я помчав до тераси, долаючи коридори та сходи.

Там, на тлі сонця, яке вже майже сіло за обрій, сеньйора Маріанна з витримкою великої актриси показувала на щось абсолютно жахливе; на превеликий жаль, я це видовище ніколи не зможу стерти із пам'яті. Внизу, як і вчора, повз терасу йшло стадо биків, нагорі, як і вчора, сидів господар, який, як і вчора, спостерігав за цим повільним потоком, але цього разу бики проходили перед одним-єдиним чоловіком, і ця людина була мертва. Його хтось заколов кинджалом – крізь плетену спинку крісла.

Труп продовжував сидіти прямо, його підтримували висока спинка та бильця. І тут Ангалада нажахано зауважив, що загадковий убивця скористався кинджалом сина господаря.

– Скажіть-но, доне Форменто, як злодій міг заволодіти цією зброєю?

– Дуже просто. Хлопчисько після сварки з батьком наче сказився, він викинув весь свій костюм гаучо в кущі гортензії.

– Я так і думав. А як ви поясните той факт, що в кімнаті Англада знайшли батіг?

– Якнайзвичайніше. Біда полягає тільки в тому, що про справжні причини не можна розповісти поліції. Ви й самі можете зрозуміти з фотографії, яку я вам показував, у вкрай непостійному житті Англада був період, який умовно можна назвати "дитячим". Але навіть і нині наш борець за авторські права, геній мистецтва заради мистецтва, має незборний потяг до дитячих іграшок, хоча, до речі, це досить часто трапляється і з іншими дорослими.

4.

Дев'ятого вересня до камери двісті сімдесят три увійшли дві сеньйори в жалобі. Одна – блондинка з широкими стегнами і повними губами, інша – вдягнута більш скромно, невисока і худа, з недорозвинутими, як у школярки, грудьми і тонкими дещо закороткими ногами. Дон Ісидро звернувся до першої дами:

– Я думаю, що ви – вдова Муньягоррі.

– Ох, це велика помилка, пальцем у небо! – тоненьким голосом пропищала друга дама. – Вона лише супроводжує мене. Ця fräulein[127] – міс Більгем. Сеньйора Муньягоррі – це я!

Пароді запропонував відвідувачкам присісти на лавку, а сам примостився на розкладному ліжку. Маріанна, нітрохи не розгубившись, заговорила знову:

– Яка мила кімнатка, вона не має нічого спільного з living[128] моєї зведеної сестри – там такі страхітливі ширми! А ви, сеньйоре Пароді, я

бачу, – прихильник кубізму, хоча, якщо чесно, він уже вийшов із моди. І все ж таки я б вам дуже радила переробити двері. Мені неймовірно подобається метал, пофарбований у білий колір. Міккі Монтенегро (вам не здається, що він геніальний?) наполегливо наполягав, щоб я звернулася до вас. Яке щастя, що ми застали вас на місці. Я хотіла поговорити з вами, бо розмовляти з поліцейськими – це найжахливіше жахіття, вони своїми дурнуватими питаннями мало не довели до божевілля мене і моїх слуг, цих нудних зануд.

А тепер я розповім вам, що трапилось того дня, тридцятого числа, і почну від подій із самісінького ранку. У домі були тільки Форменто, Монтенегро, Англада, я та мій чоловік – і більше нікого. Ох, як прикро, що з нами не було княгині, в неї є charme, на жаль, в Росії charme припинив існування з приходом комуністів: вони його знищили. Але уявіть собі, жіноча інтуїція, материнська інтуїція – це щось надзвичайне! Коли Консуело принесла мені сік зі слив, у мене шалено боліла голова. Але мужчини – всі дуже черстві. Спочатку я зайшла в кімнату до Мануеля, та він навіть слухати мене не хотів, бо його теж боліла голова, хоча, звісно, менше, ніж мене. Ми, жінки, а надто ті, котрі пройшли школу материнства, вміємо не піддаватися своїм слабостям. До того ж він був сам собі винен, оскільки напередодні дуже пізно ліг спати. Вони з Форменто півночі обговорювали якусь книжку. З якого такого дива він взявся обговорювати речі, в яких завжди був цілковитим профаном? Я застала кінець розмови, але відразу зрозуміла, про що йдеться. Пепе, вибачте, я маю на увазі Форменто, дуже зайнятий, бо готує до друку переклад надзвичайно популярного видання – "La soirée avec M. Teste". Щоб загал зрозумів, про що йдеться, а для того він, власне, й затіяв усю цю справу, Форменто переклав назву як "Вечір з доном Всезнайкою". Мануель, який ніколи не міг дотямити, що без любові не буває милосердя, намагався переконати його не видавати цей переклад. Він казав, що Поль Валері змушує думати інших, а притому сам не думає взагалі, тоді як Форменто стверджував, що переклад у нього вже є готовий. Я, до речі, не раз говорила в Будинку мистецтв, що було б добре запросити Валері, хай би він почитав у нас лекції. Не знаю, що там такого сталося в цей день, не виключено, що північний вітер трохи потьмарив

усім нам свідомість, а особливо мені, адже я страшенно вразлива. Навіть fräulein, якщо говорити відверто, забула, яке її місце, і зчепилася з Мануелем через Пампу, що ніяк не хотів вбиратися у костюм гаучо. Ох, не знаю, не знаю, навіщо я вам про це все розповідаю – про все, що трапилося напередодні.

Тридцятого числа, після спільного чаювання, Англада, а він звик думати лише про себе і навіть не підозрює, що я ненавиджу ходити пішки, змусив мене, і це вже не вперше, показувати йому австралійський ставок. Ось ви уявіть собі: припікає сонце, хмари комах... На щастя, я змогла відкрутитися і пішла читати Жіоно[129], ви тільки не подумайте сказати мені, що вам не подобається "Accompagné de la flûte"[130]. Незвичайна книжка, під час читання буквально забуваєш про все на світі. Але я вирішила спершу підійти до Мануеля, який о цій порі завжди сидів на терасі, спостерігаючи за своїми биками. Це вже була майже шоста, я піднялася сходами для прислуги. І раптом я буквально остовпіла і сказала: "Ах!" Жахливе видовище! Я в блузці кольору лосося і в шортах від Віонне стою коло поручнів, а за два кроки від мене – Мануель, прохромлений кинджалом нашого Пампи і приштрикнутий ним до спинки крісла. На щастя, малий бігав за кошенятами і не бачив цього жахливого видовища. Надвечір він повернувся з трофеєм – приніс півдюжини котячих хвостів.

Міс Більгем додала:

– Мені довелося викинути їх до ватерклозету, вони огидно смерділи.

Але вона проговорила ці слова з майже похітливим тремтінням у голосі.

5.

Того вересневого ранку Англада охопило натхнення. Його блискучому інтелекту зненацька відкрилося минуле і майбутнє, історія

футуризму і приховані інтриги, що їх дехто з hommes de lettres[131] вів за його спиною – з тим, аби він усе ж таки погодився прийняти Нобелівську премію. Коли Пароді вже було вирішив, що фонтан велемовності Англада вичерпався, поет різко змінив тему, зауваживши з лагідною посмішкою:

– Бідолашний Форменто! Чесне слово, чилійські пірати знають свою справу. Почитайте-но цього листа, шановний Пароді. Вони не хочуть друкувати його кумедний переклад із Поля Валері.

Дон Ісидро взяв аркуш і прочитав:

Вельмишановний сеньйоре!

Ми змушені повторити те, що вже писали, відповідаючи на Ваші листи від 19-го, 26-го та 30-го серпня цього року. Ми не маємо змоги оплатити витрати з видавництва: вартість гранок, оплата авторських прав на ілюстрації від Волта Діснея, привітання з Новим Роком та Великоднем іноземними мовами роблять проект нездійсненним, хіба що Ви погодитеся повністю оплатити вартість макету й покриєте витрати за зберігання продукції меблевому складу "Компресора".

Залишаємося до Ваших послуг!

За заступника керуючого справами Руфіно Хіхена С.

Трохи помовчавши, дон Ісидро заговорив:

– Цей діловий лист наче надіслано із небес. І я починаю зв'язувати кінці з кінцями. Ось тільки щойно ви з величезною насолодою розмірковували про книжки. Тепер дозвольте порозмірковувати мені. Я прочитав цей томик із гарненькими ілюстраціями: ви на двох дибах, ви у дитячому костюмчику, ви на велосипеді – і щиро посміявся. Хто б міг подумати: дон Форменто, цей красунчик із жіночними рисами і з похоронною міною – другого такого ще пошукати – зумів пречудово

висміяти, ви вже мені великодушно вибачте, пихатого і бундючного йолопа. Перегляньте-но книжки Форменто, у них там всюди збиткування і глум; ви пишете "Гімни мільйонерам", а цей хлопчисько, на перший погляд, дуже ввічливий і шанобливий, – "Оди до керуючих", ви – "Записки гаучо", а він – "Записки приготувальника пташок та яєць". Знаєте, тепер я можу розповісти, як усе відбулося – від самого початку.

Що ж, спочатку була казочка про викрадені листи. Я відразу викинув цю історію з голови, бо, якщо людина щось загубила, вона не звернеться по допомогу до в'язня. Наш павич, розпустивши хвоста, стверджував, нібито листи компрометували певну даму, що між ним і тією дамою нічогісінько не було і що вони листувалися, керуючись приязню і симпатією, і тільки ними. А говорив він це лише для того, щоби я подумав, ніби ця дама – його коханка. Через тиждень після того в мене побував простодушний і довірливий Монтенегро, він сказав, що наш павич перебуває у страшній тривозі. Цього разу павич поводив себе так, наче справді щось загубив. І навіть звернувся до приватного детектива, який, на відміну від мене, поки що не встиг потрапити до в'язниці. Потім усі поїхали на віллу, де й було вбито Муньягоррі, потім дон Форменто відвідав мене – і в цей момент у мене виникли певні підозри.

Ви сказали, що у вас вкрали листи. Ви навіть натякнули, що це зробив Форменто. Ви хотіли тільки одного: щоби ці листи стали приводом для пліток, щоби поширювалися чутки – про вас і про цю даму. Потім брехня перетворилася на правду: Форменто дійсно викрав листи. Викрав, щоби їх опублікувати. Ви йому осточортіли, і після двогодинного монологу, що його ви сьогодні на мене вилили, я цілком здатен розуміти цього молодого чоловіка. Він вас так страшно зненавидів, що прихованого глуму йому виявилося замало. Він вирішив опублікувати листи, щоби вивести вас на чисту воду, тобто показати всій країні, що насправді між вами і Маріанною нічогісінько не було. Але Муньягоррі дивився на ці всі речі інакше. Він не хотів, щоб його дружину виставили на посміховисько через публікацію всієї цієї дурні. Двадцять дев'ятого числа він намагався поговорити з Форменто, щоби він, так би мовити, не злітав з рейок. Про цю їхню розмову Форменто не сказав мені ані слова. У

розпалі сварки прийшла Маріанна, та їм вистачило розуму вдати, ніби вони обговорюють книжку, яку Форменто перекладав із французької. Можна подумати, що простих селян чи пеонів можуть зацікавити якісь ваші книжки! Наступного дня Муньягоррі повіз Форменто до Пілара, щоб надіслати листа видавцям – і таким чином зупинити публікацію листів Маріанни. Але Форменто зміна перебігу подій не влаштовувала, тож він вирішив покінчити з Муньягоррі. Часу на роздуми в нього не залишалося також і тому, що на нього чатувала ще одна небезпека. Могло стати відомо про його любовний зв'язок із сеньйорою Маріанною. Ця дурепа не вміє тримати себе в руках, вона постійно повторює те, що почула від нього: про любов та милосердя та про англійку, яка забула, де її місце… Крім того, якось вона проговорилася, назвавши його при мені пестливим іменем – Пепе.

Коли Форменто побачив, що хлопчик зірвав із себе і викинув усі ті штуки, які його примушував носити батько, він вирішив, що настав ключовий момент. Він діяв дуже впевнено. Забезпечив собі прекрасне алібі тим, що сказав, нібито весь цей час були відчинені двері, що з'єднували його кімнату і кімнату гувернантки. Ані вона, ані наш приятель Монтенегро не заперечили його слів, хоча в таких ситуаціях двері прийнято зачиняти. Форменто дуже добре вибрав зброю. Кинджал належав Пампі – і таким чином підозра падала на двох людей: на самого Пампу, хлопчиська дуже норовливого і, по суті, некерованого, а також на вас, доне Англада, адже ви корчили із себе коханця сеньйори і не раз демонстрували любов до дитячих іграшок. Форменто підкинув до вашої кімнати батіг – спеціально, щоби його там знайшла поліція. А мені він приніс книжку з вашими фотографіями, щоб мої підозри впали саме на вас.

Йому було зовсім не важко вийти на терасу і заколоти Муньягоррі. Пеони бачити його не могли, бо перебували внизу і були зайняті биками.

Але доля – це доля! Той чоловік вчинив злочин суто заради того, щоби надрукувати книжку, куди ввійдуть тільки безглузді листи цієї дурепи і її новорічні привітання! Однак вистачає лише глянути на цю

сеньйору, щоби здогадатися, якими можуть бути її листи. То невже дивно, що видавці постаралися відкараскатися від усього цього?

Кекен, 22 лютого 1942 р.

Передбачення Санджакомо

Присвячено Магометові [132]

1.

В'язень камери двісті сімдесят три зустрів сеньйору Англада та її чоловіка, імітуючи покірливість.

– Я говоритиму коротко і не дозволю собі жодної метафори, – патетично заприсягнув Карлос Англада. – Мій мозок – немов морозильна камера. Тож обставини смерті Хулії Руїс Вільальби (для найближчих – просто Пуміти) залишаються в цьому сірому контейнері неушкодженими. Я буду чітко дотримуватися фактів, буду дивитися на все, що сталося, з байдужістю deus ex machina. Я пропоную вашій увазі достеменний зріз подій. І хочу попередити, Пароді: ви не можете пропустити жодного слова.

Пароді навіть не підвів на нього погляду, продовжуючи старанно розмальовувати фотографію доктора Ірігоєна[133]; у вступі пристрасного поета не містилося нічого нового, за кілька днів до того Пароді прочитав кілька статей Молінарі про раптову смерть сеньйорити Руїс Вільальби – однієї з найяскравіших представниць нового покоління нашого найвищого світського товариства.

Англада прокашлявся і хотів було продовжувати, але тут заговорила Маріанна, його дружина:

– Ви тільки подумайте, Карлос повів мене до цієї тюрми якраз тоді, коли я збиралася йти на лекцію Маріо про Консепсьон Ареналь[134], щоби вмирати там від нудьги. Ваше щастя, сеньйоре Пароді, що вам не треба відвідувати Будинок мистецтв; знаєте, які екземпляри там зустрічаються? Марудні аж до нудоти, хоча я завжди визнавала, що монсеньйор говорить досить-таки небанальні й високі речі. Карлос вічно хоче, щоби з вівса – та на небеса, але врешті-решт вона – моя сестра, і мене притягнули сюди не для того, щоб я мовчала, як могила. До того ж нам, жінкам, властива особлива інтуїція, ми швидше все помічаємо, так сказав Маріо, коли зробив мені комплімент з приводу жалобної сукні (я мало не збожеволіла від горя, але нам, платиновим блондинкам, чорний колір дуже до лиця). Тож я, з притаманним мені suite[135], розповім усе, що за чим, і не буду вас втомлювати, безперестанку зводячи нашу розмову на балачку про книги. Ви, певно, читали в rotogravure[136], що бідолашна Пуміта, моя сестра, була заручена з Ріко Санджакомо (ну й прізвище, хоч бери та вмирай!). Як не дивно це звучить, та вони були ідеальною парою: Пуміта неймовірно красива – cachet[137] від родини Руїсів Вільяальба, а очі – як у Норми Ширер[138], хоча тепер, після того, як її не стало, за словами Маріо, такі очі залишилися тільки в мене. Звичайно ж, вона була селючкою і не читала нічого, крім журналу "Vogue", напевно, тому їй бракувало того шарму, що є, скажімо, у французькому театрі, хоча їхня Мадлен Озерей[139], чесно кажучи, – якесь несамовите чудовисько. І вони ще мають нахабство переконувати мене, що вона сама себе вбила, – переконувати мене, католичку, при тому що після Євхаристійного конгресу моя віра тільки ще більше зміцніла; але моя сестра відзначалася joie de vivre[140], цим насправді відзначаюсь і я: я не є ні кволою, ні беземоційною. І не сперечайтеся зі мною, цей скандал став жахливим непорозумінням, причому всуціль – безцеремонність та неповага, ніби мені мало історії з бідолашним Форменто, який заколов кинджалом нещасного Мануеля, в умі помішаного на своїх биках. Над цим треба добряче замислитися, нещастя так і падають мені на голову, це так, ніби безперестанку ллє дощ, хоч ти і так уже весь мокрий.

Ріко має репутацію красеня, але він, звичайно, міг хіба мріяти, щоби поріднитися із сім'єю такого високого польоту, як наша, адже самі вони – parvenus, цілковиті вискочки, хоча до їхнього батька я ставлюся з повагою, він приїхав до Росаріо без жодного песо за душею. Ким-ким, а дурною Пуміта ніколи не була, і мама, яка любила її до глибини душі, не поскупилася, коли настала пора вивести Пуміту в люди, щоб забезпечити їй належне світське життя. А отже, немає нічого дивного в тому, що Пуміта дуже швидко заручилася, хоч вона була тиха, наче голубка. Розповідали, що вони познайомилися надзвичайно романтично – у Льявальоле, майже як Ерол Флін та Олівія де Хєвіллен у фільмі "Поїдемо до Мексики", англійською, до речі, фільм називався "Сомбреро". Її поніс поні, запряжений у tonneau[141], коли вони виїхали на дорогу, вкриту гравієм, і Рікардо, який обожнює гру в поло, а значить, уміє поводитися з усілякими дрібними конячками, вирішив похизуватися і показати себе таким собі Дугласом Фербенксом[142], тому й зупинив поні – теж мені, великий подвиг!

У нього відпала щелепа, коли він дізнався, що вона моя сестра, а бідолашній Пуміті подобалося крутити носом перед ким завгодно – хай навіть перед власними слугами. Все складалося так, що Ріко запросили до "Ла Мончі", хоча, звичайно, до того ми формально знайомства не підтримували. Ще чого! Командор – це батько Ріко, якщо пригадуєте, – буквально зі шкіри пнувся, щоби між ними гарненько поукладалося, а я просто гинула від заздрощів, дивлячись, які орхідеї Ріко щодня слав Пуміті, через це я навіть почала уникати її і приязнитися з Бонфанті, ой, але до чого це я?

– Перепочиньте, сеньйоро, – ввічливо перебив її Пароді, – а ви, сеньйоре Англадо, оскільки цей водоспад ненадовго ущух, ловіть нагоду: викладіть мені вашу справу по суті, але постарайтеся, щоби коротко.

– Відкриваю вогонь…

– Без своїх дурних вивертів ти навіть почати говорити не можеш, – зауважила Маріанна, виймаючи помаду і підфарбовуючи сердито закопилені губки.

– Намальована моєю дружиною картина зрозуміла, переконлива і чітка. Залишаються, однак, деякі суто практичні деталі. Необхідно встановити систему координат. І я готовий стати землеміром. Мушу взяти на себе підведення суворого балансу.

У Пілар, у маєтку Командора, що знаходиться безпосередньо коло маєтку "Ла Монча", є все: парки, розплідники, оранжереї, обсерваторія, сади, басейн, клітки з тваринами, поле для гольфа, підземний акваріум, господарські будівлі, спортивний майданчик; усе це власність командора Санджакомо. Він – старий невеличкий на зріст чоловік, сповнений життя, з пронизливим поглядом, сангвістичною будовою тіла, з вусами, що немовби вкриті інеєм, і з блискучим, тонким почуттям тосканського гумору. Притому він – справжнісінька гора м'язів; бачили б ви його на стадіоні, на треку чи на дерев'яному трампліні.

Тепер від моментальної фотографії я переходжу до кінозйомки, ось зараз почну розповідати вам біографію цього славетного популяризатора добрив. Дев'ятнадцяте століття іржавіло, дрижало і скімлило у своєму інвалідному кріслі (це були роки моди на японські ширми і скрипучі велосипеди), коли містечко Росаріо відкрило свою невимовно гостинну пашу перед італійським іммігрантом, а точніше, перед італійським хлопчиськом. Питання: а ким же був цей хлопчисько? Відповідь: командор Санджакомо. Неуцтво, мафія, історичні потрясіння, сліпа віра у майбутнє Батьківщини – ось його лоцмани у життєвому морі.

Державний муж, наділений консульськими повноваженнями – можу засвідчити, бо так воно і було насправді, – сам консул Італії, граф Ізидоро Фоско[143], передчув моральні сили, що крилися в юнакові, й не раз обдаровував його порадами.

У 1902 році Санджакомо боровся з дійсністю у той спосіб, що сидів на дерев'яному передку брички, приписаної до Санітарного управління. У 1903 році він уже керував цілою армадою бричок, котрі розвозили сміття. З 1908 року – а якраз цього року його випустили з тюрми – він остаточно пов'язав своє ім'я із сапоніфікацією відходів[144]. У 1910 році він захопив чинбарні, а також пташиний послід, у 1915 році чіпким поглядом зауважив можливості рослинного соку[145]; щоправда, війна розвінчала всі ці ілюзії – і наш боєць, опинившись на грані катастрофи, надзвичайно різко змінив курс і зосередився на ревені. Італія всі сили вклала в призов. Санджакомо з іншого берега Атлантики відповів на заклик: "Єсть!" – завантажив цілий корабель ревенем і доправив його до окопів. Він не зважав на протести темних і неґречних солдатів, його провіантом були забиті всі пристані та склади у Женеві, Салерно та Кастелламаре; між іншим, від такого сусідства навіть найбільш густонаселені квартали часто порожніли. Ріки провіанту принесли йому нагороду: груди новоспеченого мільйонера прикрасила стрічка з Хрестом Командора.

– Ну хто ж так розповідає? Мимриш собі щось під ніс, наче сомнамбула, – різко промовила Маріанна та їдко додала: – Перш ніж Санджакомо став Командором, він устиг одружитися на власній кузині, яку наказав привезти з Італії; та й про нащадків його ти ще зовсім нічого не говорив.

– Визнаю, я потрапив у сіті власної велемовності. Наче аргентинський Веллс, я пливу проти течії часу. Зараз я зроблю зупинку біля шлюбного ложа. Наш витязь зачав первістка. На світ Божий з'явився Рікардо Санджакомо. Мати його – особа доволі дивна, цілком другорядна, вона дуже скоро сходить зі сцени і помирає у 1921 році. Цього ж року смерть (а вона, наче листоноша, зазвичай дзвонить двічі)[146] забрала до себе покровителя Командора, який ніколи не відмовляв йому в підтримці, – графа Ізидоро Фоско. Кажу вам – і повторю це без жодних вагань: Командор від горя мало не збожеволів. Піч крематорію пожерла тіло його дружини, проте лишилося її творіння, її рельєфний відбиток – немовля.

Батько, скеля моральності, присвятив себе вихованню дитини, він обожнював малого. Прошу звернути на це особливу увагу: Командор – жорстокий диктатор серед підлеглих, щось на кшталт гідравлічного преса поміж машин, але вдома він був для свого сина найніжнішим із пульчинел[147].

Тепер камера покаже вам Командорового нащадка: сірий капелюх, очі – як у матері, тонесенькі вуса, рухи – як у Хуана Ломуто[148], ноги – наче в аргентинського кентавра. Він герой доріжок басейнів та іподромів, крім того, він юрист, отже, перед нами людина цілком сучасна. Мушу визнати, що у його збірці віршів "Зачесати вітер" зовсім не важко віднайти міцну систему метафор, там є і чіпкий погляд, і певні проблиски нової форми. Думаю, наш поет свою творчу напругу краще розкриє у жанрі роману. Передбачаю, що якийсь маститий критик відзначить, що цей іконоборець, перш ніж зламати старі форми, скопіював їх; треба визнати, що ці копії вирізнялися суворою науковою виваженістю.

Рікардо – надія Аргентини, його розповідь про графиню Чінчон – це археологічне дослідження плюс специфічний неофутуристичний дрож. Мені мимохіть напрошується порівняння з фоліантами Ганді, Левена, Гроссо, Радаеллі. На щастя, наш першопроходець не самотній, Елісео Рекена[149], його самовідданий молочний брат, іде слідом за ним і надихає на небезпечні мандри. Змальовуючи портрет вірного супутника Рікардо, я буду лаконічним, наче удар кулака: будь-який великий романіст займається насамперед центральними постатями роману, при цьому другорядні фігури щоразу залишає перам меншого масштабу[150]. Рекена (звичайно, він заслуговує на повагу як factotum[151]) – один із численних позашлюбних дітей Командора; він не гірший і не кращий за інших. Ні, неправда! У нього є яскрава риса, яка вирізняє його на тлі решти: він із незрозумілих причин схиляється перед Рікардо. А тепер у кут зору і фокус моєї лінзи потрапляє персонаж, пов'язаний з грошима та біржею. Я зриваю з нього маску – і ось перед вами Джованні Кроче[152], управитель при Командорі. Його вороги зводять наклеп, наче він – уродженець Ріохи[153], наче його справжнє ім'я – Хуан Крус. Одначе ні, це неправда; його патріотизм

загальновідомий, його вірність і відданість Командорові незламні, а ще в нього дуже неприємний акцент. Командор Санджакомо, Рікардо Санджакомо, Елісео Рекена, Джованні Кроче – ось квартет чоловіків; і саме з ними Пуміта провела останні дні. Буде справедливо, якщо я залишу безіменною юрму найманих робітників – садівників, пеонів, конюхів, масажистів…

Маріанна не витримала і знову втрутилася:

– І після всього цього ти далі казатимеш, що не заздриш і не зловтішаєшся? Ти навіть словом не обмовився про Маріо! Адже він жив зовсім коло нас, жив у своїй кімнаті, яка під саму стелю завалена книжками, і він здатний зрозуміти небанальну жінку, він спроможний вирізнити її на загальному вульгарному тлі, він з абсолютною певністю не почне марнувати час на дурні листи, наче останній кретин. Ти ж і сам слухав його, роззявивши рота, ти ані слова не наважився втулити, щоб не осоромитися. Це просто жахіття – скільки всього він знає!

– Так і є, я біля нього переважно мовчу. Доктор Маріо Бонфанті – іспаніст, і також приписаний до володінь Командора. Він опублікував адаптований для дорослих варіант "Пісні про мого Сіда", а тепер думає, як переробити в стилі гаучо "Самотності" Гонгори[154], а також як ввести туди, наприклад, пияків та наші аргентинські колодязі-хагуелі[155], попони з овечих шкур або з видри.

– Доне Англада, мені вже в очах темніє від цієї вашої літературщини, – сказав Пароді. – Якщо хочете, щоб я чимось вам допоміг, переходьте нарешті до нещасної покійниці, вашої родички. Адже мені однаково доведеться вислухати цілу історію до кінця.

– Ви, як ті критики, – також не здатні оцінити мій стиль. Великий майстер пензля, я маю на увазі Пікассо, головну увагу приділяє фону картини, а центральну фігуру відсуває аж до лінії горизонту. Таким є і мій стратегічний план. Спочатку я хочу змалювати портрети статистів –

Бонфанті та йому подібних, а потім усі зусилля зосередити на Пуміті Руїс Вільяальба, corpus delicti[156]: пластичний хірург ніколи не залишає видимих шрамів. Пуміта, пустотлива, наче Ефеб, безтурботно-прекрасна, слугувала всього лише тлом: її функцією було відтіняти звитяжну вроду моєї дружини. Пуміта померла, але в нашій пам'яті ця її функція залишається на безумовній висоті.

Однак зараз мій пензлик зробить штрих у стилі гіньйолю[157]: двадцять третього червня ввечері, після застілля, вона сміялася і жартувала, насолоджувалася своєю пишномовністю. Двадцять четвертого червня вона лежала отруєна у своїй спальні. І сліпий випадок (а його ніхто не стане називати джентльменом) розпорядився так, що саме моя дружина знайшла її тіло.

2.

Двадцять третього числа, у переддень своєї смерті, Пуміта тричі спостерігала за тим, як помирає Еміль Яннінгс[158] – це були дуже недосконалі, але заслужені копії фільмів "Державна зрада", "Голубий ангел" та "Останній наказ".

Маріанна запропонувала поїхати до клубу "Pathé-Baby", на зворотному шляху вони з Маріо Бонфанті сіли на заднє сидіння "роллс-ройса". Таким чином вони дали змогу Пуміті та Рікардо сісти спереду і остаточно помиритися, бо миритися Рікардо з Пумітою почали ще у напівтемряві кінозалу. Бонфанті поскаржився на відсутність Англада, який саме того дня вирішив попрацювати над "Науковою історією кіномистецтва", воліючи черпати безцінні матеріали зі своєї незрівнянної пам'яті – пам'яті істинного художника, не засміченої безпосередніми враженнями від фільмів, що чомусь завжди оманливі, неясні та непевні.

Післяобідня пора на віллі "Кастелламаре" проминула під знаком діалектики.

– Що ж, я вкотре готовий процитувати мого старого друга маестро Корреаса[159], – солідно, як надзвичайно ерудована людина, промовив Бонфанті. Здавалося, він творить єдине ціле зі своєю сумкою з дрібної рисової рогожі, теплим светром спортивного клубу "Уракана", шотландським галстуком, скромною сорочкою цегляного кольору, коробкою олівців, гігантською авторучкою і ручним суддівським хронометром. – Він би на це сказав, що ми пішли стригти вовну, а повернулися стриженими. Невігласи, які орудують нині у клубі "Pathé-Baby", нахабно нас ошукали: вони влаштували показ фільмів Яннінгса, але ніби випадково забули показати найголовніший з-між них, справді найважливіший. Адже нам не показали екранізацію батлерівської сатири "Ainsi va toute chair" – "Шлях усякої плоті".

– Як на мене, ми втратили зовсім не багато, – прокоментувала Пуміта. – Усі фільми Яннінгса – так чи інакше переспіви "Шляху всякої плоті". Завжди один і той же сюжет: спочатку героєві неймовірно щастить, а потім ціле його життя обвалюється, біда іде за бідою. І все дуже нецікаво, бо надто нагадує нашу дійсність. Я готова посперечатися, що Командор зі мною погодиться.

Командор не відповів, зате моментально відгукнулася Маріанна:

– Ти так кажеш на зло мені, адже це я вас туди повела. А сама ти весь цей час проплакала, мов остання дурепа, незважаючи на rimmel[160].

– Це правда, – сказав Рікардо. – Я сам бачив, як ти плакала. А потім ти починаєш дратуватися і п'єш снодійне, яке стоїть у тебе на комоді.

– До всього іншого, ти від нього починаєш сходити з розуму, – різко кинула Маріанна. – Адже лікар тобі казав, що ця гидота шкідлива. Я – це щось зовсім інше, адже мені доводиться постійно воювати зі слугами.

– Подумаєш, якщо не засну – буде час над дечим поміркувати. Крім того, це ж не остання ніч у моєму житті. А чи вам, Командоре, не здається, що є долі, котрі дуже нагадують ті, які ми бачимо у фільмах Яннінгса?

Рікардо зрозумів: Пуміта хоче змінити тему, щоб не говорити про своє безсоння.

– Пуміта правду каже, від долі не втечеш. Ви пам'ятаєте Моргантi? Він грав у поло, як той звір, а потім купив собі опудало ворона, і це принесло йому нещастя: все пішло шкереберть.

– О ні! – закричав Командор. – Як може homme pensante[161] вірити у такі забобони?! Я, наприклад, здатний легко захистити себе за допомогою ось цієї кролячої лапки, – він вийняв лапку із внутрішньої кишені смокінга й енергійно нею помахав.

– Це називається прямим ударом у щелепу, – з цілковитою готовністю підтримав його Англада. – Чистий розум – і ще раз чистий розум…

– Ні, я впевнена, що є долі, в яких нічого не стається випадково, – і далі наполягала Пуміта.

– Знаєш, якщо це камінь у мій город, то ти тицяєш пальцем у небо, – розлютилася Маріанна. – Так, дійсно, у нас вдома не вщухають сварки, але в цьому винний Карлос: він постійно за мною шпигує.

– Але ж у житті ніщо не може відбуватися випадково, – трагічним тоном прожебонів Кроче. – Якщо не буде належного керівництва і сильної поліції, ми моментально потонемо у російському хаосі, настане диктатура чекістів. Наразі ми встигли переконатися: в країні Івана Грозного давно покінчили зі свободою.

Рікардо довго думав, а тоді сказав:

– Ці справи – це таке собі, знаєте, діло, яке ніколи не відбувається без причини. І… Ну, якщо нема порядку, то навіть корова може залізти у відчинене вікно.

– Навіть містики, містики щонайвищого – орлиного – польоту, такі як Тереза де Сепеда-і-Аумада[162], чи Рюйсбрук[163], чи Боско[164], – підхопив Бофанті, – керуються установленнями церковної цензури.

Командор ударив кулаком по столі:

– Бонфанті, я не хочу вас ображати, але давайте-но грати відкрито: ви міркуєте як справжній католик. Щоб ви знали, ми, члени Ложі Великого Сходу Шотландського Обряду, вдягаємося як священики і маємо на все свої особливі погляди. Кров закипає, коли я чую, що людині не дозволено робити всього того, що їй робити хочеться.

Запанувала мертва тиша. Минуло кілька хвилин; лише тоді Англада, хоч і зблід, усе ж наважився пропищати:

– Технічний нокаут. Першу колону детерміністів розгромлено. Ми нападаємо, а вони у паніці від нас втікають. Доки бачить око, поле бою всуціль всіяне зброєю та амуніцією.

– Можливо, хтось у цій суперечці навіть і переміг, але ти тут узагалі ні до чого, ти мовчав, як риба, – безжально, з металом у голосі відрізала Маріанна.

– Усе, про що ми тут розмовляємо, потрапляє в особливий записник; Командор привіз його із Салерно, – неуважно промовила Пуміта.

Кроче, вічно поглинутий господарськими та фінансовими справами, вирішив спрямувати розмову в інше русло:

– А що скаже наш товариш Елісео Рекена?

У відповідь пролунав пискливий голосок величезного молодика-альбіноса:

– Зараз я дуже занятий, адже Рікардо закінчує свій роман.

Рікардо зашарівся і сказав:

– Я працюю, наче віл, але Пуміта радить мені не поспішати.

– На твоєму місці я заховала б усі зошити до шухляди і не чіпала б їх дев'ять років, – зауважила Пуміта.

– Дев'ять років? – вигукнув Командор із таким обуренням, що здавалося, ніби зараз у нього почнеться серцевий напад. – Дев'ять років? Звичайно, Дантову "Комедію" опублікували всього лише п'ятсот років тому. А скільки вона чекала на оприлюднення?!

Із надзвичайно шляхетним виглядом Бонфанті поспішив підтримати Командора:

– Браво! Браво! Невпевненість – істинно гамлетівська риса, властивість північних народів. Римляни розуміли мистецтво геть інакше. Для них письмо – абсолютно гармонійне і надзвичайно природне заняття; це танок, а не якась варварська нудна принука; варвари намагаються монашим умертвінням плоті вбити всяку іскру натхнення, подаровану Мінервою.

Ці слова підхопив Командор:

– Той, хто не квапиться тут же занотовувати все, що прошмигує в його макітрі, – просто євнух із Сикстинської капели. Це не мужчина.

– Я також вважаю, що письменник повинен усього себе віддавати творчості, – заявив Рекена. – Але не варто боятися суперечностей, головне – це виливати на папір плутанину, яка людину перетворює на людину.

Втрутилася Маріанна:

– Ну, скажімо, коли я пишу листа до матері й починаю замислюватися, мені нічогісінько не спадає на думку, але коли я відчуваю порив і пишу під настрій, то виходить пречудово, ніби саме собою, і тут-таки заповнюються багато сторінок. Ти, Карлосе, навіть сам якось був сказав, ніби я – природжена письменниця.

– Послухай-но, Рікардо, – знову заговорила Пуміта, – ти все ж таки зважж на мою пораду. Я вважаю, що тобі потрібно сто разів подумати, перш ніж публікувати свої твори. Згадай Бустоса Домека[165] із Санта-Фе[166]; якось раз надрукували його оповідання, а потім з'ясувалося, що це взагалі не він написав, а Вільє де Ліль-Адан[167].

Рікардо різко їй відповів:

– Не минуло навіть і двох годин, як ми помирилися… А ти знову за своє…

– Заспокойтеся, Пуміто, – почав захищати його Рекена. – У романі нашого Рікардіто немає нічого від Вільє де Ліль-Адана.

– Ти просто не хочеш мене зрозуміти, Рікардо. Я кажу все це, бажаючи тобі добра. Сьогодні я дуже напружена, але завтра нам треба відверто поговорити.

Бонфанті, який прагнув закріпити свою перемогу, безапеляційно сказав:

– Рікардо занадто розважливий, щоби повестися на наживку новомодного мистецтва, яке відірвалося від наших латиноамериканських та іспанських коренів. Якщо письменник не відчуває, як у його жилах течуть життєдайні соки рідної землі, то він – déraciné[168].

– Я вас просто не впізнаю, Маріо, – промовив Командор. – Нарешті ви припинили своє блазенство. Справжнє мистецтво йде від землі. Цей закон спрацьовує завжди, найбільш благородне своє Маддалоні[169] я зберігаю на дні пивниці. По цілій Європі, навіть в Америці, шедеври великих майстрів зберігають у надійних підземеллях, щоб їх не знищили, скажімо, бомби. Минулого тижня один відомий археолог приніс мені маленьку теракотову пуму, що її він привіз із розкопок у Перу. Я заплатив за неї рівно її ціну – і тепер вона зберігається в мене в третій шухляді письмового столу.

– Як? Невже це справді крихітна пума? – здивовано підняла брови Пуміта.

– Ну, власне, – відповів Англада. – Ацтекам вдалося дещо передбачити. Але ми не можемо вимагати від них занадто багато. Хоч якими футуристами-розфутуристами вони не були, все ж оцінити функціональну красу, скажімо, нашої Маріанни ацтеки однаково не зуміли б.

(Карлос Англада передав цю розмову доволі точно).

3.

У п'ятницю вранці Рікардо Санджакомо розмовляв з доном Ісидро. Його щире горе не викликало жодних сумнівів. Він був блідий, похмурий, неголений. Зізнався, що минулої ночі не спав, а якщо точніше, то не спав уже кілька ночей.

– Це просто дико – все те, що відбувається зі мною, – глухо промовив він. – Просто дико. Ви, сеньйоре, як мені здається, прожили спокійне життя за мурами в'язниці, тож вам, певно, важко уявити, що все це означає для мене. Я багато чого пережив, але мені ніколи не траплялися проблеми, які не можна було б залагодити моментально. Скажімо, коли Доллі Сістер[170] прийшла до мене і сказала, що в неї нібито від мене буде дитина, мій старий, від якого я взагалі не чекав розуміння в таких справах, навпаки, все блискавично залагодив: дав їй шість тисяч песо. До того ж, скажу чесно, іноді я просто зриваюся. Минулого разу в Карраско я програв у рулетку всі гроші – аж до останнього сентесімо. Це було незабутнє видовище, місцевим типам, щоправда, довелося попріти, щоби втягнути мене в гру, зате потім я за двадцять хвилин розпрощався з двадцятьма тисячами песо. Уявляєте, я навіть не мав за що подзвонити до Буенос-Айреса. І що ви собі думаєте? Знову все зійшло з рук. Я викрутився ipso facto. До мене підсів якийсь гугнявий курдупель; він дуже уважно спостерігав за грою – і позичив мені на носа п'ять тисяч песо. На другий день я повернувся на віллу "Кастелламаре"; у мене в кишені були хоч якісь гроші – принаймні п'ять тисяч замість тих двадцяти, що їх зцідили з мене уругвайці. А гугнявому я помахав ручкою.

Про історії з жінками взагалі не варто говорити. Як хочете розважитися, то поцікавтеся у Міккі Монтенегро, який з мене звір. І так у всьому; якби ви знали, як я вчуся! Адже я навіть не відкриваю книжок, а коли настає день іспиту, все залагоджується саме собою! Тепер мій старий, задля того, щоб я якнайшвидше забув цілу історію з Пумітою, вирішив запхати мене в політику. Доктор Сапонаро, цей хитрий лис, стверджує, що не знає, яка партія мені більше підходить, та він готовий битися об заклад, що в наступному таймі я опинюся в конгресі. Те саме – з грою в поло. У кого найкращі коники? Хто був найсильнішим у Тортутасі? Гадаю, я можу більше не продовжувати, боюся, що моя розповідь вас замучить.

Тільки повірте, це не хизування чи вихваляння, я говорю не заради приємності просто потеревенити, як Барсіна, що мало не стала моєю невісткою, чи як її чоловік, який постійно намагається говорити,

наприклад, про футбол, хоча зовсім нічого в ньому не тямить. Ні, я хочу, щоби ви уявили собі цілу картину. Отже, я збирався одружитися з Пумітою, яка, звичайно, мала деякі химерні примхи, але загалом була чудовою дівчиною. І ось уночі хтось отруїв її ціаністим калієм, а ми знайшли її вже мертвою. Спочатку казали, нібито вона наклала на себе руки. Маячня – адже ми збиралися одружитися! Ніхто не повірить, що я вирішив дати своє прізвище якійсь божевільній, здатній на самогубство. Потім вирішили, що вона випила отруту через неуважність; ну, але ж для цього треба було бути зовсім дурною! Тепер нам підкинули ще одну версію – вбивство. Тобто всі ми опиняємося під підозрою. Що я можу на це сказати? Якщо вибирати між убивством та самогубством, то мене більше влаштовує останнє, хоча це – казна-що і маячня.

– Слухай, красунчику, з такими балачками ця тюрма невдовзі перетвориться на театр Белісаріо Ролдана[171]. Варто тільки мені кліпнути, як відразу ж починається: один блазень приходить із казочкою про знаки Зодіаку, другий верзе не знати що про поїзд, який нібито ніде не зупиняється, а тепер я маю вислуховувати про сеньйориту на виданні, яка не наклала на себе руки, не випила через помилку отруту, а ще, безумовно, її ніхто не вбивав. Я думаю, помічник комісара Грондоне мав би віддати наказ, щоб отаких-от відвідувачів, як тільки вони сюди до мене прийдуть, відразу кидати за ґрати.

– Але ж я хочу допомогти вам, сеньйоре Пароді, точніше, насправді я хотів сказати, що хочу просити вас, аби ви мені допомогли…

– Чудово. Це міняє справу. Отже, давайте за порядком. Покійна справді аж так мріяла вийти за вас заміж? Ви впевнені?

– Як і в тому, що я – син свого батька. Пуміта була трохи екзальтованою, але мене вона дуже любила.

– А тепер уважно вислухайте мої питання. Вона була вагітна? Хто-небудь до неї залицявся? Їй були потрібні гроші? Вона була хвора? Може, ви встигли їй остогиднути?

Санджакомо подумав-подумав – і на всі ці питання відповів "ні".

– А тепер розкажіть мені про її снодійне.

– Ми не хотіли, щоби вона пила снодійне. Але вона купувала пачку за пачкою – і завжди ховала порошки у себе в кімнаті.

– Ви мали змогу заходити до неї в кімнату? Хто ще міг туди зайти?

– Та насправді будь-хто, – переконано відповів молодик. – Знаєте, двері всіх спалень цього будинку виходять на галерею зі статуями.

4.

Дев'ятнадцятого липня до камери номер двісті сімдесят три вихором залетів Маріо Бонфанті. Він різко скинув із плечей білий габардиновий плащ, зняв фетрового капелюха з ворсом, жбурнув на тюремну лавку ціпок і, клацнувши briquet[172], закурив модну люльку, виготовлену з сепіоліту; далі Бонфанті вийняв із внутрішньої кишені прямокутний замшевий клаптик гірчичного кольору і акуратно протер затемнені окуляри-консерви. Потім вдихнув і видихнув повітря – це тривало протягом двох-трьох хвилин, і від його дихання раз по раз здіймалися лискучий шарф та щільний атласний жилет у горошок. Після цього прозвучав дзвінкий італійський голос із ноткою іберійської шепелявості. Гість говорив упевнено, владно, цілячи слова крізь зуби:

– До вас, майстре Пароді[173], певно, дійшли чутки про підступні інтриги поліцейських нишпорок? Зізнаюся, мене, людину, що більше схильна до премудростей науки, ніж до кнування злочинних задумів, усе це застало зненацька. Слідчі стверджують, що самогубство Пуміти

насправді було вбивством. Але гірше те, що ці доморощені Едгари Воллеси[174] почали поглядати скоса на мене.

Я палкий прихильник футуризму, фантаст-пурвенірист; кілька днів тому я вирішив, що корисно здійснити "веселі оглядини" любовних листів, які зберігаю. Я запрагнув духовно очиститися, звільнитися від сентиментального баласту. Не згадуватиму ім'я дами, бо ні для мене, ані для вас, доне Ісидро Пароді, не важлива патрономічна[175] достеменність. За допомогою такої briquet, вибачте мене за вимушений галліцизм[176], – додав цей Бонфуа[177] і велично помахав у повітрі доволі масивною штукенцією[178], – я розпалив у себе в каміні розкішне вогнище. Так ось, нишпорки здійняли через це шалений галас. За цю невинну піротехнічну забаву я заплатив вікендом у тюрмі Вілла-Девото, мене жорстоко розлучили з моїм куривом та з моїм незамінним листком паперу. Звичайно, спершу я був готовий боротися з ними до кінця, аж до цілковитої перемоги. Але запал мій уже минув, тепер навіть у бульйоні мені ввижаються гидотні фізіономії слідчих. До вас я прийшов, щоб отримати чесну відповідь: чи дійсно мені щось загрожує?

– Так, загрожує. Боюся, що після Страшного суду ви ще цілу вічність будете гріховодити язиком. Я раджу вам притримати коней, бо про вас подумають, ніби ви якийсь нікчема-галлісієць. Досить клеїти дурня, краще розкажіть мені все, що ви знаєте про смерть Рікардо Санджакомо.

– До ваших послуг усі доступні мені висловлювання і все моє красномовство, а це – наче ріг достатку. Я легко зможу змалювати вам картину того, що сталося. Я не приховуватиму від вашого проникливого погляду, вельмишановний Пароді, що смерть Пуміти дуже підкосила Рікардо, а точніше, зовсім вибила його з сідла. Донья Маріанна Руїс Вільальба де Англада не жартувала, коли з притаманною їй безпосередністю стверджувала, нібито "коні для гри у поло – це все, що цікавить Рікардо"; тож уявіть собі наше здивування, коли ми дізналися, що він у припадку поганого настрою продав якомусь об'їждчику коней із City Bell свої прекрасні конюшні, а вони ж бо ще зовсім недавно були чи не найбільшою його втіхою; аж зненацька він став до них зовсім

байдужий, і навіть почав ставитися до них із деякою відразою. Він був немов напівмертвий. Із глибокого смутку Рікардо не вивела навіть публікація його роману-хроніки "Опівденна шпага", а я особисто готував цей роман до друку, як істинний ветеран подібних арен ви без жодних зусиль зможете розпізнати в ньому й оцінити чимало слідів мого власного стилю, і це не просто якісь вкраплення в тілі тексту – це перлини завбільшки як страусяче яйце. І причиною всього цього була доброта Командора, його непоборна слабкість: батько, щоби вивести сина з печалі, потай від нього так пришвидшив видання книжки, що той не встиг і оком зморгнути; відтак старий вручив своєму синові шістсот п'ятдесят примірників на дорогому ватмані, формату Teufelsbibel[179]; одночасно з цим Командор розвинув надзвичайно бурхливу діяльність у різних напрямках: радився з домашніми лікарями, вів переговори з якимись підозрілими типами, на вигляд – банкірами, зустрівся з баронесою де Сервус, якій так подобається розмахувати патерицею Союзу антиєврейської допомоги, при цьому відмовився давати їй гроші на її справу. Ще Командор поділив свої статки на дві нерівні частини. Більшу віддав своєму законному синові, вклавши ці воістину неймовірні гроші у підземну залізницю, призначену для мільйона людей, які приїжджають подивитися на Діву Марію із Сотерраньйо; це обіцяло трикратне примноження капіталу за п'ять років. Меншу частину він заповів Елісео Рекені – синові, що народився з доброї війни, причому якраз ці гроші Командор вклав у вельми скромні цінні папери. При цьому Командор без крихти сорому затримував мою зарплатню, але з дивовижним спокоєм пробачав фінансове нехлюйство керуючому друкарнею.

А далі? Як-то кажуть, були б гроші, а кишеня знайдеться. Через тиждень після публікації "Шпаги" Хосе Марія Пеман[180] написав величальну оду, апелюючи до цього твору, хоча, звісно, його привабили насамперед вишукані вкраплення, які оздобили роман: уважне і досвідчене око завжди може відрізнити непересічний стиль Рекени від письма людини з насправді невеликим словниковим запасом. Отже, доля ходила перед Рікардо на задніх лапках, проте він поводив себе вкрай невдячно, марнуючи свої сили на одне з найбезглуздіших занять: він оплакував смерть Пуміти. Так, я вже чую, як ви починаєте ремствувати:

"Хай мерці ховають своїх покійників". Але зараз не час для безплідних суперечок про те, наскільки справедливі ці біблійні слова. Значно важливіше інше; особисто я переконував Рікардо, що зараз йому найголовніше – точніше, навіть життєво необхідно – забути про нещодавні сумні події і пошукати розради в минулому, адже це найбагатший арсенал, золотий фонд для всякого зцілення, найкраще підґрунтя для нових пагонів. Я порадив йому згадати і відновити яку-завгодно любовну інтрижку з періоду до появи в його житті Пуміти. Сказано – зроблено! Вперед! Ще старий дід не кахикнув, а вже наш Рікардо, молодий та натхненний, їхав у ліфті приватного будинку баронеси де Сервус. Оскільки я природжений репортер, то не поскуплюся на правдиві деталі й називатиму справжні імена дійових осіб. Ціла ця історія, між іншим, на перший погляд – доволі примітивна, однак цікава з огляду на світськість цієї дами. Дозволю собі здійснити невеликий екскурс у минуле. Перша дія відбувалася на березі моря, на спортивній трибуні. Це діялося пречудової весняної пори у 1937 році. Наш Рікардо неуважно дивився в бінокль, спостерігаючи за дивним перебігом попереднього етапу жіночої регати: валькірії з "Рудерверейна" проти коломбін "Нептунії". Раптом його бінокль, нескромний та надокучливий, випав із рук, покотився і зупинився, а його власник, аж роззявивши рота від захвату (ніби спраглий, що прагне напитися життєдайної води), задивився на чудесне видовище: тоненька й мініатюрна баронеса де Сервус мчала верхи на прекрасному коні. Цього ж вечора старий номер журналу "Графіко" було пошматовано ножицями – і зображення баронеси, коло якої сидів доберман, що неабияк облагороджувало це фото, перекочувало на стіну і повністю заполонило думки нашого юного героя.

Тиждень по тому Рікардо сказав мені: "Якась божевільна француженка доймає мене по телефону. Щоби вона відчепилася, я призначив їй побачення". Як бачите, я повторюю ipsissima verba[181] покійного. А ось і скромний ескіз першої любовної ночі: Рікардо з'являється у згаданий особняк, ліфт піднімає його нагору, гостя запроваджують у салон, залишають самого, тоді раптом гасне світло; у голові юнака народжуються два припущення: це або коротке замикання

– або викрадення. Він уже починає плакати та розпачати, проклинає хвилину свого народження, простягає у молитві руки до небес, та враз млосний голос із владною м'якістю прикував його до місця – він завмер і не може зрушитися. Темрява приємна, диван надзвичайно зручний. Лише Аврора, а вона воістину жінка, повертає йому здатність бачити. Ви вже здогадалися, вельмишановний Пароді: Рікардо знайшов щастя в обіймах баронеси де Сервус.

Дорогий Пароді, і ваше, і моє життя – нудні, ми живемо нецікаво, спокійно, можливо, занадто помірковано; саме через це нам не судилося спізнати подібних пригод, тоді як Рікардо мав їх досхочу.

А тому, оплакуючи смерть Пуміти, він кинувся до баронеси. Наш Грегоріо Мартінес Сьєрра[182], написавши, що жінка – це сучасний сфінкс, був суворим, але справедливим. Звичайно, я, як благородна людина, не буду (тому і ви від мене цього не вимагайте) описувати пункт за пунктом спілкування примхливої світської дами і надокучливого залицяльника, який раптом вирішив поплакати в неї на грудях. Такі подробиці, чутки, плітки добрі для кухні темних офранцужених романістів, але будь-хто, хто шукає істину, відмовиться від цієї маячні. Скажу як є: мені невідомо, про що саме говорили Рікардо і баронеса. Але впевнено свідчу, що не минуло й півгодини, як Рікардо, похнюплений і розчарований, їхав униз – тим же ліфтом "Отіс", який іще так недавно піднімав нагору юнака, окриленого надіями. Тут, власне, починається трагічна сарабанда – саме тут вона зароджується, в цьому місці – її зав'язка. О, Рікардо, ти прямуєш назустріч своїй смерті! Ти падаєш у провалля! Ох! Ти котишся у безодню схилами власного божевілля! Я не приховаю від вас жодного етапу цієї хресної дороги, хоч вона мені зовсім не зрозуміла. Після зустрічі з баронесою Рікардо подався до міс Доллі Вавассур, вередливої та бездарної актриски, до якої Рікардо не мав серйозних почуттів, хоча вона, наскільки мені відомо, була його коханкою. Ви маєте право вилити на мене своє роздратування, Пароді, якщо я затримаю вашу увагу на цій нікчемній дівулі. Вистачить однієї деталі, щоб ви уявили, що вона за цабе. Я проявив люб'язність і надіслав їй свою книжку "Все вже сказав Гонгора"[183] (особливу цінність цьому

примірнику надавав мій власноручний дарчий підпис), але ця невігласка навіть не відповіла мені; мало того: на неї не вплинули також і надіслані мною цукерки, печиво та лікери, до яких я долучив свої "Пошуки арагонізмів[184] у деяких роботах Х. Сехадора-і-Фраука[185]" – це розкішне видання до неї додому привіз кур'єр із найдорожчого поштового відділення міста. І я ламаю голову, постійно запитуючи себе: в якому емоційному стані був Рікардо, якщо ноги занесли його до цієї нори. Сам я з гордістю можу сказати, що забув туди дорогу раз і назавжди, адже на світі немає радощів, за які варто платити настільки завищену ціну. Ну, але де гріх, там розплата: після неприємної розмови з англосаксонкою Рікардо вийшов від неї в дуже поганому настрої, він жував і пережовував гіркий плід своєї поразки, а з-під його капелюха рвалися назовні іскри шаленства. Та не встиг Рікардо відійти від особняка іноземки – між вулицями Хункаль та Есмеральда[186], якщо зовсім точно, – як він відчув приплив рішучості й відразу взяв таксі, котре після досить довгої поїздки привезло його до невеликого пансіонату по вулиці Майпу, 900.

Легкокрилий зефір надував його вітрила; у цьому відлюдному місці, де ніколи не буває натовпів, жила і живе донині, поклоняючись богові Долару, міс Емі Еванс[187]; ця особа не зрікається своєї жіночої натури, припадаючи при цьому то до одного горизонту, то до другого, пробуючи на смак різні землі та різні країни, а якщо вже зовсім конкретно, то вона працює в тому ж таки панамериканському консорціумі, місцеве відділення якого очолює Хервасіо Монтенегро. Мета цієї організації гідна всіляких похвал: консорціум сприяє міграції південноамериканських жінок, "наших латинських сестер", як вишукано висловлюється міс Еванс, – до Солт-Лейк-Сіті та на зелені ферми в цілій окрузі.

Час для міс Еванс – золото. І все ж ця дама присвятила Рікардо mauvais quart d'heure[188], відірвавшись від решти своїх невідкладних справ, і великодушно прийняла його як друга, хоча після заручин, що так трагічно закінчилися, він уникав її товариства. Зазвичай десяти хвилин спілкування з міс Еванс вистачає, щоби поганий емоційний стан суттєво покращився. Але Рікардо – біда та й годі! – сів у ліфт у страшному відчаї

та зі словом "самогубство" в палаючих очах, і це легко могла побачити будь-яка достатньо спостережлива людина.

Коли тебе оповиває чорна меланхолія, важко знайти ліки, здатні зрівнятися з простою і такою звичною для нас Природою, коли краса, чутливо відгукуючись на поклик квітня, м'яко та щедро розливається долинами та схилами. Рікардо, спізнавши досвід невдач, запрагнув усамітнення десь поза містом – і, навіть не замислюючись, вирушив до Авельянеди. Старий будинок Монтенегро відчинив йому назустріч усі свої засклені двері з важкими портьєрами. Амфітріон, у приступі радощів, був готовий на геть-усе, він узяв і надягнув собі на голову трохи завеликий лавровий вінок, пересипаючи свої теревені грубими жартами та примітивними анекдотами, врешті почав віщувати, немов оракул, і намолов стільки дурниць, що вкрай розчарований Рікардо впав у відчай і поквапився якомога швидше повернутися на віллу "Касталламаре", причому він так туди поспішав, наче за ним бігли двадцять тисяч чортів. Передпокої темряви за крок до божевілля, холи перед володіннями самогубства: цього вечора Рікардо так і не вдалося ні з ким поговорити, ніхто не зміг підняти йому настрій, ніхто не став йому другом та філософом; на його біду, він застряг у щонайгіршій твані, почавши розмову з неприкаяним Кроче, ще нудотнішим та сухішим, ніж цифри в його бухгалтерських книгах.

Три дні вбив наш Рікардо, вислуховуючи це нудне та вельми некорисне просторікування. Але у п'ятницю його раптом осяяло, і він прийшов motu rgoріо[189] до моєї кімнати. Я, щоб звільнити його душу від зарази, так би мовити, продезінфікувати її, запропонував йому прочитати плід каторжної роботи – підготовану мною коректуру перевидання "Аріеля" Родо[190] від маестро, котрий, за словами Гонсалеса Бланко, "перевищує Хуана Валеру в гнучкості, Переса Гальдоса – в елегантності, Пардо Басан – у вишуканості, Переду – в актуальності, Вальє-Інклана – в теорії, Асоріна – в силі пристрасті критики"[191]. Можу посперечатися: будь-хто інший на моєму місці дав би Рікардо якусь гидку кашку, аби тільки не це люте зілля. Рікардо всього лише на кілька хвилин поринув у своє магнетичне заняття, а потім

наш смертник попрощався зі мною: вкрай безцеремонно і нетерпляче. Я хотів запропонувати йому прочитати ще дещо, але не встиг надягнути на носа окуляри, як на іншому кінці галереї пролунав страхітливий постріл.

Я вибіг з кімнати і зіткнувся з Рекеною. Двері до спальні Рікардо було привідчинено. На підлозі, заливаючи грішною кров'ю кільянго[192], лежав труп. Револьвер був іще теплий; він охороняв вічний сон покійного.

Я готовий зробити заяву, щоби всі це почули. Рішення Рікардо не було спонтанним. Це доводить і підтверджує ганебна записка, що її він залишив: така вбога, наче автор нічого не знав про багатство нашої мови, така млява, ніби її писав якийсь недолугий халтурник, що не володів необхідним stock[193] прикметників; ще й цілком позбавлена смаку, бо в ній не було жодного натяку на гру слів. І це ще раз доводить те, про що я раз по раз говорю з кафедри: випускники наших так званих колехіо[194] не мають ані найменшого уявлення про сокровенні таємниці словників. Я прочитаю вам цю записку, і ви моментально поповните лави найбільш непримиренних учасників хресного походу за добрий стиль.

Ось послання від Рікардо, яке прочитав Бонфанті за кілька хвилин до того, як Ісидро Пароді випровадив його за двері:

Найгірше у тому всьому – що я завжди був щасливим. Тепер усе змінилося – і буде змінюватися ще. Я йду з життя, бо нічого не можу зрозуміти. Я не можу попрощатися з Пумітою, оскільки вона вже померла. Те, що зробив для мене мій батько, не зумів зробити жоден інший батько на світі; хочу, щоб ви всі про це знали.

Прощавайте і забудьте мене.

Рікардо Санджакомо Пілар, 11 липня 1941 р.

5.

Невдовзі до Пароді прийшов з візитом Бернардо Кастільйо – лікар родини Санджакомо. Їхня розмова була довгою і конфіденційною. Такою ж довгою і конфіденційною була розмова дона Ісидро з управителем Джованні Кроче, яка теж відбулася цими днями.

6.

У п'ятницю 17 липня 1942 року Маріо Бонфанті – в заяложеному плащі, прим'ятому капелюсі, збляклій шотландській краватці та яскравому светрі від Расінга – зніяковіло увійшов до камери номер двісті сімдесят три. Він рухався незграбно, тому що в руках ніс величезний таріль, прикритий білосніжною серветкою.

– Боєприпаси для рота! – закричав він. – Я ще навіть не встигну перерахувати всі пальці на одній руці, як ви вже облизуватимете свої, любий мій Пароді. Млинці з листкового тіста з медом! І приготували їх смагляві руки – добре вам відомі. А таріль, на якій лежать ці млинці, прикрашена гербом із девізом "Hic jacet"[195], що належить нашій княгині.

Його зупинив ціпок із Малаки. Ним, наче шпагою, розмахував Хервасіо Монтенегро; здавалося, він перетворився на трьох мушкетерів водночас: монокль а-ля Чемберлен, чорні романтичні вусики, шкіряний плащ з вилогами і високим коміром із видри, широка краватка з аґрафкою марки "Мендакс", взуття від Німбо, рукавиці від Баллінгтона.

– Щасливий вас бачити, любий мій Пароді, – люб'язно промовив Монтенегро. – Прошу пробачити моєму секретареві за fadaise[196]. Нас важко засліпити софізмами Сьюдадели і Сан-Фернандо, будь-який розсудливий чоловік визнає, що Авельянеда заслуговує на якомога поважніше ставлення до себе[197]. Я не втомлююся нагадувати Бонфанті, що цей його набір повторів та архаїзмів виглядає вкрай vieux jeu[198] і недоречно; даремно я намагаюся скеровувати його в його читанні: Анатоль Франс, Оскар Вайльд, дон Хуан Валера, Фрадіке

Мендес[199] і Роберто Гаче[200] – навіть вони так і не змогли приборкати його бентежну натуру. Бонфанті, перестаньте, будь ласка, бути таким упертим і бунтувати, відставте нарешті ці млинці, які вам вдалося успішно донести аж сюди, – і йдіть motu ргоргіо[201], на Ла-Роса-Формада, Коста-Рика, 5791 у санітарне управління, де ваша присутність виявиться кориснішою.

Бонфанті пробурмотів цілий набір загальноприйнятих слів: "низький уклін, завжди до ваших послуг, щасливий бути корисним, цілую ручки", а тоді з честю вислизнув.

– Ви, доне Монтенегро, доки ви ще не взялися до справи, – попросив Пароді, – зробите мені приємність, якщо відчините віконечко, бо інакше ми тут задихнемося: ці млинці, судячи з усього, смажилися на смальці.

Монтенегро, меткий, немов дуелянт, вистрибнув на лавку і виконав прохання маестро. Потім зіскочив униз, але в особливий спосіб, так ніби він виступав перед публікою.

– Отже, настала година, – сказав він, уважно зиркнувши на розтоптаний недопалок. Потім сягнув по масивний золотий годинник, накрутив його і подивився на циферблат.

– Сьогодні сімнадцяте липня, рівно рік тому ви розгадали моторошну таємницю вілли "Кастелламаре". А тепер – у цій дружній атмосфері – я хочу підняти келих і нагадати вам, що тоді ви пообіцяли: через рік, тобто якраз сьогодні, ви відверто розкажете, що ж там усе-таки відбулося? Я не буду кривити душею, любий Пароді, фантазер іноді перемагає в мені ділову людину, літератора, і я навіть придумав страшенно цікаву теорію. Можливо, ви, з вашим гострим і чіпким розумом, зможете додати до цієї теорії, до цієї шляхетної інтелектуальної конструкції окремі корисні деталі. Я не належу до категорії архітекторів-самітників; погляньте, я простягаю руку за вашою дорогоцінною піщинкою, але залишаю за

собою право – cela va sans dire[202] – відкинути сумнівні та неправдоподібні висновки.

– Не переживайте, – сказав Пароді. – Ваша піщинка буде подібна до моєї, а надто якщо ви почнете розповідати першим. Вам слово, друже мій Монтенегро. Як мовиться, перші зернятка маїсу – папугам.

Монтенегро швидко відповів:

– Ні, нізащо! Après vous messieurs les Anglais[203]. Не хочу від вас приховувати, моє зацікавлення цією справою вельми ослабло, і це дуже дивно. Мене розчарував Командор: мені здавалося, що він значно міцніший чоловік. Він помер (приготуйтеся до пронизливої метафори) на вулиці. Того, що розпродували після суду, ледве вистачило, щоби покрити борги. Не сперечаюся, ситуації Рекени можна хіба що позаздрити, до того ж я придбав на цих enchères[204] Гамбурзьку ораторію та ферму тапірів, усе – за сміховинно низькими цінами, тож я здійснив дуже вигідну покупку. Княгині теж гріх нарікати, вона перехопила у заморського плебсу теракотову змію з fouilles[205] із Перу, якраз ту, яку Командор зберігав у шухляді письмового столу; а тепер ця змія, наче королева, випромінює міфологічну чарівливість у нашому холі. Pardon, адже я минулого разу вже розповідав вам про цю змію, що має властивість інфікувати душу незрозумілою тривогою. Я людина з вишуканим смаком, тож збирався залишити за собою бронзу Боччоні[206], ефектного і таємничого монстра, але мусив від нього відмовитися, бо прекрасна Маріанна, вибачте, я хотів сказати – сеньйора де Англада, щойно побачивши, прикипіла до нього серцем, і через це я вирішив шляхетно відступитися. Мій гамбіт було винагороджено, атмосфера наших відносин тепер по-літньому тепла. Але я відволікся сам – і відволік вас, дорогий Пароді. Я не можу дочекатися вашої розповіді й наперед готовий висловити вам цілковите схвалення того, що я почую. До того ж я маю право вести цю нашу розмову з гордо піднятою головою. Звичайно, ці слова можуть викликати усмішку в гострих на язик людей, але ви ж то знаєте, що я свій борг заплатив сповна. Я скрупульозно виконав пункт за пунктом, як і обіцяв: коротко передав вам суть моїх

розмов із баронесою де Сервус, з Лолою Вікунією де Кройф[207] та з одержимою fausse maigre[208] Долорес Вавасер[209]. Я пішов на різного штибу хитрощі й навіть погрози й добився, щоб Джованні Кроче, цей Катон[210] бухгалтерської справи, ризикнув своїм авторитетом і відвідав вашу камеру, перш ніж він вирішить утекти. Я роздобув для вас примірник убивчої брошури з отруйним вмістом, яка розлетілася по всій столиці та в її околицях; її автор, пишучи під маскою анонiма (ще й при відкритому кенотафі[211]), виставив себе на посміховисько, демонструючи публіці приклади збігів і паралелей між романом Рікардо та "Святою віце-королевою" Пемана[212], при тому що це якраз той роман, який літературні вчителі Рікардо запропонували йому яко найдостойніший взірець. На щастя, цей дон Гайферос, а звати його доктором Севаско[213], сотворив чудо, він доклав максимум зусиль – і таки довів, що хоча жалюгідний романчик Рікардо переспівує окремі розділи з твору Пемана (і такі збіги не можна вибачити, бо це аж ніяк не перший спалах натхнення), та все ж цей роман варто прочитувати радше як факсиміле "Лотерейного білета" Поля Груссака[214], ось тільки дія роману перенесена, насправді – досить незграбно, у сімнадцяте століття і спритно закручена довкола сенсаційного винаходу – відкриття рятівної благодаті рекрутування до війська[215].

Parlons d'autre chose[216]. Виконуючи щонайдивніші ваші забаганки, шановний Пароді, я вмовив доктора Кастільйо, цього Блакмана[217], поведеного на хлібі з висівками і хлібному сикері[218], він обіцяв, що ненадовго відірветься від свого цілительства мінеральною водичкою і подивиться на вас досвідченим оком лікаря.

– Досить корчити дурня! – перебив його детектив. – В історії сім'ї Санджакомо накручено стільки, скільки обертів нізащо не зробить жоден годинник у світі. Знаєте, я почав зводити кінці з кінцями того дня, коли дон Англада і сеньйора Барсіна описали мені суперечку, що сталася в домі Командора напередодні першого вбивства. А все те, що потім розповіли мені вже покійний Рікардо, Маріо Бонфанті, ви, а також управитель і лікар, тільки підтвердило мої здогади. А лист нещасного переконав мене остаточно. Як казав Ернесто Понсіо[219]:

Доля – а вона вельми багатослівна –

не дає зробити стібок без вузлика.

Доля не шиється без вузлів.[220]

Навіть смерть старого Санджакомо і ця анонімна книжка, що її ви принесли, виявилися корисними, щоби розгадати цю таємницю. Якби я не знав дона Англада, то подумав би, що він нарешті прозрів. Доказ – його розповідь про смерть Пуміти, він почав її з приїзду старого Санджакомо в Росаріо. Устами дурнів часом промовляє істина, саме в цей момент та в цьому місці якраз і почалася ціла ця історія. Ті, хто служить у поліції, ганяються, як правило, за найсвіжішими подіями та плітками. Тому вони нічого не виявили: адже їх зацікавили тільки Пуміта, вілла "Кастелламаре" і сорок перший рік. А я стільки часу провів в ув'язненні, що зробився неабияким істориком. Мені подобається заглядати у часи, коли я сам іще був молодий, коли мене ще не встигли запроторити до тюрми. Я мав тоді двох-трьох друзів-земляків, з якими міг розважатися. Історія, повторюся, сягає корінням у далеке минуле, а Командор тут – головна карта. Давайте пильно придивимося до цього чужоземця. У двадцять першому році він, як сказав дон Англада, мало не зійшов з розуму. То що з ним таке сталося? Померла його дружина, її до нього привезли з Італії. Але ж він її дуже мало знав. Ви можете собі уявити, щоб така особа, як Командор, божеволіла через таку дрібницю? Ой ні-ні, ви тільки дайте мені можливість – і я плюну в очі кожному, хто таке каже. За словами того ж Англада, він нітрохи не менше оплакував смерть свого друга – графа Ізидоро Фоско. Я не можу в це повірити, суцільна маячня! Граф був мільйонером, консулом, нашому героєві, звичайному сміттяреві, він не давав нічого, крім порад. Смерть такого друга – це радше полегкість, хіба що ви з нього можете щось витягувати. До того ж справи у Санджакомо в той час ішли цілком непогано: всю італійську армію він завалив ревенем, продаючи його за ціною найкращих продовольчих товарів, за це йому навіть звання командора присвоїли. То що ж із ним сталося? А одна, друже мій, надзвичайно банальна річ. Італійка з графом Фоско жорстоко над ним поглумилися. Ще гіршим, щоправда, було те,

що коли Санджакомо дізнався про зраду дружини, двійко підлих брехунів – і він, і вона – вже не жили.

Ви й самі чудово знаєте про мстивість та злопам'ятність уродженців Калабрії[221]. Командор, якому не вдалося покарати дружину і покровителя-дворушника, вирішив помотатися їхньому синочкові – Рікардо.

Будь-яка людина, опанована думками про помсту, познущалася б трохи, по суті, з байстрюка – та й годі! Але старого Санджакомо ненависть надихнула на жорстокий, вишуканий та вигадливий план. Він придумав дещо таке, до чого не додумався б навіть сам Мітре[222], і втілив задумане з такою рафінованою спритністю та майстерністю, що залишається хіба що зняти перед Командором капелюха. Командор наперед розписав усе життя Рікардо, запланувавши, що перші двадцять його років будуть щасливими, а наступні двадцять – нещасними. Хочете вірте, хочете ні, але в житті Рікардо не було нічого випадкового. Давайте спробуємо почати зі зрозумілої для вас матерії – з жінок. Згадаймо баронесу де Сервус, Сістер, Долорес і Вікунью; всі ці романчики влаштував старий, а Рікардо навіть нічого не запідозрив. Зрештою, чому це я пояснюю вам, доне Монтенегро, ці речі? Ви ж бо розпаслися, мов той бичок, саме на таких делікатних комісіях. Навіть зустріч Рікардо з Пумітою здається мені підлаштованою – точнісінько як і вибори в Ла-Ріоха. З навчанням на юридичному і складанням іспитів – те саме. Хлопчисько не переймався нічим, нічого не робив, а на нього зливою падали найкращі оцінки. І на шляху в політику його очікувало б те саме: кар'єра забезпечена, тільки плати. Чесне слово, все залагоджувалося лише у такий спосіб. Згадайте історію з шістьома тисячами песо, що ними Санджакомо відкупився від Доллі Сістер; згадайте гугнявого курдупеля, що начебто випадково трапився Рікардо в Монтевідео. Його був послав Командор. Докази? Курдупель навіть не намагався повернути оті свої п'ять тисяч золотом, позичених хлопцеві. Тоді – історія з романом. Ви самі нещодавно сказали, що в цій справі наставниками Рікардо були Рекена і Маріо Бонфанті. Рекена напередодні смерті Пуміти обмовився: сказав, що страшенно зайнятий, тому що Рікардо закінчує свій роман.

Якщо бути зовсім точним, книженцією займався саме він, Рекена. А потім до цього доклався і Бонфанті, причому його вклад був таки нічогенький, він сам казав, – "завбільшки як страусяче яйце".

І ось ми наближаємося до сорок першого року. Рікардо весь час упевнений, що все, що робить, він робить за власним бажанням, як і кожен із нас, а насправді він є пішаком у чужій грі. Його заручили з Пумітою – дівчиною, поза всяким сумнівом, вельми достойною. Все йшло як по маслу, одначе раптом батько, який у своїй гордині вирішив, нібито він – пан чужої долі, зауважив, що й сам став іграшкою в руках фатуму. Його підвело здоров'я, відтак лікар Кастільйо озвучив вирок: жити Командорові залишилося не більше року.

Лікар може стверджувати що завгодно відносно назви хвороби, але я думаю, що його остаточно вбив спазм серця, як і Таволару[223]. Пісенька Санджакомо мала невдовзі урватися. Тож на нього в цей рік, який йому залишився, чекали останні радощі та всі можливі нещастя. Командор вирішив максимально прискорити свій прикінцевий танок. Однак під час вечері двадцять третього червня Пуміта натякнула, що розгадала його задум, хоча просто в очі вона, звісно, нічого не сказала. Адже розмова відбувалася зовсім не тет-а-тет. Вона почала говорити про біографів. Згадала якогось Хуареса[224], котрому спершу влаштовували суцільні перемоги, а потім із нього зробили найбільшого невдаху з-поміж смертних. Старий Санджакомо намагався перевести розмову в інше русло, але Пуміта раз по раз повторювала, що в житті окремих людей не буває нічого випадкового. В якусь мить вона згадала про зошит, в якому батько Рікардо вів свій щоденник; причому вона зробила це навмисно, даючи йому зрозуміти, що вона прочитала весь цей щоденник. Санджакомо, щоби переконатися, що вона не блефує, влаштував їй перевірку: заговорив про теракотову фігурку, що її він купив в одного росіянина і зберігав у себе в письмовому столі, у тій же шухляді, де лежав і щоденник. Він сказав, нібито це була пума, проте Пуміта, знаючи, що йдеться про змію, зрадила себе. Вона нишпорила в шухлядах із ревнощів: Пуміта шукала листи Рікардо. Листів не виявилося, був тільки зошит Командора. Вона уважно прочитала все, що там було написано, і

дізналася про підступний план. Впродовж розмови того вечора вона зробила багато вкрай небезпечних помилок, а головне – заявила, що наступного дня хоче відверто поговорити з Рікардо. Старий, аби врятувати свій план, придуманий так досконало і з такою ненавистю, постановив убити Пуміту. Він підмішав отруту до ліків, які вона приймала перед сном. Ви ж пам'ятаєте, що Рікардо казав про її ліки на комоді. Пробратися до спальні було дуже просто. Двері з усіх кімнат вели на галерею зі статуями.

Нагадаю ще деякі подробиці цієї розмови. Дівчина попросила Рікардо відкласти публікацію роману на кілька років. Санджакомо це жодним чином не влаштовувало, він мріяв, щоб вийшла ця книжка, а відразу за нею – брошурка, розвінчуючи плагіат. Я думаю, що брошурку писав Англада, він сам говорив, що залишався там, бо нібито працював над історією кіно. І тут же обмовився, що будь-яка начитана людина помітить, що роман Рікардо повністю списаний.

Оскільки закон не дозволяв старому Санджакомо залишити Рікардо без спадку, Командор вирішив збанкрутувати. За частку, визначену для Рекени, він вирішив купити цінні папери, які не приносили значного прибутку, але зате були надійними. А частку Рікардо він вклав у підземну залізницю. Варто подивитися, який дохід від неї очікується, щоб зрозуміти, що це був украй ризикований вибір. До того ж Кроче мав рильце в пушку: він крав у Рікардо без крихти совісті, проте Командор його не чіпав, адже це додавало певності, що його син ніколи не отримає нічого з цих коштів.

Невдовзі з грошима стало сутужно. Бонфанті урізали його платню, баронесі відмовили у пожертвах до її фонду, Рікардо навіть довелося продати своїх поні для гри в поло.

Бідолашний, адже він ніколи ні в чому не знав нестатку! Шукаючи підтримки, він подався до баронеси, але та, лютуючи через його батька, сказала, що фліртувала і любилася з ним тільки тому, що їй за це платив Командор. Рікардо бачив, що в його долі все дуже поміняється, причому

надзвичайно різко, але не розумів причини. Його стали мучити сумніви – і він пішов спочатку до Доллі Сістер, а потім – до Еванс; обидві зізналися, що якщо раніше і приймали його в себе, то тільки тому, що мали домовленість зі старим Санджакомо. Потім Рікардо відвідав вас. Ви сказали йому, що саме ви якраз і влаштовували зустрічі з цими жінками. Чи не так?

– Ну що ж! Кесарю – кесареве, – промимрив Монтенегро нудотним, як у судді, голосом, вдаючи, ніби позіхає. – Ви ж і самі чудово знаєте, що постановка подібних сердечних ententes[225] зробилася моєю другою натурою.

– Рікардо, занепокоєний відсутністю грошей, порозмовляв з Кроче, як наслідок – він з'ясував, що Командор збанкрутував навмисно.

Рікардо збентежило і смертельно принизило це відкриття: ціле його життя було відвертою фальшивкою, суцільним обманом. Це так, як коли б вам хтось сказав, що ви – зовсім інша людина. Рікардо був про себе вельми високої думки, а тепер він несподівано дізнався, що все його минуле, всі його здобутки – справа батькових рук, причому сам батько ні з того ні з сього перетворився на ворога і готував синові цілковитий крах. Відтак Рікардо вирішив, що жити далі йому не варто. Рікардо не пішов скаржитися, не сказав Командорові жодного слова докору, бо він і далі його любив, але написав листа, в якому прощався з усіма, причому батько мав зрозуміти також і прихований сенс послання. Ось яким був цей лист:

…Тепер усе змінилося, і буде змінюватися ще. Те, що зробив для мене мій батько, не зумів зробити жоден інший батько на світі; хочу, щоб ви всі про це знали…

Можливо, тому, що я стільки років прожив у цьому закладі, я перестав вірити у покарання. Кожен повинен сам дати раду зі своїм гріхом. Чесні та порядні люди не можуть ставати катами для інших

людей. Командорові залишалося всього лише декілька місяців життя, тож для чого було їх отруювати, виводити на чисту воду його самого та його злочини, ворушити без будь-якої користі оце осине гніздо, піднімаючи на ноги адвокатів, суддів, поліцейських?

Пухато, 4 серпня 1942 р.

Жертва Тадео Лімардо

Світлій пам'яті Франца Кафки[226]

1.

В'язень камери номер двісті сімдесят три дон Ісидро Пароді зустрів свого відвідувача не надто люб'язно: "Ще один компадрито[227], який вирішив мені понадокучати", – майнуло у нього в голові. Він наче аж забув, що двадцять років тому і сам був справжнім креолом: так само затягував слова, шепелявив і бурхливо жестикулював.

Туліо Савастано поправив вузол на краватці й жбурнув свій м'який коричневий капелюх на тюремну лавчину. Перед Пароді стояв красунчик – чорноволосий, вилощений, і було в ньому щось доволі неприємне.

– Сеньйор Молінарі казав мені вас трохи посуятити, – почав він пояснювати мету візиту. – Я прийшов через криваве діло – те, що в готелі "Ель Нуево Імпарсіаль". Штука ця дуже загадкова, знаєте, скільки світлих голів гибить над нею? Я хочу, щоб ви дещо вивели на світ божий, не забудьте хіба, що я тут з чистого патріотизму; як по-правді, то слідчі з поліції точать на мене зуба, але я знаю, що коли доходить до загадок, то ви – звір. Тому розкажу вам, що і як було grosso modo[228] і без викрутасів, бо вони суперечать моїй натурі.

Станом на зараз я – після різних життєвих перипетій – трохи придрейфив свій компас. Тепер-от стою посеред рівнини і зимно дивлюся

на все, що відбувається довкола. І не надто рву жили, щоб заробити якесь сентаво. Розумна людина без суєти візьме і вичекає, діжде моменту – і в правильний час доля просто подасть їй руку. Ви будете сміятися, але я вам скажу, що вже минув рік, як ноги моєї не було на базарі в Абасто[229]. Товариші мої скоро перестануть мене впізнавати і будуть запитувати при зустрічі: "А хто це такий до нас прийшов?" Якщо ж я туди заскочу з фургоном, то від здивування всі просто повідкривають роти. Коротше, я, як то кажуть, вирішив піти бічною дорогою. Конкретно – кинув якір в готелі "Ель Нуево Імпарсіаль", Кангало, 3400; є в нашому місті така діра, вона додає особливих відтінків до картини життя в столиці. Якщо вже зовсім чесно, то я не задля приємності забився у цей закуток, одного прекрасного дня я таки помахаю їм ручкою:

Заграю польку вам –

І засвищу простеньке танго.

Усякі обмежені люди, побачивши на дверях оголошення, що "ночівля для кабальєрос від 0,60 долара", квапляться з думкою, що за тим стоїть якийсь шахрай. Я вас благаю, доне Ісидро, повірте мені. Я тут перед вами весь як на долоні, у мене там окрема кімната; правда, тимчасово, тільки тимчасово, зі мною в ній живе один росіянин, Сімон Файнберг, його брутально кличуть "носатим". Але він не надто надокучає, постійно пропадає у Домі Катехизису. Файнберг – такий собі залітний птах, із тих, які спершу в Мерло[230] з'являться, а пізніше у Берасатегі[231] полетять. Коли я прибився сюди кілька років тому, він уже займав цю кімнату; маю таку підозру, що Файнберг більше не зрушить із місця, так і буде тут віку доживати. Я оце з вами цілком відвертий, рутинери[232], такі як він, злять мене, часи допотопних колісниць минули, а я один із тих мандрівників, які намагаються відкривати нові горизонти. Інакше кажучи, цей чолов'яга, цей Файнберг, зовсім перестав розуміти, що саме відбувається ззовні, йому здається, що світ обертається довкола його закритої на замок скрині, і навіть у найтяжчу хвилину він нізащо не подасть руку допомоги нам, справжнім аргентинцям, у нього, хоч трісни, навіть песо і сорок п'ять сентаво не можна взяти у борг. А життя ж бо

всюди кипить; онде дівчина красива веселиться, шукає розваг; одначе коли вона бачить такого живого трупа, то й говорити нічого не хоче, хіба стрелить крізь зуби якоюсь їдотою чи погляне на Файнберга, скривившись від огиди.

Ви заховалися у своїй ніші, хтось би сказав – у будці спостерігача, тому навіть подякуєте мені за те, що я намалюю вам цю, власне, живу картину: атмосфера, яка панує в "Ель Нуево Імпарсіаль", досить цікава для дослідників. Це колекція таких диваків, що можна вмерти від сміху. Скільки разів я повторював Файнбергові: "Навіщо тобі витрачати два песо на квитки на Ратті[233], якщо під боком маєш звіринець?" Якщо чесно, його макітра для такого занадто тверда, бачили б ви того придурка з фарбованим волоссям, воно й не дивно, що Хуана Мусанте так швидко перевела стрілки перед його локомотивом. Ця Мусанте, щоб ви знали, там наче господиня, вона дружина Клавдіо Сарленги. А сеньйор Вісенте Реновалес[234] і згаданий вище Сарленга – це подвійна сила, що управляє цим закладом. Три роки тому Реновалес взяв Сарленгу в компаньйони. Старий втомився воювати сам проти всіх, вливання нової крові "Ель Нуево Імпарсіаль" справді пішло на користь. По секрету розкажу вам, сеньйоре Пароді, одну річ: зараз справи в готелі йдуть значно гірше, цей заклад – бліда тінь того, що було колись. Звідки взявся цей клятий Сарленга? З Пампи, і здається мені, що йому звідти припекло вшиватися. Дивіться самі, він відбив Хуану Мусанте в одного поштаря із Бандерало[235], а поштар той був божевільним і справжнім бандитом, і притому саме йому вони наставили роги.

Сарленга знає, що в Пампі такого не пробачають, то він сів у поїзд і потягнувся до столиці, в район Онсе[236], де можна легко загубитися між людьми, якщо я все правильно розумію. А от мені не було треба ніякого Лакросе[237], щоб заникатися. Я зранку до вечора живу у своїй кімнатчині, у цій дірі, і начхати мені на М'ясника з його бандою, котрі верховодять в Абаста і не знають, куди я подівся. Я ж, навіть коли їду в автобусі, про всяк випадок корчу гримаси, щоб ніхто мене не впізнав.

Сарленга справжня тварюка, ось тільки вбраний у людський одяг, але не вміє поводити себе з людьми, одне слово, за ним тюрма плаче, хай тут присутні не ображаються на мої слова. Все ж я не кривитиму душею, зі мною він був добренький, лише раз на мене руку підняв – був під мухою, я спочатку не звернув на нього уваги, бо мав день народження. Винна в цьому Хуана Мусанте, вона звела на мене чорний наклеп, бо запхала собі межи вуха, нібито я, щойно смеркне, біжу в сусідній квартал на раз-два-три до красунечки із шиномонтажної майстерні. Я ж вам уже казав, що Мусанте від ревнощів темніє в очах, притому ж вона знає, що я стараюся далі ніж наше патіо носа не витикати – сиджу, весь забившись у свій закуток. Але ні, вона побігла поскаржитися на мене до Сарленга: нібито я прослизнув до неї у пральню самі знаєте для чого[238]. А той на мене накинувся, наче окропом облитий, і я його розумію. Якби не сеньйор Реновалес, який сам своїми руками приклав мені до ока шматок сирого м'яса, я навіть не знаю, що зробив би з тим Сарленгою, тому що я озвірів. Наклеп – він наклеп і є, щойно глянеш тверезо на речі – істина спливає на поверхню, визнаю, що фігурка у Хуани Мусанте така, що від неї можна втратити спокій, але я, як самі бачите, птах високого льоту, у мене була історія зі справжньою сеньйоритою, яка нині працює манікюрницею в доброму місці, а потім ще з однією неповнолітньою, яка колись конче стане зіркою на радіо, тож на принади Мусенте я б нізащо не повівся, бо на принади клюють хіба подібні до приїжджих із Бандерало[239], а столичні, як я, такими нехтують[240].

Як пише у своїй колонці тип в окулярах з "Останньої години", приїзд Тадео Лімардо до "Ель Нуево Імпарсіаль" цілий покритий таємницею[241]. Його наче сам Мом[242] привів сюди під свої масні жартики з анекдотиками, але наступного року Лімардо з Момом на карнавалі таки не побачаться. Баста, з кінцями! Натягнули на нього дерев'яне пальто і віднесли його на Кінта-де-Ньято, тут не допоможуть навіть інфанти Арагона[243].

Моє серце б'ється в одному ритмі з серцем нашого міста, кажу це вам без зайвої скромності, відтак я позичив у слуги, що працює на кухні,

костюм ведмедя, тому що слуга цей – справжнісінький мізантроп, на різні святкування він переважно не ходить, і навіть для танців не робить винятку[244].

Низько поклонившись клятому готелю, я вийшов ковтнути кисню. Хочете вірте, хочете ні, але того вечора стовпчик на термометрі побив рекорд зі стрибків у висоту, було так гаряче, що аж до дідька смішно. Потім оголосили, що до вечора дев'ятеро чоловік отримали сонячний удар. А тепер уявіть мене: я прогулююся з волохатою мордою, звичайно, з мене струмками стікає піт; поволеньки я починаю подумувати, як би то зняти із себе цю жахливу ведмежу шкуру, адже в нас є місця, де темно хоч в око стрель, і якби туди приблудив хтось із нашої мерії, то згорів би від сорому. Отож раз я вже щось постановив – крапка! Та, як тільки я остаточно вирішив зняти нарешті той триклятий костюм, переді мною з'явився знайомий продавець з ринку; таких, як він, іноді заносить і на Онсе. Мої легені вже тріумфували, бо я встигнув хапнути свіжого повітря, а довкола на кожному кроці стояли всілякі мангали та решітки на вугіллі, але тут я буквально остовпів і мало не втратив свідомість: зирк – аж коло мене стоїть один старий, одягнений як паяц, він за останні тридцять вісім років жодного карнавалу не пропустив, причому кожного разу пиячить зі своїм земляком з Темперлея[245]. Так ось, цей ветеран, попри те, що в нього вже голова, наче сніг, побіліла, не розгубився; одним махом руки він зірвав з мене ведмежу голову, ледве без вух не залишив, але вуха мої, на превелике щастя, міцно пришиті. Словом, чи то він особисто, чи то його дружбан у блазенському капелюсі (хтось із них або вони разом) вкрали у мене ведмежу голову; та я на них не серджуся, це я сам поводився як останній дурень, тому вони мені все гарно пояснили, я дістав те, на що нарвався, волоцюзі – по заслузі. Одне тільки прикро: тепер той слуга з кухні зі мною не розмовляє, бо він, здається, запідозрив, що голова ведмедя, яку в мене вкрали, – це та ж таки голова, в якій на карнавальній бричці сфотографувався доктор Родольфо Карбоне. До речі, про брички: одна з них, з якимось пройдисвітом на козлах і добрим тузінем ангеликів, доправила мене до моєї домівки. Це тому, що карнавал на той час уже потроху загасав, а я, якщо чесно, падав з ніг від утоми. Мої нові друзі закинули мене на самісіньке дно тої

брички – я тільки захихотів до них на знак вдячності. Відтак я їхав собі, неначе справжній пан, і стиха підсміювався, а зовсім поряд із бричкою, краєм дороги, шкандибав якийсь незугарний нікчема, селянин, сухий, мов той скелет, і вкрай кепський на вигляд, він ледве тягнув за собою свою фіброву валізу, а ще – якийсь задрипаний пакунок. Я запросив бідолаху сісти до нашої брички.

А що мені захотілося пожартувати, адже карнавал надворі, думав, усіх розвеселю, то я гукнув до візника, мовляв, наша бричка не з тих, які підбирають всілякі покидьки. Одна дівчина зареготала – і я тої ж миті запросив її на побачення на вулиці Умаука[246], куди я, звичайно, так ніколи і не прийшов би, бо це майже коло самого ринку. Я взагалі-то набрехав їм, що нібито живу біля фуражних складів, – навмисне, аби вони не подумали, буцім я зовсім шушваль. Але Реновалес все зіпсував, він узагалі такий чоловік, що навіть простого не тямить; ще з порогу почав на мене кричати: бачте, у Пахабрави[247] десь пропали п'ятнадцять сентаво, залишені у жилетці, а на кого ще, як не на мене, можна звалити таку притичину? Вони стали брехати, ніби я їх пропив у "Лаппоніасе"[248]. Ну, а далі було ще гірше. У мене добре око, я за півквартал вгледів того пройдисвіта з валізою, він якраз плентався сюди, мало не падав з ніг від утоми. Я не став якось особливо прощатися, довгі проводи – зайві сльози, відтак швиденько зіскочив із брички і метнувся в закуток у підворітті, щоб не нариватися на casus belli[249]. Але я не втомлююся повторювати: спробуйте-но зрозуміти цих голодранців. Я виходив зі своєї кімнати, за яку платив 0,60 долара за ніч, з'ївши відварені холодні овочі та ковтнувши домашнього вина, що його мені дали за костюм ведмедя; у патіо я наткнувся на селянина, який навіть не відповів на моє "добридень".

Ви лиш подумайте, чого тільки в нашому житті не стається. Цілих одинадцять днів цей бевзь провів у розкішному великому номері, в хоромах, як ми його називаємо, звичайно, вікнами він виходить на перший патіо. Ви ж і самі розумієте: в усіх, хто там живе, гонор аж із вух видимає. От, наприклад, Пахабрава: він жебрає, але суто з любові до мистецтва, дехто навіть запевняє, що він – мільйонер. Спочатку

знайшлися такі пророки, які стверджували, що бевзя у хороми не допустять, тому що тамтешня компанія страшенно високої про себе думки. І що ж?! За весь час ніхто з тих, хто із ним там жив, жодного разу не нарікнув. Ви собі не подумайте, ні один із них ані не писнув, ані не гаркнув. Новий пожилець поводив себе – мов шовковий. Він завжди в один і той же час випивав трохи якогось зілля, ковдри не крав, платив без помилок і справно, тон із людьми узяв правильний, матраци не тельбушив, як то роблять декотрі романтичні натури, думаючи, що ці матраци натоптані папірцями в один песо… Я щиросердо запропонував йому свої послуги, сказавши, що коли йому раптом щось знадобиться, то я в готелі… Пам'ятаю, одного туманного дня я приніс йому з перукарні коробку сигар "Ноблес"[250], і він мене однією з них пригостив, щоб я потім собі викурив її – от ніби понасолоджувався. Але ж і часи були, я готовий перед тими часами зняти капелюха.

Ну, а коли він вже в нас, здавалося, остаточно прижився, це була субота, як зараз пам'ятаю, він нам чомусь сказав, що готівки у нього залишилося всього-на-всього п'ять сентаво; я тоді ще (мені досі соромно) в душі посміявся, уявивши, як оце в неділю рано Сарленга спочатку конфісковує його валізу, а тоді викидає голим-босим на вулицю, оскільки той не може заплатити за своє місце. "Ель Нуево Імпарсіаль", як і кожен із нас, ви ж знаєте, має якісь недоліки, але в усьому, що стосується порядку та дисципліни, наш заклад більше подібний на тюрму, ніж на щось інше. Тепер настав час сказати, що у нашому готелі проживає одна надзвичайно весела компанія – троє лобуряк-веселунів; вони мешкають у кімнатчині на мансарді й цілими днями мають тільки дві речі до діла: кепкують із Носатого та балакають про футбол. Я їх іще вдосвіта намагався розбудити і гукав, щоб вони подивилися на спектакль. Але хочете – вірте, хочете – ні, їхні лінощі перемогли, з місця вони не зрушили. Я ж напередодні всіх попередив, навіть роздав кожному в руки плакат із написом: "Сенсація! Вбивчі новини! Кого незабаром викинуть на вулицю? Відповідь буде завтра!" Але зізнаюся, лобурі небагато втратили. Клавдіо Сарленга нас розчарував; це не людина, а якась суцільна лотерея, ніколи не знаєш, чого від нього чекати. Ще перед дев'ятою ранку я був на бойовому посту; щоби збавити час, лаявся з кухарем.

Хуана Мусанте запідозрила мене у злих намірах, сказала, начебто я постійно стирчу на даху, аби скористатися моментом і поцупити випрану білизну зі шворок. Тоді як я всього лише влаштував собі там пункт спостереження. Одначе спектакль не вдався. Якщо я не помиляюся, десь коло сьомої ранку наш бевзь вийшов у патіо вже одягнений, Сарленга якраз там замітав. Ви думаєте, що воно зупинилося та подумало, що осьдечки чоловік, дуже занятий, оце він замітає подвір'я, а тому не буду надокучати. Ой ні, він із ним забалакав, ніби нічого не сталося. Я не чув, що саме той йому був сказав, та Сарленга поплескав його легенько по плечі, на тому кіно й закінчилося. У мене щелепа відвисла від здивування, геть зовсім не міг повірити власним очам! Я ще дві години поспіль смажився на даху, все чекав, чи буде якесь продовження, так би мовити, сидів, дожидаючи другої серії, поки, як віск, не розплавився під стоклятим сонцем. Коли я зійшов униз, селюк порався на кухні й дуже мило пригостив мене смачненьким супом. Я людина товариська, можу зійтися з кожним, тож почав із ним розмову ні про що, зірвавши квіти з подій дня, бо вирішив дещо в нього вивідати; він приїхав із Бандерало, і в моїй голові заворушилася підозра, що він з'явився з певною делікатною місією, простіше кажучи, що це чоловік Мусанте підіслав його сюди, аби все повинюхувати: тиць – туди, тиць – сюди, що тут воно та як? Мене аж розпирало від цікавості. Але спершу я мусив втертися до нього в довіру, тож розповів йому одну історійку, котра нікого не залишить байдужим[251]. Йдеться про випадок із преміальним купоном взуттєвої фабрики "Титан", це такі купони, які можна обміняти на блузу. Наш Файнберг утелющив купон племінниці галантерейника, а ця взяла і не помітила, що купон уже використаний. У вас просто волосся стане сторч від здивування, коли я скажу, що той селюк і бровою не повів, слухаючи мою розповідь, навіть в кінці, коли я дійшов до місця, як Файнберг, вбраний у ту ж таки блузу, дає купон дівулі; причому, кажу, дурепа не дивиться на нього, ну, бо ніби для чого їй це; вона збаламучена улесливістю і казочками цього пронози, тож нічого не зауважує. Я договорив, але тут же збагнув, що мій співрозмовник поринув у свої думки і що його взагалі ніщо не гребе.

Вирішивши, що треба брати бика за роги, тобто приперти його до стінки, я отак просто в лоб його запитав: як тебе звуть, га? Мій приятель засмикався, закліпав очима, але часу, щоби придумати якусь, бодай ідіотську відмовку, щоб якось повіднікуватися, в нього не було; він довірився мені, на мою превелику радість, і сказав, що його звуть Тадео Лімардо.

Як-то кажуть, злодій у злодія дубця вкраде, і на кожного шпигуна власний шпигун знайдеться. Отже, я почав було за ним стежити – і стежив, доки того ж таки вечора він не пообіцяв мені, що якщо я не припиню за ним волочитися, наступаючи йому на п'яти, то він всі зуби мені повибиває. Ну, але сіті я не дарма позакидав: йому було із чим критися. Уявіть собі становище, в якому я опинився. Ось вона, таємниця, я вже майже зловив її за хвоста, а далі все разом встало, я сиджу, замкнений у своїй кімнатчині, ще й кухар-деспот хоче мене зі світу звести.

Щоправда, того дня у готелі було не дуже весело: жіноча частина пожильців зазнала неабиякої втрати, бо Хуана Мусанте на добу поїхала в Горчс[252].

У понеділок, мовби ніде нічого, я завіявся до їдальні. Кухар проходив з каструлею повз мене, але, звичайно ж, через свою телячу впертість супу мені не налив. Я дотямив, що тиран вирішив поморити мене голодом за те, що напередодні я доволі грубо себе з ним поводив. Тоді я почав голосно нарікати на відсутність апетиту – і цей харцизник, суперечність на двох ногах, моментально налив мені аж дві порції, та так щедро, що мене, певно, і в могилу покладуть із цим супом у животі, бо я навіть з місця зрушити не міг, такий зробився важкий, наче статуя.

Тим часом за столом панувала щира радість, проте свято нам зіпсував цей селюк, який сидів з траурною фізіономією і навіть миску свою відштовхнув ліктем. Татом клянуся, сеньйоре Пароді, я, зловтішаючись, очікував, що кухар схамене його і присадить, коли побачить, що той із неповагою ставиться до його страв. Але, здається,

Лімардо здивував кухаря своєю нахабністю, через це той підігнув хвоста; мені довелося хіба що тихцем підсміюватися. Аж тут увійшла Хуана Мусанте, очі у неї грізно блискотіли, а стегна, повірте, – о, в цих стегнах можна втонути. Ця зараза постійно до мене присікується, готова зжерти мене живцем. А я просто собі мовчу, як могила невідомого солдата. Одначе тут вона, навіть не глянувши на мене, почала збирати тарілки і сказала кухареві, що він ледацюра, що їй осточортіло з цим боротися, що їй простіше самій зробити всю цю його роботу. Раптом вона опиняється ніс у ніс із Лімардо – і геть зовсім втрачає дар мови; я думаю, вона побачила, що він не доїв свій суп. А Лімардо дивиться на неї так, наче вперше в житті жінку побачив (також мені ясно, як божий день, що Лімардо намагався увічнити у своїй пам'яті незабутній образ Хуани Мусанте). Ця сцена, така зрозуміла суто по-людськи, закінчилася тим, що Хуана чомусь сказала шпигунові, Тадео, що він трохи задовго спав, тож чи не час йому подихати свіжим сільським повітрям? Лімардо не відповів на її тонкий натяк, він був зайнятий дуже цікавою справою: робив хлібні кульки (за таку дурнувату звичку наш кухар давно лупить усіх по пальцях).

Через дві-три години трапилася нова історія, і коли я вам її опишу, ви незлим, добрим словом згадаєте закон, завдяки якому вас запроторили до тюрми[253]. О сьомій вечора я, вірний своїй старій звичці, зазирнув до першого патіо, щоби поїсти собі там бусека[254], що її наші господарі замовляють переважно у закладі на розі. Отже, ви можете вгадати (адже ви вирізняєтеся такою видатною кмітливістю), кого ж я там побачив? Ось власне! Салівасо Пардо[255] власного персоною: капелюх із вузькими крисами, вдягнутий і взутий – весь як із голочки, геть тобі малюночок із "Фрая Мочо"[256]. Угледівши старого приятеля з Абасто, я кулею рвонув до своєї кімнати і вирішив на тиждень-два залягти там на дно.

Але вже через три дні Файнберг натякнув мені, що дорога вільна: Пардо встиг щезнути – звичайно ж, не заплативши, а разом із ним кудись запропали всі лампи з третього патіо (вціліла тільки одна – власне та, яку Файнберг носив у кишені). Я, щоправда, моментально запідозрив, що

Носатому захотілося рознюхати, в чім тут річ, тому-то він і придумав цілу цю баєчку. Я до кінця тижня все ж таки просидів, зачинившись у своїй кімнаті, та почувався зовсім як у Бога за пазухою, поки кухар не виманив мене з неї назовні. Мушу вам сказати, що цього разу Носатий вирішив розповісти правду; взагалі, після цього я міг би насолоджуватися законною свободою, проте мене відволік один цілком банальний епізод – на перший погляд, звичайний, хоча уважний спостерігач щось таке неодмінно помічає. Лімардо перебрався із хоромів у комірчину (0,60 долара за день), а оскільки в нього не було навіть цих 0,60 долара, його змусили вести готельні рахунки. Але мене так легко не обдуриш, я блискавично запідозрив щось недобре; значить, він таким чином вирішив проникнути в бухгалтерію і порозвідувати там певні секрети. Отже, наш бевзь цілісінькі дні нібито просиджував над гросбухом. У мене в цьому закладі конкретних обов'язків нема; якщо я часом наглядаю за кухарем, то це тільки тому, що маю потребу бути бодай чимось корисним. Ось я і прогулювався собі туди-сюди, доки сеньйор Реновалес не заговорив зі мною батьківським тоном; і тоді мені довелося відповзти у свій закуток.

Десь через двадцять днів поширилися чутки, досить подібні на правду (хоч насправді абсолютно брехливі), начебто Реновалес хотів викинути Лімардо геть, а Сарленга не дозволив цього зробити. Але мене неможливо ошукати; хай навіть про це напишуть великими літерами у всіх газетах, я не повірю! З вашого дозволу, я хотів би викласти вам свою версію цих подій. Скажіть чесно, ось ви можете собі уявити, що сеньйор Реновалес – та й карає бідолашного недоумка? Або що Сарленга, з його характером, міг би повестися справедливо? Га? Навіть не намагайтеся, плюньте на ці вигадки; насправді все відбувалося зовсім інакше. Вигнати бевзя хотів Сарленга, до того ж Сарленга постійно над ним знущався, а захищав його Реновалес. І додам іще таке: мою точку зору на ці події поділяє і компанія із мансарди.

Але факт залишається фактом. Лімардо доволі швидко перестали задовольняти стіни кімнати-офісу, а тому він пішов завойовувати територію готелю – з такою швидкістю розливається оливкова олія, це просто неможливо зупинити. То він боровся з вічним протіканням даху

над кімнатами за 0,60 долара, то фарбував у якийсь дурнуватий колір дерев'яну решітку, то виводив пляму зі штанів Сарленга; потім йому дозволили щодня вимивати до блиску перший патіо, наводити лад у хоромах і вигрібати звідти усе сміття.

Крім усього, Лімардо почав інтригувати і сіяти ворожнечу поміж персоналом: так йому було легше всюди встромляти свого носа. Наприклад, якось наші жартівники з мансарди сіли собі тихенько та й помалювали в яскраво-червоний колір кота із крамнички з причандаллям для гаражів. Мене лобуряки не запросили, оскільки знали, що я почав читати "Паторусу"[257]; цю книжку мені позичив доктор Ескудеро[258]. Цей випадок багато про що може розповісти спостережливій та швидкій на розум людині: власниця крамнички, яка ледве зводила кінці з кінцями, вирішила звинуватити одного з наших пройдисвітів із мансарди в тому, що той вкрав у неї кілька закруток на пляшки і дві-три лійки. Хлопців це пройняло – і вони вирішили зірвати злість на котові. А Лімардо зіпсував їм цілу пригоду, забрав у них напівпофарбовану тварину і щосили жбурнув її на дворик за готелем, кіт, до речі, міг собі переламати всі кості, і тоді дехто мусив би відповідати перед Товариством захисту тварин. Сеньйоре Пароді, я навіть згадувати не хочу про те, що вони зробили з цим кретином Лімардо: вони повалили його на кам'яні плити; один сів йому на живіт, другий тримав голову, третій змушував ковтати фарбу. Я також із превеликим задоволенням узяв би в цьому участь, скажімо, стукнув би його по макітрі, але, присягаюся, я злякався, що він впізнає мене навіть серед всіх тих людей, які навалилися на нього. Крім того, треба враховувати, що наші жартівники в таких справах украй скрупульозні, не мені вам про це казати, якби я вліз у цю бійку, був би з ними вже навіки зв'язаний. Саме в цю мить, як грім з ясного неба, наскочив Реновалес і розігнав усіх к бісовій матері. Двоє з трьох вигадників встигли добігти до комірчини, третій хотів було пробратися за мною до курника, проте важка рука Реновалеса його наздогнала – нехай навіть і там. Спостерігши таке батьківське виховання й турботу, я хотів уже був влаштувати Реновалесові овації, одначе свої бурхливі емоції відклав на потім. Селюк тим часом звівся на ноги; дивитися на нього було важко, та все ж він отримав свій приз. Сеньйор Сарленга особисто приніс йому

склянку кандьялю[259] і змусив випити, примовляючи: "Ну ж бо, не вередуйте. Випийте залпом, до краплі, врешті-решт, чоловік ви чи не чоловік?"

Прошу вас про єдине, сеньйоре Пароді, не робіть з історії з котом негативних висновків про звичаї мешканців готелю. І для нас там світить сонечко; хоча деякі неприємні події залишили в мені несмачний осад, потім я оцінив їх із філософської точки зору – і сам же й посміявся над пережитими мною страхами. Навіщо ходити далеко?! Ось вам, наприклад, історія про деякі послання, написані синім олівцем. Ви тільки послухайте! Є люди, що не пропустять жодного приводу доскіпатися, їм аби привід поляскати язиком і попліткувати; вони все про всіх знають, але своєю маячнею наганяють на слухачів сон. А ось я кого хочете переплюну, якщо треба розповісти нову цікаву оповідку. Отже, одного дуже недоброго дня я повитинав ножицями багато сердечок із паперу, бо сорока принесла мені на хвості, нібито Хосефа Мамберто, племінниця галантерейника, яка крутила спідницею перед Файнбергом, – так ось, начебто ця Хосефа намагалася отримати назад ту нещасну блузу, що належалася їй за вже погашений купон. Щоби кожна муха в нашому готелі була в курсі цієї справи, я на всіх паперових сердечках написав вельми дотепний текст, звичайно, змінивши почерк. Написав же я ось що: "Сенсація! Новина! Хто у нас вже ось-ось-ось одружується з Х. М.? Відповідь: пожилець готелю в блузі!" Я сам поширював сердечка і, коли ніхто не бачив, підсовував їх під двері, навіть під двері до туалету. Хочу вас запевнити, того дня їсти мені хотілося не більше, ніж поцілувати себе в лікоть, так я нетерпеливився; я ж бо не знав, чи вдасться мені ця витівка. Але страх, що я пропущу обідню другу страву, змусив мене з'явитися до їдальні вчасно. Я був у самій блузі, дуже собою задоволений, сидів на своєму місці та калатав ложкою по тарілці, щоби на мене звернули увагу та щоби помітили мою пунктуальність. Нараз вискочив кухар, я прикинувся, наче з величезною цікавістю читаю, що саме написано на паперовому сердечку, а більше нічого довкола себе не бачу. Якби ви там були! Не людина той кухар – блискавка! Я не встиг утекти; він підняв мене правою рукою, лівою схопив мої сердечка, зіжмакав їх і безжально тицьнув мені ними до носа. Все ж ви не судіть суворо цього

грубіяна, сеньйоре Пароді, я був сам винен. Занесло мене до їдальні в блузі, ось він і розлютився.

Шостого травня, о котрій саме годині – точно вам не скажу, за декілька сантиметрів від чорнильниці у формі голови Наполеона, що належала Сарлензі, лежала сигара. Сарленга, великий майстер обробляти і знаджувати клієнтів, вирішив таким чином переконати в респектабельності закладу досить впливового бідаку; той сеньйор був правою рукою директора Товариства перших холодів, і він прийшов запросити Сарленгу на свято до притулку "Унсуе"[260]. І ось, щоби переконати бороданя, аби той в нас поселився, Сарленга пригостив його сигарою. Той, звичайно, не змушував просити себе двічі, вхопив сигару і тут же її розкурив, так наче він сам папа римський.

Та, як тільки сеньйор Курило зробив першу глибоку затяжку, ця підла сигара вибухнула; фізіономія поважного гостя стала чорна від сажі. Але ж і вигляд він мав! Ми – всі, хто підглядав за цією сценою, – від реготу буквально покотилися по підлозі. Після такого дотепу те вайло вирішило якнайшвидше злиняти, а тому заклад втратив надію запопасти ще одного клієнта. Сарленга жахливо розлютився і почав нюшити, що то за вилупок і блазень підклав на стіл сигару із сюрпризом. Я маю золоте правило: не сперечатися з божевільними ідіотами. Ніби нічого не сталося, я пішов до своєї кімнати і наткнувся на селюка, який крокував мені назустріч, вибалушивши очиська так, наче він був у трансі. Річ у тім, що він зайшов до кабінету Сарленги без дозволу, а немає нічого гіршого, ніж отакий вчинок, і підступив до господаря, і сказав: "Цю сигару із сюрпризом підкинув я. У мене на цього типа є зуб". Пиха – ось що вб'є Лімардо, прошепотів я про себе. Узяв і геть-чисто все розказав, і ніхто ж його за язика не тягнув. Міг же хтось інший взяти на себе відповідальність за цю сигару. Тямущі люди взагалі ніколи ні в чому не зізнаються… А якби ви бачили, наскільки дивно повів себе Сарленга! Він тільки стенув плечима і сплюнув на підлогу, ніби не в себе вдома. І тої ж миті перестав лютувати, наче нічого не сталося. Потім задумався. Я так зрозумів, що десь тут у нього слабке місце; певно, Сарленга злякався, що якщо все ж таки відлупцює підступника, то хтось із нас, не

вагаючись, покине готель, скориставшись із того, що він, як завжди після важких денних справ, засне міцним сном.

Лімардо після того, що сталося, вештався, наче сновида, адже господар здобув над ним моральну перемогу, а ми отримали від видовища купу неймовірної втіхи. Ipso facto я носом прочув обман: витівку із сигарою нахимерив не наш селюк, він був дурень і не міг до такого додуматися. До того ж до нас дійшли чутки, що сеньйорита сестричка Файнберга знову закрутила кохання з одним із власників крамнички з розіграшами – тої, що на розі вулиць Пуейрредона[261] і Валентина Гомеса[262].

Мені дуже прикро розповідати вам те, що вас страшенно засмутить, сеньйоре Пароді, але на другий день після того, як вибухнула сигара, наше мирне життя зворохобилося певною неприємною подією, яка розтривожила навіть тих, хто дивиться на життя з байдужою посмішкою. Розповідати про це легко, хоча пережити щось подібне дуже непросто: Сарленга і Мусанте жорстоко посварилися! Я все мучуся-мучуся, намагаюся пригадати, чи траплялося щось подібне в "Ель Нуево Імпарсіаль"? Відтоді, як один турок-недоросток схопив половинку ножиць і, заверещавши, як недорізана свиня, накинувся на Бенгальського Тигра[263] через якийсь суп, будь-які бійки дирекція офіційно заборонила. Якраз тому ніхто не протестує, коли кухар своїм черпаком приводить до тями буйних бешкетників. Але життя нас вчить, що риба гниє з голови. Якщо полем для сутичок стає кабінет власників, то чого ж тоді можна очікувати від нас – сірої маси, простих пожильців? Запевняю вас, я пережив надзвичайно прикрі хвилини і цілком занепав духом, я втратив, як часом кажуть, моральні орієнтири. Про мене можна наверзти купу всілякої всячини, але в хвилини випробувань я ніколи не мислив по-занепадницькому. Ну, бо навіщо сіяти паніку? Я тримав язика за зубами. І кожні п'ять хвилин прослизав по коридору повз кабінет, де сварилися Сарленга і Мусанте, хоча в чому причина крику, так і не зрозумів. Потім я кинувся до кімнати за 0,60 долара і закричав: "Новина! Сенсація!" Ці людці з темних століть позабивалися вглиб своєї кімнатчини і не звертали на мене жодної уваги, одначе я впертий, як баран. Нараз

Лімардо, який розважався тим, що чистив гребінець Пахабрави, все ж таки дослухався до моїх волань. І навіть не дав мені закінчити фразу, а вискочив, як ошпарений, і побіг до кабінету. Я – тінню за ним. Аж раптом він повертається і каже мені з металом у голосі: "Зробіть-но мені послугу, покличте всіх пожильців сюди, і то швидко". Ну, мені не потрібно повторювати двічі. Я щосили побіг збирати наших покидьків. Прийшли всі – крім Носатого, який затримався на першому патіо; допіру пізніше ми побачили, що щезнув ланцюжок від зливного бачка. Наша шеренга – жива вітрина соціальних верств: мізантроп ішов коло блазня, мешканці кімнат по 0,95 долара йшли поряд із пожильцями кімнат по 0,60, пройдисвіт ішов із Пахабравою, злидар – із жебраком, дрібний кишеньковий злодій – зі знаменитим ведмежатником. Застояне повітря готелю вибухнуло шквалом почуттів та емоцій. Усе це хочеться порівняти з відомим виразом, що, мовляв, народ прямує за своїм пастирем. Ми всі (за мить до того, здавалося, зовсім розгублені) визнали, що Лімардо – наш вождь. Він ішов попереду, а дійшовши до кабінету, навіть не стукаючи, відчинив двері навстіж. Тут я щось відчув – і сам до себе прошепотів: "Севастано, час утікати!" Але ж голос розуму завжди лунає в пустелі! Мене оточувала стіна фанатиків, і вони закрили мені шлях до відступу.

Мої очі, хоч їм і заважала розлита в повітрі нервозність, зафіксували сцену, достойну Лоруссо. Сарленгу я міг бачити тільки частково, бо мені його застував наш Наполеон, зате кралю Хуану Мусанте міг пожирати поглядом скільки душа бажала. Вона була одягнена в яскравий халат і капці з помпонами; мені аж подих перехопило, тож я був змушений опертися на одного з кімнати за 0,95 долара, щоб не зімліти. Лімардо, грізний, немов чорна хмара, стояв посеред кімнати. Тут би кожен дотямив (хтось швидше, а хтось пізніше), що "Ель Нуево Імпарсіаль" таким чином скоро може змінити господаря. Нам усім мороз по хребту пробіг, і ми вже чекали, що ось зараз Лімардо лупне Сарленгу, і вже навіть чули скрегіт його зубів.

Але замість цього він заговорив, хоча його слова мало що для нас означали, все, що відбувалося, виглядало незрозумілим та загадковим.

Він говорив до ладу і помалу наплів купу всякої всячини. У таких ситуаціях оратор зазвичай маже медом і сипле компліментами, але Лімардо не вдавався до жодних там "voulez vous"[264], натомість дозволив собі порушити стародавнє правило і виголосив кілька тирад про згубність будь-яких конфліктів. Він заявив, що подружжя – це нероздільний союз, тож потрібно берегти його, а не руйнувати, що Мусанте і Сарленга повинні поцілуватися на очах у всіх, щоби пожильці побачили, як вони кохають одне одного.

Якби ви бачили Сарленгу в ту мить! Почувши настільки розумну пораду, він остовпів – і, здавалося, ніяк не міг збагнути, як поводити себе далі. Зате Мусанте, у якої глузд завжди на своєму місці, не з тих, які ведуться на таку банальщину. У неї мало не стався розрив серця, вона так завелася, наче в неї щось пригоріло на кухні. Я моментально весь похолов, і якби тої миті мене був оглянув якийсь лікар, він відразу записав би, що я труп, і відправив би мене у Вілья-Марія[265]. Мусанте церемонитися не стала, вона так і сказала тому бевзеві: хай краще сам подбає про власне подружнє життя, якщо там ще є про що дбати, а в чужі справи нехай носа не пхає; і якби він собі ще хоч раз щось таке дозволив, його заріжуть, як свиню. А Сарленга, певно, вирішивши сказати в цій суперечці останнє вагоме слово, ствердив, що сеньйор Реновалес був правий, коли хотів вигнати Тадео Лімардо (на той час Реновалеса в готелі не було, він сидів у цукерні "Перлина"). Відтак Сарленга наказав Лімардо забиратися геть, попри те, що було вже доволі пізно, годинник вибив восьму. І Лімардо, наївна душа, покірно подався пакувати валізу й ладнати торбу, а руки його при тому всьому жахливо трусилися. Сімон Файнберг навіть вирішив було йому трохи допомогти. Поспішаючи спакувати речі, селюк ніяк не міг знайти свій ніж із кістяним руків'ям. У Лімардо в очах блищали сльози, коли він востаннє поглянув на заклад, що дав йому прихисток. Він кивнув нам на прощання, зробив крок у темінь і щез із очей, як воно часом пишуть – дорога його пролягла в нікуди[266]. І що ви собі думаєте? Хто розбудив мене з першими півнями? Лімардо! Він подав мені чашку мате з молоком, я випив залпом і не запитав його, яким же це дивом він знову опинився в готелі. Цей мате, що його я прийняв із рук вигнанця, досі обпікає моє

піднебіння. Ви подумаєте, що Лімардо повівся як анархіст, оскільки не підкорився наказу господаря готелю, але спробуйте уявити, як воно людині – позбутися власного кутка, заради якого ти встиг пролити стільки поту і який частково замінив тобі рідний дім.

Отже, я необачно прийняв із його рук мате, але потім злякався і вирішив, що краще мені не виходити з кімнати, а тому прикинувся хворим. Коли через декілька днів я все ж таки ризикнув визирнути в коридор, один із бовдурів із мансарди розповів мені, що Сарленга знову хотів вигнати Лімардо, але той упав на підлогу біля порога і покірно дозволив копати себе ногами. Він, щоб ви розуміли, вдався до тактики пасивного спротиву, тому й переміг. Від Файнеберга я, безумовно, так і не добився жодних подробиць, бо він відомий егоїст: не любить, щоби хтось про щось знав більше, аніж довідався він. Але мені на все це начхати, я й без нього чудово обійдуся, тому що прекрасно спілкуюся з постояльцями із хоромів по 0,95 долара, хоча волію не ризикувати їхнім добрим до мене ставленням, враховуючи, що тільки місяць тому я вже був втягнув їх у деякі перипетії. Тобто я все порозвідував на власну руку: Лімардо цим разом розмістився в комірчині під сходами, де дотепер зберігалися мітли та інший господарський інвентар. Як на те, в нього з'явилася одна вельми суттєва перевага: він міг чути все, що діялося в кімнаті Сарленги, бо комірчину від неї відділяла всього лише тонка перегородка з фанери[267]. Однак несподіваною жертвою цієї оборудки виявився я: мітли перерахували, внесли в господарський реєстр і віднесли на зберігання до моєї кімнати, при цьому Файнберг проявив макіавеллівську підлоту і підлаштував так, що їх поставили з мого боку.

Ну, але якою ж недоброю може виявитися людська натура! Спочатку Файнберг повівся наче закінчений фанатик у справі з мітлами, а потім почав інтригувати, заморочив голову трьом лобурякам з мансарди, а також Лімардо, вдаючи, наче намагається відновити злагоду і мир у нашому готелі. Оскільки люту сварку через пофарбованого кота всі почали поступово призабувати, Файнбергові довелося нагадати деякі деталі. Він роз'ятрив рани бовдурів в'їдливими репліками, насмішками та відвертим глумом. Коли ж усі були вже цілком готові битися, поставало

тільки питання, як саме: жбурляти один в одного черевиками чи, може, взагалі не знімати взуття і лупити ногами, Файнберг нараз круто повернув кермо, відволікаючи увагу компанії байкою про цілюще чудодійне вино. Між іншим, можете не сумніватися, що у цій сфері він неабиякий спеціаліст, тому що напередодні доктор Пертіне[268] привіз йому вино "Апаче" ("знамените цілюще вино, рекомендоване доктором Пертіне"[269]).

Я завжди повторював, що коли треба залагодити конфлікт, то немає нічого кращого, аніж вино. Щоправда, додам, що адміністрація готелю повинна стежити за тим, аби алкоголем не зловживали занадто часто. Тому, переконавши їх, що троє проти одного, хай навіть і озброєного, битися не можуть і що сила – в єдності, Файнберг натякнув, що, якби вони раптом вирішили випити за справу залагодження конфлікту, він роздобуде для них – за зовсім, ну абсолютно смішною ціною – той-таки животворний напій. Кожен із нас полюбляє десь зекономити, якось щось вигендлювати. Тому так і постановили. Файнбергові тої ж миті замовили дванадцять пляшок; після восьмої вони вже сиділи – всі четверо – як нерозлийвода. Уявіть собі, ці кляті егоїсти наче й не зауважували мене, наче й не помічали, як я ненав'язливо прогулююся повз них зі склянкою в руці. Поки селюк не пожартував, мовляв, не годиться ображати навіть таких нікчем та що нібито ми з ним зліплені з одного тіста. Тут вони дружно розреготалися, а я скористався з нагоди і, не надто церемонячись, налив собі вина; і якесь воно таке було, що хіба горло ним полоскати, принаймні так я спочатку собі подумав, але це тільки тому, що з перших ковтків вино неможливо розсмакувати, а як уже я його розпробував, воно зробилося немов справжнісінький бальзам, від нього аж язик ставав в'язким, ніби його застромлено в банку з цукровим сиропом. Тим часом Файнберг змінив платівку і почав говорити про вогнепальну зброю. Став розпитувати Лімардо, скільки з нього здерли за пукавку, причеплену до його ременя, далі пообіцяв, що якби кому треба було, то роздобуде таку ж, але за кращою ціною. Як ви розумієте, після цього розмова дуже пожвавішала, справа дійшла навіть знаєте до чого? Якщо вже Носатий таке бовкнув, кожен почав висловлювати свою думку, при цьому вони перестали слухати один одного. За словами Пахабрави,

купувати нову зброю – це приблизно те ж саме, що ставати на облік у поліції, один придурок почав казати, нібито він ревний патріот "Тіро Федераль"[270], а я не стримався і заявив, що будь-яку зброю заряджає диявол, ще й сам, особисто. Лімардо, якого розвезло від випитого, ляпнув, начебто він втілює якийсь план, що йому треба вбити певну людину. Ну, а Файнберг розказав про одного росіянина, який не хотів купувати в нього, Файнберга, револьвер тільки через те, що напередодні його налякали шоколадним пістолетом.

Наступного дня мені забаглося довести, що я тут людина не стороння, тому проходжався біля так званого штабу, тобто, власне, повз перше патіо, де шукала прохолоди ціла наша верхівка, збираючись, щоби випити мате та обговорити стратегію і бойову тактику. Хто з мешканців настирливіший і хто не боїться ризикувати, той має шанси довідатися багато корисного, якщо тільки, звичайно, його не підловлять на тому, що він підслуховує; а на впійманого чекає розправа. У штабі зійшлася вся трійця – так їх називають наші бовдури. Трійця – це Сарленга, Мусанте і Реновалес. Цього разу вони не перегавкувалися, і це додало мені наснаги. Я пішов до них, як до рідних, і перш ніж вони встигли мене виштовхати втришия, я, дуже кваплячись, встигнув їм сказати, що маю для них сенсаційні новини. А потім відтарабанив усе, що знав: про сцену примирення, про револьвер і навіть про цілюще вино Файнберга. Бачили б ви, якими кислими стали їхні міни. Я про всяк випадок швиденько відступив, ну, бо а раптом якесь язикате порозносить, що я тут обмовляю людей перед власниками готелю, а я ж, хоч убий, не маю такої вади, така вже моя натура.

Я з гідністю перемістився на старе місце, проте вирішив трійцю наразі з поля зору не випускати. І недарма. За мить Сарленга впевненою ходою рушив до комірчини, де ночував селюк. Я, наче мавпа, вискочив на сходи і притулив вухо до дощок, щоби не пропустити жодного слова з того, про що говорилося внизу. Сарленга вимагав, щоби Лімардо віддав йому револьвер. Але той – нізащо. Сарленга почав погрожувати; як саме, сеньйоре Пароді, я тут не повторюватиму, щоби не засмучувати вас. Лімардо – в тон йому, з такою ж зверхністю – відповів: мовляв, мені на

ваші погрози начхати, мене нічим не візьмеш, і це так, ніби на мені куленепробивний жилет, тож нехай хоч сто таких, як ви, Сарленга, напосядуться на мене, я їх не боюся. Між нами кажучи, ніякий захисний жилет, навіть якщо він і був, йому не допоміг, дуже скоро його знайшли мертвим, і то не десь, а в моїй кімнаті…

– То чим же закінчилася розмова? – запитав Пароді.

– А чим закінчується все на світі? Сарленга облишив бештанину з тим бовдуром і пішов рівно з тим же, з чим і приходив.

Тепер ми помалу наближаємося до тієї страшної неділі. Мені гірко це визнавати, але недільного дня в готелі, наче на цвинтарі, тихо і тужно. Я буквально вмирав від нудьги, тому мені спало на думку витягнути Файнберга з несусвітнього невігластва. Я вирішив навчити його грати в труке[271], щоби він не осоромився і не виглядав цілковитим дурнем, коли опиниться в барі. Сеньйоре Пароді, таких учителів, як я, треба ще пошукати; доказ – мій учень ipso facto виграв у мене два песо, один песо і сорок сентаво він отримав тої ж миті готівкою, а решту боргу я вирішив погасити, повівши його на ранкову виставу на "Ексельсіор"[272]. Ні, не дарма стверджують, що Росіта Розенберг – королева сміху. Регіт стояв несамовитий, наче від лоскоту, хоч особисто я не розумів жодного слова, бо актори розмовляли мовою, якою в нас розмовляють росіяни, коли не хочуть, щоб їх розуміли сторонні люди. Тож я мріяв про одне-єдине: якнайшвидше дійти до готелю – і попросити Файнберга, щоби він мені пояснив, у чому суть і сіль усіх тих дотепів. Ми повернулися в пречудовому настрої, і все було дуже добре.

Але, щойно я переступив поріг своєї кімнати, мені зробилося не до жартів. Бачили б ви, якою стала моя постіль: це вже була не постіль, а страхітливий сон, ковдра і покривало наскрізь просякли кров'ю, хоч бери і викручуй, подушка – ще гірша, матрац також увібрав кров, у мене ще тільки встигнула промайнути думка: де ж мені спати цієї ночі? Тому що на моєму ліжку лежав мертвий Тадео Лімардо – такий мертвий, що мертвіших за нього просто немає.

Перша моя думка була про готель, самі розумієте. А раптом якийсь злостивець подумає, що це я порішив Лімардо і запаскудив свою постіль, ну і так далі. Крім того, мені чомусь здалося, що з трупа Сарленга не матиме жодного задоволення; і, дійсно, я наче у воду дивився: слідчі допитували його аж за опівніч, у такий пізній час в "Ель Нуево Імпарсіаль" навіть світло вмикати вже не можна. Треба не забути ще додати, що доки в моїй голові снувалися всі ці думки, я не переставав верещати, як недорізаний, тому що я наче Наполеон: можу робити купу справ одночасно. Щодо цього ладен заприсягти вам на все, що завгодно! На мій вереск збіглися всі пожильці готелю, і навіть слуга з кухні, причому він так старався заткнути мені рота кляпом з ганчірки, що вони мало не розжилися на ще одного трупа. З'явилися Файнберг, Мусанте, бовдури з мансарди, кухар і Пахабрава. Останнім прийшов сеньйор Реновалес. Цілий наступний день усі ми провели в поліції. Отам я опинився у своїй стихії: всім, кого цікавила історія вбивства, я радо пояснював подробиці й почувався значним і корисним; при цьому я змальовував настільки живі картини, що мої співрозмовники буквально втрачали дар мови. Натомість я пильності не втрачав, а тому рознюхав, що Лімардо порішили о п'ятій вечора; зарізали його власним ножем з кістяним руків'ям.

Знаєте, мені здається, що всі вони просто розгубилися, а надто ті, хто каже, начебто цю таємницю неможливо пояснити. Я певний, що, якби вбивство сталося ввечері чи вночі, все заплуталося би значно більше. У цей час у готелі ціла купа невідомих людей, що їх навіть і пожильцями не назвеш, бо вони одну нічку переночують, а там – наче їх вітром змело.

За винятком Файнберга та вашого покірного слуги, коли сталося це страшне кровопролиття, всі решта, по суті, залишалися в готелі. Згодом з'ясувалося, що Сарленги теж не було на місці, він їздив на північні бої до "Сааведри"[273], на яких переміг півень падре Арганьяреса[274].

2.

Минуло вісім днів. Туліо Савастано вихором увірвався до камери двісті сімдесят три, стривожений і щасливий. Скоромовкою заторохтів:

– У мене для вас сюрприз, сеньйоре Пароді. Зі мною тут дехто до вас у гості.

За ним зайшов ледь захеканий, чисто виголений чоловік, із сивою кучмою волосся й очима ясно-блакитного кольору. Він був одягнений надзвичайно ретельно, костюм доповнювала краватка з вовни вікуньї[275]; крім того, Пароді зауважив, що у візитера дуже акуратно відполіровані нігті. Він та ще один гість, без сумніву, були шанованими клієнтами у своїх банках. А Савастано, мало не божеволіючи від щастя, вирішив догодити всім водночас, тож метався, наче ошпарений, по крихітній камері – то туди, то сюди.

– Цей добродій, кабальєрито, передав мені вашого листа, – промовив сивий сеньйор. – Але якщо ви бажаєте поговорити зі мною про вбивство Лімардо, то помилилися адресою: я тут ні до чого. Я вже до краю ситий цією історією, до того ж, і ви самі це розумієте, в готелі не вщухають суди та пересуди. Якщо ви, сеньйоре, до чого-небудь докопалися, то, прошу вас, поговоріть-но з цим молодим чоловіком, його звати Паголо[276], він займається розслідуванням цієї справи. Не сумніваюся, що він буде вдячний вам за будь-яку допомогу, бо слідчі нипають у цьому провадженні, наче негри у темній кімнаті.

– За кого ви мене взяли, доне Сарленга? Я не хочу мати з цією мафією ніяких справ. У мене є окремі здогадки, а якщо ви будете такі люб'язні та вислухаєте мене, то не пожалкуєте: це піде вам на користь.

Ми могли би почати з Лімардо. Цей чоловік, не обділений, дякувати богу, здоровим глуздом і кмітливістю, давав зрозуміти про себе, нібито він – шпигун, підісланий покинутим чоловіком сеньйори Хуани Мусанте. Що ж, це вельми цікава думка, але в мене виникнуло питання: навіщо вигадувати ще якогось шпигуна? Адже сам Лімардо, як відомо, працював на пошті в Бандерало. І як же можна не здогадатися, що якраз він і був чоловіком сеньйори? Ви ж не будете це заперечувати?

А тепер я розповім вам цілу цю історію, якою я її бачу. Ви відбили у Лімардо дружину – і залишили його в Бандерало, сам-на-сам із горем і розпачем. Після трьох років самотнього життя він не витримав і вирішив поїхати до столиці. Що з ним дорогою трапилося, ніхто не знає, відомо лише, що до готелю він прибув у жахливому стані, причому сталося це у дні карнавалу. Страхітливе паломництво з Бандерало до Буенос-Айреса коштувало Лімардо мало не всіх грошей та здоров'я. Приїхавши, він зачинився у своїй кімнаті; так він прожив у вашому готелі приблизно десяток днів, а тоді побачив свою дружину, заради якої він і подолав таку нелегку дорогу. За кожен день життя в готелі Лімардо платив по 0,95 долара, це остаточно вичерпало його запас грошей. Треба сказати, що ви ще у Бандерало пустили поголос (чи то з власної пихи, чи від жалощів), начебто Лімардо є справжнім чоловіком, рішучим та хоробрим, і що начебто він когось навіть убив. І ось тепер ви побачили його в себе в готелі, без жодного сентаво у кишені. Що ж, ви скористалися з нагоди і зробили йому послугу, цим ви його неймовірно гірко принизили. У цю мить між вами почалося змагання: ви намагалися принизити його, а він іще більше прагнув принизити самого себе. Ви запроторили його в кімнату по 0,60 долара, до найубогіших бідняків, а потім змусили наводити лад у рахунках, проте Лімардо і цього було замало; через декілька днів він узявся лагодити дах, який протікає; він навіть почистив вам штани. Ну, а сеньйора, коли побачила його вперше, страшенно розгнівалася і сказала, щоби він забирався геть.

Реновалес радий був би позбутися його, бо важко було дивитися, як низько може впасти людина – і як грубо ви з ним поводитеся. Та Лімардо все ж таки залишився в готелі, шукаючи нових принижень. Якось кілька лобуряк задумали пофарбувати кота, тоді Лімардо втрутився, одначе він керувався не тільки добрими намірами, а й бажанням отримати відсіч, прагнучи, щоби його побили. Так і сталося. Він своє отримав. А потім ви, на додачу, змусили його ковтати гидкий коктейль, присмачений вашою лайкою. Далі – історія, яка трапилася з сигарою. Розвагу влаштував росіянин, як наслідок – готель втратив цінного клієнта. Лімардо узяв провину на себе, але цього разу справа зійшла йому з рук, тому що вам несподівано спало на думку, чи не замислив він чогось жахливого, а

отже, можливо, не просто так терпів усі ці приниження. Наразі події обмежувалися лишень стусанами і глумом, але Лімардо потребував рани глибшої і болючішої. І ось одного разу, коли ви посварилися із сеньйорою, Лімардо зібрав пожильців і почав прилюдно благати вас, щоби ви помирилися і поцілувалися на знак примирення. Ви просто подумайте, що за цим криється: законний чоловік збирає роззяв і вмовляє свою дружину та її коханця любити одне одного і не розлучатися. Отут уже ви прогнали його втришия. Але наступного дня він знову з'явився в готелі, ще й пригощав мате найупослідженішого з мешканців. Потім була історія з так званим пасивним спротивом, ви його били ногами, а він лежав і покірно зносив удари. Далі ви, щоби все ж таки зламати цього впертюха, поселили його в комірчині з мітлами і купою блощиць, через перегородку з вашою власного кімнатою, при цьому він міг чути абсолютно все, навіть ваші любощі з його дружиною.

Потім він дозволив росіянинові помирити його з тими лобуряками з мансарди. Він пішов на це з важким серцем, бо йому було важливо, щоб усі його принижували, щоби знущалися з нього. Одначе і тут він не пропустив нагоди для власного упослідження. Лімардо поставив себе на один щабель із присутнім зараз сеньйором і дав усім знати, що його нічим не можна пройняти чи зачепити. Тоді ж від алкоголю у нього зовсім розв'язався язик, тому він проговорився, що має револьвер і збирається декому помститися. Новина тут же долинула до вашого кабінету. Ви хотіли знову вигнати Лімардо геть, але цього разу він дав вам відсіч, оголосивши, що з якихось причин є невразливим. Ви довго ламали голову, але так і не зрозуміли, що саме він мав на увазі, тож злякалися. Що ж, тепер ми підійшли до досить делікатного моменту.

Савастано під час цієї розмови аж присів, щоби не пропустити жодного слова. Пароді ковзнув по ньому неуважним поглядом, а потім попросив юнака, щоби той був такий люб'язний і вийшов із камери, тому що далі ця історія – не для його вух. Савастано розгубився настільки, що ледь не врізався чолом в одвірок.

Коли Савастано вийшов, Пароді продовжив:

– Кілька днів тому цей молодик, який зараз зробив нам послугу і вийшов звідси, випадково дізнався про любовну інтрижку між росіянином Файнбергом і такою собі сеньйоритою Хосефою Мамберто з галантерейної крамнички. Він, як ви, мабуть, пригадуєте, повитинав сердечка з паперу і написав на них цілковиту дурню, щоправда, замінивши імена ініціалами. Ваша дружина побачила сердечка і вирішила, що "Х. М." означає "Хуана Мусанте". Вона наказала кухареві, щоби той покарав того виплодка, Савастано, але, попри те, зачаїла на нього злість. У всіх добровільних приниженнях, в усій поведінці Лімардо вона, як і ви, запідозрила щось недобре. А коли почула, що він носить при собі револьвер і планує когось порішити, вже не сумнівалася, що у планах Лімардо йдеться про неї, а також, звичайно, про вас. Вона була переконана, що Лімардо – боягуз, тож вирішила, що він затамовує образи, щоби з часом поставити самого себе у ситуацію, коли далі терпіти наругу стане неможливо; тоді Лімардо, на думку Хуани Мусанте, нарешті вб'є свого кривдника. Вона цілком права, ваша дружина, Лімардо задумав убивство, але його жертвою мали стати не вона і не ви, аж ніяк не ви.

Неділя – мертвий день у вашому готелі. Ви самі поїхали на північні бої, щоби поставити на півня падре Арганьяреса. Лімардо з пістолетом у руці увірвався до вашої кімнати. Сеньйора Мусанте, побачивши Лімардо, подумала, що він прийшов, щоби вбити вас. Вона його настільки зневажала, що, коли його виганяли з готелю, не погребувала вкрасти в нього ножа з кістяним руків'ям. І тепер вона заколола його саме цим ножем. Лімардо ніякого спротиву не вчинив, хоча тримав у руці пістолет. Хуана Мусанте притягла труп до кімнати Савастано і поклала на ліжко Савастано, щоби таким чином розквитатися також і з ним – за історію з паперовими сердечками. Сподіваюся, ви не забули, що Савастано з Файнбергом були в той час у театрі?

Отже, Лімардо таки домігся свого. Це правда, він дійсно носив при собі пістолет, та людиною, яку він збирався вбити, був він сам. Він приїхав здаля – і впродовж кількох місяців з дня на день навмисне наривався на образи та приниження, щоби набратися мужності й застрелити себе, бо

мріяв він тільки про смерть. І, напевно, перед смертю захотів востаннє побачити свою дружину.

Пухато, 2 вересня 1942 р.

Тривалі пошуки Тай Аня[277]

Світлій пам'яті Ернеста Брама [278]

1.

"Тільки цього не вистачало! Чотириокий японець!" – ледь не вголос подумалося Пароді.

Не знімаючи свого солом'яного капелюха і плаща, доктор Шу Тун[279], вихований у modus vivendi[280] великих посольств, припав до руки в'язня камери номер двісті сімдесят три.

– Чи дозволите ви чужорідному тілу осквернити своїм доторком цю вельмишановну лавку? – прощебетав він ідеальною іспанською. – Адже ця дерев'яна чотиринога не вміє ремствувати. Моє недостойне ім'я – Шу Тун, і я займаю посаду (хоча декому це може здатися абсолютно смішним) аташе з питань культури в Посольстві Китаю, – так-так, у цій нікчемній і смердючій дірі[281]. Я вже встиг потурбувати своїми заплутаними розповідями велемудрі вуха доктора Монтенегро. Цей фенікс поліцейських розслідувань безпомильний та надійний, як черепаха, крім того, він величний та неквапний, як астрономічна обсерваторія, дивним трибом похована у пісках безплідної пустелі. Не дарма сказано: щоби вхопити зернятко рису, не завадить мати по дев'ять пальців на кожній руці. Я, як одностайно стверджують перукарі та капелюшники, наділений тільки однією головою, але прагну скористатися ще двома, поважаючи їх за винятково гострий розум: головою вельмишановного доктора Монтенегро та вашою, завбільшки як голова морської свинки. Навіть Жовтий імператор[282], безмежно вчений,

врешті-решт визнав: якщо вийняти окуня з моря, він, вочевидь, не доживе до похилого віку, щоби насолодитися повагою внуків. Я аж ніяк не старий окунь, але й молодим мене ніхто не назве. Що ж робити мені тепер, коли попереду розверзлася гігантська прірва, немов апетитна устриця, що жадає поглинути мене самого?

Хоча мова йде не про мою бідну розумом та зухвалу персону. Прекрасна мадам Цинь[283] з ночі на ніч глушить себе вероналом, бо її вганяє у відчай своїм переслідуванням невсипуща сторожа закону; вони все не сплять, пильнують. Слідчі та нишпорки ніяк не візьмуть до уваги, що вбитий був її покровителем, та й убили його за вкрай неприємних обставин, і тепер вона залишиться круглою сиротою, тож їй доведеться самій керувати "Головою Дракона"[284] – цим квітучим салоном, що знаходиться у Леандро-Алем-і-Тукуман[285]. Відчайдушна та непостійна мадам Цинь! Тоді, як її праве око оплакує загибель друга, ліве мусить продовжувати посміхатися на радість морякам.

Далебі, хто ж змилосердиться над вашими барабанними перетинками?! Чекати з моїх вуст красномовності та чіткості – все одно, що чекати, щоби гусінь заговорила з поважністю верблюда[286] чи принаймні з ясністю картонної коробки для світлячків, яку розмалювали дванадцятьма щонайтоншими відтінками[287]. І я не рівня величному Мен-Цзи[288] (який в Астрологічній колегії доповідав про появу Нового Місяця, причому промовляв він двадцять дев'ять годин підряд, доки Мен-Цзи не замінили його сини). Час, відведений на слова, добігає кінця, а терпіння ваше хай буде немов терпіння працьовитих мурашок, які створили цей світ. О ні, я не оратор, а тому промовлятиму стисло, у мене нема п'яти струн[289], щоби акомпанувати промові, тож вона буде плутаною та монотонною.

Ви можете піддати мене найвибагливішим і найхитромудрішим тортурам з-поміж тих, які є у вашому розпорядженні в цьому багатоликому палаці, повному таємниць, якщо я буду переповнювати вашу і без цього густонаселену пам'ять подробицями і загадками стосовно культу Феї Жахливого Пробудження[290]. Йдеться, як ви вже,

мабуть, розумієте, про певну релігійну секту, яка вербує нових членів серед найбіднішого населення і акторів-невдах, хоча вам це все відомо – відомо, як нікому, бо ви сінолог найвищої проби і європеєць поміж дикунів.

Дев'ятнадцять років тому сталася неприємна подія, яка похитнула стовпи цього світу аж так, що відлуння дійшло до вашого осяяного зорепадами міста. Отже, язик мій, незрівнянно важкий, неначе цегла, посмів нагадати про крадіж талісмана Богині. У центрі Юньнаню[291] є сокровенне озеро; у центрі того озера є острів; у центрі острова – святилище; у святилищі – ідол; в німбі ідола – талісман. Але всяка спроба описати самоцвіт із квадратної зали святилища – самовпевнена нерозважність. До сказаного можу додати, що це яшма, і що цей камінь не відкидає тіні, і що завбільшки він як волоський горіх, а головне в ньому те, що він – джерело мудрості та чудодійної сили. Є люди, зокрема ті, в чиї голови понапускали туману місіонери, котрі спростовують ці аксіоми, але істина неспростовна: якщо комусь зі смертних вдасться викрасти талісман, винести з храму і переховувати в себе впродовж двадцяти років, він може стати таємним володарем світу. Однак думати про таке – значить марнувати час, бо талісман перебуватиме у святилищі віки вічні… Хоча саме зараз, у цю непевну і швидкоплинну мить, його зберігає в себе якийсь злодій, причому робить це вже аж вісімнадцять років.

Головний жрець доручив магові Тай Аню віднайти камінь. А той, як розповідають, визначив момент, коли планети сприятливо розмістилися на небі, виконав необхідні ритуали і припав вухом до землі. Він зміг виразно чути кроки кожної людини, всіх, хто живе під сонцем, і моментально вирізнив кроки злодія. Ці кроки долинали з далекого-предалекого міста – міста з глиняними житлами, де подекуди трапляються воістину райські куточки, де ніколи не чули про дерев'яні подушки і порцелянові вежі[292]; з міста, оточеного безлюдними пасовиськами і темними водоймами. Злодій зачаївся десь на заході – на відстані багатьох і багатьох заходів сонця. Тай Ань, задля того, щоби туди потрапити, ризикнув сісти на пароплав і вийшов на березі

Самеранга[293] разом зі стадом одурманених наркотиками свиней; потім, перевдягнувшись волоцюгою, він провів двадцять три дні у череві данського корабля, причому їжею і питвом йому слугував голландський сир, якого виявилося надзвичайно багато на цьому судні. У місті Кабо[294] він зійшов на берег і влився в цех сміттярів, він навіть встиг узяти участь у страйку, що називався "Тиждень смороду". Рік по тому натовп невігласів бився на вуличках та в провулках Монтевідео за пісні паляниці з кукурудзяної муки, що їх роздавав молодик, одягнений як іноземець; стверджую, що добродієм-годувальником був, власне, Тай Ань.

Після нещадної боротьби з пожирачами м'яса, до всього ще й безпросвітно дурними, маг перебрався до Буенос-Айреса, бо подумав, що там краще сприймуть його вчення. Щойно приїхавши, він відкрив пречудову торгівлю вугіллям. Цей вельми чорний промисел наблизив його до злиденних столів найупослідженіших та вбогих; далі Тай Ань, на той час уже до краю ситий учтами лютого голоду, сказав собі: "Для вишуканого смаку потрібний їстівний собака, а для життя людини – Піднебесна Імперія" – і надзвичайно енергійно влився в консорціум Самуеля Немировського[295], знаменитого непитущого столяра, який у самісінькому центрі району Онсе налагодив виготовлення шафок і ширм, що їх любителі екзотичного мистецтва начебто отримували безпосередньо з Пекіна.

Благочестивий заклад процвітав. Тай Ань переселився з комірчини з вугіллям до затишної квартирки, що знаходилася у будинку номер 347 по вулиці Декана Фунеса[296]; але виготовлення з дня на день ширм та шафок не відволікало його від головної мети – пошуків талісмана. Він був абсолютно переконаний, що злодій перебуває в Буенос-Айресі, бо ще на острові йому сказали про це магічні кола і трикутники. Він був віртуозним знавцем таємниць алфавіту і переглядав газети, щоби відточувати своє мистецтво. Тай Ань не був експансивним, і йому не надто щастило, одначе він не випускав з поля зору жодного морського та річкового судна. Він остерігався, щоби злодій, бува, не вислизнув і не втік або щоби

котрийсь із кораблів не привіз сюди злодієвого спільника, котрому той міг би передати талісман.

Настільки ж незворотно, як кола від кинутого у воду камінця наближаються до місця його падіння – чи навпаки, Тай Ань наближався до злодія. Він безліч разів змінював ім'я та помешкання. Магію, як і решту точних наук, можна порівнювати зі світлячком, що вказує нам шлях, коли ми блукаємо в темряві ночі, вирішальної для нашої долі. Достеменні знаки окреслювали контури зони, де ховався злодій, хоча вони не могли дати конкретних вказівок ані на місце його перебування, ані щодо вигляду цієї людини. Проте маг уперто рухався до мети.

– Не забувайте, ветеран "Позолоченого салону"[297] також невтомний і теж упевнено прямує до цілі, – до них зненацька долинув голос Монтенегро. Чоловік, який виголосив ці слова, присів по той бік дверей, затискаючи в зубах ціпок із китового вуса; він прикипів оком до щілини в замку. Потім він рвучко увійшов до камери. Монтенегро був одягнений у білий з голочки костюм і канотьє.

– De la mesure avant toute chose[298]. Мабуть, не варто перебільшувати свої заслуги: я ще не можу похвалитися тим, що відшукав убивцю, зате я знайшов цього свідка, який занадто до всього присікується і з якого насправді кожне слово потрібно витягувати кліщами. Вам треба на нього повпливати, шановний Пароді, підбадьорити його: наприклад, розкажіть йому, я вам дозволяю, яким чином доморощений детектив на ім'я Хервасіо Монтенегро зумів у відомому вам експресі врятувати діамант російської княгині; до речі, згодом він запропонував їй свої руку та серце. Одначе давайте спрямуємо наші потужні юпітери у майбутнє, адже цікавить нас саме воно. Messieurs, faites vos jeux![299]

Я готовий поставити два проти одного, що наш товариш-дипломат прибув сюди власною персоною суто заради задоволення; це, звичайно, дуже похвально, він засвідчив таким чином свою повагу до вас. Але моя знаменита інтуїція нашіптує мені на вушко, що присутність тут доктора

Туна все ж таки пов'язана з убивством на вулиці Декана Фунеса. Ха, ха, ха! В яблучко! Проте я не спочиватиму на лаврах: успіх першого прицільного удару спонукає мене до другого. Я готовий битися об заклад, що ваш гість, шановний доне Пароді, присмачив свою розповідь таємничими східними приправами, і це його фірмовий знак, він говорить стисло і з тонкою гармонією, що відповідає кольору його шкіри і всьому його вигляду. Я ніколи не дозволю собі сумніватися і кидати тінь на його достоту біблійну мову, повну настанов та алегорій, але наважуся припустити, що ви все ж таки віддасте перевагу моєму comte rendu[300], що наче суцільний нерв, скелет і м'язи.

Доктор Шу Тун знову заговорив, плавно і солодко:

– Ваш вулканічний колега промовляє з пишномовністю того, хто квапиться похизуватися своїми двома рядами золотих зубів. Натомість я хотів би ще раз узяти на себе невдячну ношу початої мною необтяжливої розповіді. Як Сонце, що бачить усе, хоча його власне сяйво є насправді невидимим, Тай Ань наполегливо і вперто продовжував свої кропіткі пошуки, вивчаючи звичаї спільноти, хоча її члени не звертали на нього ніякісінької уваги. Але людина слабка! Навіть черепаха, що поринає в замисленість, ховаючись під своїм міцним панцироом, не є досконалою. Маг, при всій своїй обережності, зробив одну помилку. Якось зимової ночі, а це трапилося у двадцять сьомому році, він побачив, як під арками на площі Онсе група жебраків і волоцюг вчинила наругу над якимось нещасним, який лежав на мості, виснажений голодом та холодом. Жалощі Тай Аня стали вдвічі більшими, коли він побачив, що той бідолаха – китаєць. Добра людина подарує іншій листок із чайного дерева[301] – і при цьому не зійде з розуму. Тай Ань влаштував незнайомця, котрий мав досить виразне ім'я Фан Ше[302], у меблеву майстерню Немировського.

Лише деякими тонкими та благозвучними відомостями про Фан Ше я можу поділитися з вами. Якщо вірити побрехенькам із газет, він народився в Юньнані[303] і приїхав до Буенос-Айреса 1923 року, за рік до нашого мага. Він не раз гостинно приймав мене в себе на вулиці Декана Фунеса. Ми разом займалися каліграфією, сидячи в затінку верби, що

росла всередині патіо; ця верба нагадувала йому, як він часом казав, густі дерева і чагарники, котрі прикрашали береги водойм, що ними багаті місця, де він народився[304].

– Як на мене, краще б вам уже закінчувати з тими всіма китайськими каліграфіями, викрутасами й іншими витребеньками, – зауважив детектив. – Час розповісти про людей, які мешкали в тому ж, що й він, будинку.

– Добрий актор не вийде на сцену, доки не завершиться будівництво театру, – заперечив Шу Тун. – Спочатку я, без ані найменшої надії на успіх, спробую описати вам дім, а потім – невпевненою рукою – спробую змалювати грубі портрети його мешканців.

– Поспішаю на допомогу, – раптом украй гарячково заговорив Монтенегро. – Споруда на вулиці Декана Фунеса – це дуже цікава masure[305] початку століття, одна з пам'яток нашої інтуїтивістської архітектури, де переможно панують простодушність і розкіш водночас, запозичені в італійців і незначно підкореговані під суворий латинський канон Ле Корбюзьє[306]. Пам'ять мене не зраджує. Ви ж бо вже бачите цей будинок: вчорашня небесно-голуба блакить на нинішньому фасаді перетворилася у щось біле та асептичне; всередині – мирний патіо нашого дитинства, де чорна рабиня сновигала туди-сюди зі срібним чайничком для мате, але тепер патіо затопила повінь прогресу, який приніс сюди екзотичних драконів та різного виду лаковані вироби – властиво, всі ті підробки, що виготовлялися руками нечесного, заповзятого шахрая Немировського. У глибині патіо – дерев'яна халабуда, житло Фан Ше, поряд із халабудою – зелена сумовита верба, яка своїм тужним листям втішає вигнанця в його скорботах. Непоказна, але міцна огорожа у півметра заввишки відділяє ці володіння від сусіднього пустирища; це одне з тих мальовничих пустирищ, які дотепер залишаються незабудованими навіть у самому серці величезного сучасного міста, і куди час від часу місцевий котяра, що живе на даху, приходить пошукати цілющого зілля, щоб залікувати свої болячки – хвороби самотності неприкаяного célibataire[307]. Перший поверх

віддали під торговий зал і atelier[308] [309]. Верхній поверх, а я говорю, cela va sans dire[310], про часи, які передували пожежі, був житловим приміщенням, неприступною фортецею at home, окрушиною Сходу, яку перевезли, з усією специфікою і деталями, до нашої федеральної столиці.

– У черевики наставника учні квапляться застромити і свої ноги, – сказав доктор Шу Тун. – Після тріумфу солов'я вуха готові слухати фальшиву пісню селезня. Доктор Монтенегро описав для вас дім, а тепер мій неповороткий тупий язик матиме нахабство описати вам його мешканців. І ось на трон я піднімаю мадам Цинь. *

– У цю мить я готовий відступити набік, – поквапився сказати Монтенегро. – Одначе, вельмишановний доне Пароді, постарайтеся не помилитися, бо пізніше гірко пошкодуєте. Попереджаю: не дай боже вам сплутати мадам Цинь з тими poules de luxe[311], з якими вас, як мені здається, свого часу зводила доля і яких ви, поза сумнівом, обожнювали, і то в найкращих готелях Рив'єри; чий царственний, але притому грайливий образ доповнюють бридкий пекінес[312] і сяючий лімузин на quarante chevaux[313]. Мадам Цинь – це зовсім інший випадок. Я міг би сказати, що вона – блискуче поєднання світської дами та східної тигриці. Сама безсмертна Венера звабливо підморгує нам її розкосими очима, вуста її – пломениста квітка, руки – шовк і слонова кістка, а знадливі вигини її стану – спокусливий avant-garde[314] жовтої загрози[315]. Хочете знати, наскільки ця загроза реальна? Подивіться на полотна Пакена[316] і вбогі лінії Скіапареллі[317]. Тисяча вибачень, мій любий confrère[318], тут поет все ж таки переміг у мені історика. Щоби намалювати для вас портрет мадам Цинь, я вибрав пастельні фарби, щоби змалювати Тай Аня, я скористаюся суворим офортом. І рука моя не здригнеться, я зумію подолати навіть щонайусталеніші забобони. Мій метод – фотографічна точність, як у газетних репортажах з місця подій.

Хоча – з чим тут критися? Раса в наших очах стоїть над індивідуальністю: ми цідимо крізь зуби "китаєць" і біжимо далі, ганяємося за позолоченими ідолами, зазвичай не замислюючись над тим, які саме –

банальні та гротескні, але завжди дуже людські – трагедії переживає наш екзотичний герой. Усе це стосується Фан Ше, чий образ закарбувався у моїй пам'яті, чий слух вдячно сприйняв мої батьківські поради, чиї руки відповіли на потиск моїх рук – рук у лайкових рукавичках. Тепер мені допоможе ефект контрасту: у четвертому з медальйонів у моїй галереї з'явиться новий (східний!) персонаж. Але я не кликав його і не прошу затримуватися тут, із вами; це іноземець, єврей; він зачаївся в темних глибоких підвалинах моєї розповіді так само, як перебував і завжди перебуватиме на всіх carrefours[319] історії, поки його не прибере до рук якийсь сиромудрий закон. У такому разі наш кам'яний гість[320] називається Самуель Немировський. Ось вам детальний портрет цього вульгарного столяра-червонодеревника: чисте спокійне чоло, печальна гідність у погляді, чорна борода пророка, зріст – приблизно як у мене…

– Якщо довго торгувати слонами, навіть найуважніше око не зможе побачити найблискучішу з мух, – перебив його доктор Шу. – Прагну зауважити, що аж підстрибую на радощах, тішачись з того, що мій злиденний портрет виявиться незайвим у галереї сеньйора Монтенегро. А якщо раптом хтось готовий прислухатися до волання нещасного ракоподібного, скажу вам, що я теж був осквернив своєю присутністю красу будинку на вулиці Декана Фунеса, хоча моя скромна оселя захована і від богів, і від людей у домі на розі вулиць Рівадавіа і Хухуй[321]. Одне з моїх остогидлих і надокучливих занять – домашня торгівля трюмо, ширмами, ліжками і комодами, що їх невтомно виробляє вкрай плодючий Немировський. Завдяки доброті майстра я можу зберігати меблі в себе і користуватися ними, доки їх не куплять. Скажімо, зараз я сплю всередині апокрифічної вази з епохи династії Сун[322], бо двоспальні весільні ліжка відволікають мене, а в моїй кімнаті є всього лише один розкладний стілець.

Я наважився додати себе до заповітного списку високоповажаних мешканців вулиці Декана Фунеса, бо мадам Цинь опосередковано спонукала мене начхати на думку, тобто зневагу, мого оточення, тому я іноді переступав поріг їхнього будинку. Але мушу сказати, що така

незрозуміла поблажливість була б неможливою, якби вона не отримала цілковиту підтримку Тай Аня, він же щодня і щоночі вчив мадам і був її наставником у магічних науках. Зрештою, моє примарне щастя так і не встигло сягнути ні віку черепахи, ані навіть віку жаби. Мадам Цинь щосили намагалася допомогти магові, тож почала улещувати Немировського, щоби його щастя було повним і щоби кількість виготовлених ним меблів перевищувала потреби людини, яка хоче посидіти за кількома столами водночас. Вона як тільки могла героїчно терпіла біля себе бородату мармизу, борючись із нудотою і відчуттям огиди; щоправда, аби полегшити свої страждання, мадам намагалася приймати його пестощі або в темряві ночі, або в пітьмі залу кінотеатру "Лорія".

Завдяки її великодушності та самопожертві на фабриці оселилася сороконіжка комерційного процвітання[323]. Немировський, всупереч своїй скупості, вкладав у персні й хутра безліч банкнот, від грошей його гаманець здавався пухкеньким, наче молочне поросятко. Не боячись, що всякі гадючі язики закидатимуть йому надокучливу одноманітність, він робив мадам Цинь все нові та нові подарунки, самозабутньо прикрашаючи її ручки та шийку.

Сеньйоре Пароді, перш ніж рухатися далі, я повинен дещо пояснити, навіть якщо ці слова здадуться вам до краю примітивними. Лише людина з відрубаною головою здатна припустити, нібито важка, непосильна і переважно нічна праця відштовхнула Тай Аня від його слухняної учениці. Ні-ні! Кажу вам, мої вельмишановні опоненти, що ця добродійка не сиділа в домі у мага невідлучно, тобто нерухомо, немов аксіома. І коли вона не мала змоги оберігати його і його спокій та прислуговувати йому особисто (маю на увазі – коли їх розділяла відстань у декілька кварталів), вона доручала цю справу іншій персоні-парсуні, менш достойній, і ця персона стоїть перед вами, і якраз у цю хвилину парсуна цієї персони вітає вас посмішкою[324].

Я виконував делікатну місію надзвичайно сумлінно, я намагався зробити свою присутність якнайнепомітнішою, щоб не надокучати магові;

а щоб, бува, йому не набриднути, я змінював зовнішність. Інколи я звисав із вішалки і не надто вміло намагався злитися в одне ціле зі своїм власним форменим сукняним плащем; наступного разу намагався уподібнитися до якогось предмета з меблів, тоді я завмирав у коридорі на чотирьох із вазою на спині[325].

Мені гірко про це казати, але стара мавпа насилу видирається на трухляве дерево; Тай Ань все ж таки, коли йшлося про меблі, поводився як справжній майстер-червонодеревець, тож він легко розпізнавав усі мої виверти; траплялося навіть, що вдавався до стусанів, змушуючи мене прикидатися ще й іншими неживими предметами.

Але Небеса вміють заздрити лютіше, аніж людина, яка зненацька дізналася, що один з-між її сусідів отримав милицю із сандалового дерева, а інший – око з мармуру[326]. Тому-то не можуть вічно тривати миті, коли ми розуміємо, що зуміли пошити когось в дурні; тоді нашому благоденству настає край. У жовтні, сьомого дня, на наші голови впало полум'я вибуху; воно ледве не знищило фізично Фан Ше, воно назавжди розметало нашу щасливу спільноту. Щоправда, полум'я не змогло зруйнувати дому, але вогонь пожер неймовірну кількість дерев'яних світильників. Не потрібно занадто напружуватися, копаючи криницю, сеньйоре Пароді! Шукаючи воду, ви можете мимоволі зневоднити своє високоповажне тіло. Пожежу загасили. Але, на жаль, вичах і велемудрий пломінець нашого товариства. Мадам Цинь і Тай Ань переселилися на вулицю Серріто; Немировський отримав гроші (його майно було застраховане) і вклав їх у фабрику феєрверків, і лише Фан Ше, незворушний і скромний, як безкінечний ряд однаковісіньких чайничків, так і залишився у тій своїй халабуді, з тією сумовитою вербою.

Я не згрішив проти тридцяти дев'яти додаткових ознак істини, коли сказав вам, що пожежу погасили. Але тільки водойма, до країв наповнена дощовою водою, змогла б погасити згадки про цю пожежу. Того дня Немировський і маг, прокинувшись на світанку, взялися робити чудернацькі світильники з бамбука; їх було без ліку, і не було їм ні кінця ні краю. Я, холодно порівнявши нікчемну площу мого житла з нестримним

водоспадом меблів, раптом подумав: а чи не даремні зусилля майстрів, чи всі ці лампи зможуть горіти? О, як же мені прикро за ці думки! Ще ніч не наблизилася до світанку, як я вже покаявся у своїх грішних помислах. Воістину, за чверть дванадцята всі до останньої лампи горіли, а разом із ними – і стружка, і тирса, і дерев'яна огорожа, сяк-так пофарбована в зелений колір. Хоробрим називають не того, хто наступив тигрові на хвоста, а того, хто вміє зачаїтися в хащі й дочекатися хвилі, яка від початку світу є миттю смертоносного стрибка. Я так і вчинив, я довго вичікував, видершись на вербу в глибині патіо, я уявляв себе саламандрою – і готовий був кинутись у вогонь, щойно мадам Цинь подасть голос. Істинно кажуть: краще бачить рибина на даху, ніж сотня орлів на морському дні. Я не настільки самовпевнений, щоби називати себе рибою, та все ж я бачив багато жахливих сцен – і все витерпів, і не впав на землю, бо мене підтримувала спокуслива мета: про все побачене розповісти вам, так би мовити, з науковою точністю. Я бачив, якими страшними були спрага та голод у того полум'я, я бачив безмежне горе Немировського, який хотів був потамувати голод вогню даниною зі стружок і паперу, що колись був пройшов через друкарський верстат, я бачив церемонну мадам Цинь, яка стежила за кожним порухом мага, – так щасливі очі стежать за траєкторіями святкових фейєрверків, я бачив, врешті, навіть і мага, який допоміг, як тільки зумів, Немировському, а тоді кинувся до халупи Фан Ше, спорудженої у віддаленому кутку патіо, і врятував його, при цьому радість Фан Ше не була повною, бо тієї ночі він мав напад сінної лихоманки. Цей порятунок здасться вам іще більш магічним, якщо ми з надзвичайною ретельністю перерахуємо двадцять вісім обставин, що його супроводжували, проте я, на догоду нікчемній лаконічності, наведу вам тільки чотири із них:

а) Підступна сінна лихоманка, від якої кров у жилах Фан Ше починала текти швидше, попри все, не була аж настільки страшною, щоби прикувати його до ліжка і завадити йому втілити хитромудру втечу.

б) Скромна особа, з чиїх невмілих вуст ви чуєте зараз усю цю історію, сиділа на вербі й була готова втікати разом із Фан Ше, як тільки до цього спонукає натиск вогню.

в) Навіть якби Фан Ше згорів дощенту, це не завдало би збитку Тай Аню, який годував Фан Ше та давав йому дах над головою.

г) Якщо людський організм влаштований так, що зуб не може бачити, око не може шматувати, а нога не може жувати, значить, і в тілі, що його ми умовно називаємо цілою країною, одній персоні не личить узурпувати функції інших. Імператорові не можна зловживати своєю владою і підмітати вулиці; заарештованому не годиться змагатися з волоцюгою у поневіряннях по світу. Тай Ань, рятуючи Фан Ше, робив не свою роботу, він присвоїв собі функції пожежників, ризикуючи жорстоко їх цим зневажити і бути за це їхнє поганьблення щедро политим із їхніх пожежних стволів.

Правду кажуть: програв суд – заплати кату; відразу після пожежі почалися конфлікти. Маг і Немировський розсварилися так, що аж пір'я полетіло. Генерал Су Ву[327] у своїх безсмертних рядках прославив задоволення людини, що спостерігає за полюванням на ведмедя, але всім відомо, що згодом генералові в спину вистрелив лучник, і стріла потрапила в ціль; тоді на нього накинувся розлючений звір, роздер його тіло на шматки і зжер[328]. Ця неідеальна аналогія стосується мадам Цинь, адже вона ризикувала не менше, ніж генерал. Марно намагалася вона помирити двох друзів; вона, немов та богиня, що захищає руїни свого храму, бігала від звугленої спальні Тай Аня, загубленої в далекому кутку патіо, до кабінету Немировського, який став тепер воістину безкраїм. Книга перемін вчить: скільки петардами не стріляй, скільки масок не міняй, а розгнівану людину не розвеселиш. Так само й підлесливі аргументи мадам Цинь не втишили бурхливої сварки – наважуся запевнити, що вони тільки підлили масла у вогонь. Як наслідок, у планах Буенос-Айреса з'явилася досить цікава геометрична фігура, що формою нагадувала трикутник; а Тай Ань та мадам Цинь збагатили своєю присутністю помешкання по вулиці Серріто; Немировський відкрив для себе нові ясні горизонти на вулиці Катамарка, 95 (він облаштував там фабрику феєрверків). А схильний до нелюбові до перемін Фан Ше залишився у своїй халабуді.

Якби Немировський і маг поставилися до цього персонажа з дещо більшою увагою, я б тепер не насолоджувався надзвичайною честю бесідувати з вами. На превеликий жаль, Немировський у День нації вирішив за всяку ціну відвідати колишнього компаньйона. Коли на місце події прибули поліцейські, їм довелося викликати "швидку допомогу". Немировський і маг – причому обидва – збожеволіли: Немировський (не звертаючи уваги на кров, яка цебеніла йому з ніздрів) декламував напутні рядки з "Дао де цзин"[329], а маг, забувши про вибитий зуб, самозречено і невтомно розказував єврейські анекдоти.

Мадам Цинь була настільки засмучена їхньою сваркою, що грюкнула дверима в мене перед носом. Мудрість каже: жебрак, якого женуть геть із собачої буди, знаходить притулок у палацах пам'яті. Щоб обдурити свою тугу самотності, я вирішив здійснити паломництво до згарища на вулиці Декана Фунеса. Сонце сідало за вербу, зовсім як у часи мого світлого дитинства. Фан Ше зустрів мене зі смиренням і пригостив чаєм і кедровими горішками у виноградному оцті. Безупинні й радше невеселі думки про мадам не завадили мені запримітити величезний мішок, який своїм виглядом нагадував поважного прапрадіда на стадії розкладання. Оскільки той мішок зрадив його, Фан Ше зізнався, що провів у цій райській країні чотирнадцять років[330], що він порівняв би їх хіба з найкоротшою миттю найжахливішої каторги, тож він зумів отримати у нашого консула справжнісінький – картонний і квадратний – квиток на "Yellow Fish"[331], який наступного тижня відпливає до Шанхая. Дракон його радощів хибував тільки одним: такий поспішний від'їзд друга не міг не засмутити Тай Аня. Щоби визначити ціну коштовної шуби з нутрії з котиковою опушкою, розумний клерк або суддя ретельно порахує всю міль, яка поселилася в цій шубі; так само про фінансову надійність людини можна судити за кількістю злидарів, що облуплюють її, наче липку. Від'їзд Фан Ше дуже підкосив би бездоганний авторитет Тай Аня, останній, щоб уникнути небезпеки, міг би вдатися до замків, сторожі, мотузків та наркотиків. Фан Ше з приємним непоспіхом вивалив на купу всі ці аргументи і попросив мене, заради всіх моїх предків по лінії матері, не засмучувати Тай Аня такою несамовитою новиною, а саме: звісткою про те, що він покидає нас. Книга обрядів вимагає від нас деяких

гарантій, і я підкріпив свою обіцянку сумнівною гарантією: я поклявся предками свого роду по чоловічій лінії, і ми з ним обійнялися під вербою, і жоден із нас не стримував скупих сліз.

Уже за кілька хвилин таксі доправило мене на вулицю Серріто. Я вирішив не принижувати себе суперечкою з недолугим слугою – це вже звична річ у домі мадам Цинь і Тай Аня – і зайшов до аптеки. Там оглянули моє підбите око і дозволили скористатися телефоном із цифровим диском. Мадам Цинь не підійшла до телефону – і я саме Тай Аню довірив звістку про те, що його підопічний надумав утікати. Винагородою мені було промовиста мовчанка, що тривала доти, доки мене не вивели з аптеки.

Правду кажуть, що прудконогий листоноша, який бігцем розносить листи, вартий більших похвал і теплих слів, аніж його товариш, що спить коло вогнища, яке пожирає пошту. Тай Ань діяв не зволікаючи, він вирішив зрубати під корінь саму можливість дезертирства, тож примчав на вулицю Декана Фунеса так швидко, наче зорі нагородили його ще однією ногою і ще одним веслом. Однак його очікували два сюрпризи. Перший – він не застав там Фан Ше, а другий – він зустрів там Немировського. Той розповів, що сусіди-торговці бачили, як Фан Ше завантажив на бричку свій мішок, а потім і себе самого, і з помірною швидкістю зник у північному напрямку. Пошуки, розпочаті Тай Анем, виявилися безуспішними. Тому Тай Ань, попрощавшись з Немировським, вирушив до крамниці вживаних меблів на вулиці Майпу[332]; Немировський пішов на зустріч зі мною до закладу "Вестерн-бар".

– Halte là![333] – озвався Монтенегро. – Запропащий художник та ваш покірний слуга більше не має сили мовчати. Помилуйтеся цим видовищем, доне Пароді: двійко дуелянтів упевнено складають зброю, втрата – спільна, пройняло – ще й так, наче сіль на рану, – обох. Тут є певний нюанс: мета одна, але головні дійові особи зовсім не подібні одне на одного. Недобрі, важкі передчуття переслідують Тай Аня; він вимагає, розпитує, з'ясовує. Проте мушу зізнатися, що мене цікавить третій персонаж: власне, той je-m'en-foutiste[334]; він їде собі на бричці,

вислизаючи за рамки нашої історії; він – суцільна терра інкогніта, щось цілком невідоме.

– Сеньйори, – солодко промуркотів доктор Шу Тун, – ріка моєї розповіді наближається до незабутньої ночі чотирнадцятого жовтня. Дозволю собі назвати її незабутньою, бо мій неввічливий і старомодний шлунок не зумів оцінити подвійну порцію масамори[335]; це була єдина страва під час трапези у Немировського, єдина окраса столу. Я мав простий і наївний план: а) повечеряти у Немировського; б) критично налаштувавшись, переглянути в кінотеатрі "Онсе" три мюзикли, які, за словами Немировського, вельми не сподобалися мадам Цинь; в) скуштувати анісу в кондитерській "Перлина"[336]; г) повернутися додому. Пронизлива та, посмію сказати, болісна згадка про масамору змусила мене відмовитися від пунктів б) і в), порушивши звичний порядок вашого високоповажного алфавіту, і відразу перейти від а) до г). Додам, крім того, що весь вечір та цілу ніч, попри безсоння, я не залишав свого дому.

– Такий смак робить вам честь, – зауважив Монтенегро. – Щоправда, місцеві страви відомі нам із дитинства; є підстави вважати, що вони – своєрідний безцінний trouvaill[337] креольської скарбниці, і я цілком погоджуюся з доктором: на вершинах haute cuisine[338] галльська[339] кухня – поза конкуренцією.

– П'ятнадцятого числа мене розбудили двоє поліцейських, – продовжив Шу Тун, – і запросили пройти з ними до неприступного Центрального управління. Там я дізнався про те, що вам уже також відомо: дорогий Немировський так занепокоївся прагненням Фан Ше змінити місце проживання (а цей потяг з'явився у Фан Ше вкрай несподівано), що пробрався до будинку на вулиці Декана Фунеса незадовго до появи сяючої Аврори. Правду сказано в Книзі обрядів: коли твоя вельмишановна конкубіна спекотного літа опиниться під одним дахом із ницими покидьками, котресь із твоїх дітей виявиться виродком[340]; коли ти надокучаєш друзям і відвідуєш їхні палаци в

неналежний час, то обличчя консьєржа дому може прикрасити загадкова посмішка[341].

Немировський на власній шкурі відчув справедливість обох цих висловлювань: він не знайшов Фан Ше, зате натрапив на дещо інше – ледве присипаний землею труп мага під вербою у патіо.

– Перспектива, вельмишановний Пароді, – втрутився Монтенегро, – перспектива – ось ахіллесова п'ята навіть найзнаменитіших східних палітр. Я ж завиграшки, маневруючи між двома країнами, додам до вашого уявного альбому майстерний raccourci[342] цієї сцени. Отже, на плечі Тай Аня царственний поцілунок смерті залишив червону печать: слід від холодної зброї, приблизно десятисантиметровий. Залізо зловмисника щезло. Щоправда, на роль знаряддя вбивства забаглося претендувати лопаті: жахливо вульгарний садовий інструмент, дуже завбачливо відкинутий на декілька метрів убік, подалі від верби. На грубому держаку лопати поліцейські (глухі до геніального ширяння думок, вони вперто поклоняються богу дрібниць) якимось чином виявили відбитки пальців Немировського. Мудрець, людина інтуїції, з погордою позирає на всю цю наукову кухню; своє завдання він вбачає в тому, щоби, деталь за деталлю, звести тривку і вишукану конструкцію. Але… Давайте-но пригальмуємо і відкладемо мої здогади на потім, я спершу повинен надати їм форму.

– Я сподіваюся, що це майбутнє колись усе ж настане, – перебив його Шу Тун, – а тому наполягатиму на своїх припущеннях і ризикну продовжити мою неідеальну оповідь. Отже, Тай Ань безперешкодно пробрався в будинок на вулиці Декана Фунеса; цього не зауважили безтурботні та недбалі сусіди, які спали, ніби застиглі на книжкових полицях томи класиків. Можна, щоправда, припустити, що пробрався він туди не раніше ніж об одинадцятій, бо за п'ятнадцять одинадцята його бачили в крамниці вживаних меблів на вулиці Майпу, яка пропахла захаращеними ветхими закапелками.

– Кваплюся долучити свій голос, – підхопив Монтенегро, – і нашептати вам (по секрету), що гострі на язик мешканці нашого міста скористалися нагодою прокоментувати появу в цій крамниці настільки екзотичного персонажа. Ось вам звіт, як саме на шаховій дошці стояли фігури: королева – це мадам Цинь; приблизно об одинадцятій вечора вона кілька разів промайнула в строкатому та метушливому натовпі постійних відвідувачів "Голови Дракона", саме там ви й могли би помилуватися її розкосими очима та ніжним профілем. Від одинадцятої до дванадцятої вона приймала в себе клієнта, який висловив бажання залишитися інкогніто. Le coeur a ses raisons…[343] Що стосується непостійного Фан Ше, то поліція стверджує, нібито ще до того, як годинник пробив одинадцяту, він поселився у добре знаних хоромах – у "покоях для мільйонерів" – готелю "Ель Нуево Імпарсіаль". Правда, про цю мерзенну діру, огидну пляму на карті наших околиць, ані ви, дорогий побратиме, ані я, – жоден із нас не має ані найменшого уявлення. А п'ятнадцятого жовтня Фан Ше піднявся на борт корабля "Yellow Fish", щоб вирушити назустріч оманливим таємницям Сходу. Його заарештували у Монтевідео[344], і тепер він мерзне на вулиці Морено[345], під пильним наглядом виконавчої влади. А як же Тай Ань? – поцікавляться скептики. Глухий до суєтної допитливості поліцейських, він плив у надійному трюмі "Yellow Fish" – властиво, в забитій цвяхами неймовірно банальній, хоч і яскраво помальованій труні, і метою цього посмертного плавання був церемонний тисячолітній Китай.

2.

Минули чотири місяці. До Ісидро Пароді в камеру двісті сімдесят три прийшов із візитом Фан Ше. Це був високий апатичний чоловік із невиразним і, мабуть, саме через це дещо загадковим округлим обличчям. Він був одягнений у білий плащ та чорне канотьє.

– Ну, ось нарешті ви завітали, – сказав йому Пароді. – Якщо ви не проти, я опишу вам і події, про які знаю, і події, про які нічого не знаю, – що, власне, сталося на вулиці Декана Фунеса. Ваш земляк, доктор Шу Тун, якого зараз тут немає, розповів нам довгу і заплутану історію, з якої

я зрозумів, що 1922 року якийсь зловмисник викрав реліквію з чудодійного ідола, якому ви всі, на своїй землі, поклоняєтеся. Жерці, дізнавшись про це, вжахнулися і відразу ж спорядили посланця, щоби той покарав винного і повернув реліквію. Доктор сказав, що Тай Ань зізнався в тому, що він, Тай Ань, якраз і є той посланець. Але я дотримуюся фактів, як сказав би Мерлін. Посланець Тай Ань міняв імена та помешкання, вишукував у газетах назви всіх кораблів, які прибували до нашої столиці, та стежив за кожним китайцем, який сходив на берег. Так неспокійно буде поводитися той, хто щось шукає, – або, можливо, той, хто переховується. Ви першим прибули в Буенос-Айрес, і тільки згодом – Тай Ань. Майже кожен вирішив би, що ви – злодій, а він вас переслідує. Проте доктор проговорився, сказавши, що Тай Ань аж на цілий рік затримався в Уругваї, прагнучи налагодити там торгівлю прісними паляницями. Значить, як бачите, першим до Америки прибув Тай Ань.

Отож-бо. А тепер я вам розповім, до якого висновку дійшов, коли трохи напружив мізки. Якщо я помиляюся, можете тут же мене зупинити: "Ти, чоловіче, тицяєш пальцем у небо!" – і вказати, де саме я помиляюся. Я готовий посперечатися з ким і на що завгодно: злодій – Тай Ань, а ви – посланець; а якщо насправді все навпаки, тоді ціла історія – маячня і дурниця. Якийсь час Тай Аню вдавалося водити вас, друже мій, за носа. Недарма ж бо він раз по раз змінював імена та місце проживання. З часом таке життя йому осточортіло. Він придумав план – досить розумний, але ризикований, і йому не забракло ні відваги, ані рішучості, щоби втілити цей свій план у життя. А почав Тай Ань із того, що подружився з вами і поселив вас у себе. Там само жила одна китайська сеньйора, його конкубіна, а також столяр-росіянин, який виготовляв меблі. Сеньйора теж полювала за цим скарбом. Тому, йдучи кудись із росіянином, вона залишала вартовим на чатах спритного доктора, адже той, якби виникла потреба, міг би прикинутися вазою на столі чи якимось іншим предметом.

Немировський так багато платив за кіно та всілякі інші розваги, що дуже скоро залишився зовсім без грошей. Відтак він вдався до

старовинного способу: підпалив свою майстерню, щоб отримати страховку; Тай Ань був його спільником: він допомагав йому виготовляти лампи, які стали пречудовим паливом для цієї пожежі; пізніше доктор, який блискавично, немов саламандра, видряпався на дерево, підгледів, як оті двоє, допомагаючи вогню, підкидали до полум'я стружку і старі газети. А тепер давайте-но згадаємо, як саме поводилися ці люди під час пожежі. Сеньйора тінню ходила за Тай Анем, прагнучи не проґавити момент, коли він вирішить вийняти коштовність із тайника. Проте Тай Ань не переймався реліквією. Він вирішив урятувати вас. Цей вчинок може мати лише два пояснення. Найпростіше – це припустити, що ви злодій; він вас рятує, щоби ви, бува, не забрали цей секрет із собою в могилу. Але я думаю, що Тай Ань зробив це, аби ви перестали його переслідувати, щоби підкупити вас морально, не знаю, чи ви мене розумієте.

– Саме так, – доволі легко погодився Фан Ше, – але я не дав себе підкупити.

– Зізнаюся, мені не сподобалося перше пояснення, – вів далі Пароді. – Навіть якщо припустити, що злодій – ви, то кого могло турбувати, що секрет ви заберете із собою в могилу? Якби ситуація була справді загрозливою, доктор утік би звідтіля зі швидкістю телеграми – з усіма своїми манірними гримасами. Наступного дня всі залишили місце пожежі, ви залишилися сам-один – ну, скажімо, як скляне око. Тай Ань і Немировський зімітували сварку. Я вбачаю дві причини: по-перше, Тай Аню ця сварка була потрібна, щоб показати: він не змовлявся з росіянином і не допомагав йому в справі з пожежею; по-друге, він хотів завоювати серце сеньйори і відбити її в росіянина, адже той і далі до неї залицявся. Тому наприкінці вони все ж таки побилися по-справжньому. Перед вами постало дуже складне завдання: талісман міг бути захований будь-де. На перший погляд, тільки одне-єдине місце не викликало жодних підозр, власне – будинок. Що начебто підтверджувалося аж тричі: там поселили вас, там вас залишили жити після пожежі, сам Тай Ань підпалив будинок. Але саме тут і криється його помилка: я на вашому місці, доне Панчо, – чи як вас там? – запідозрив би

щось не те, побачивши стільки доказів, що підтверджують факт, який начебто не потребує підтвердження.

Фан Ше підвівся і серйозно промовив:

– Те, що ви сказали, – абсолютна правда, однак є речі, що їх вам знати все ж не дано. Та я вам про них розповім. Коли після пожежі всі роз'їхалися, я утвердився в переконанні, що талісман захований у будинку. Але шукати його не став. Я звернувся до нашого консула і попросив, щоби мене відправили на батьківщину, а тоді сповістив про це доктора Шу Туна. Той, як я і сподівався, моментально побіг до Тай Аня. Я відвіз свій мішок на корабель і повернувся назад, але підкрався до будинку з того боку, де патіо, і сховався на пустирищі. Майже відразу прийшов Немировський: сусіди сказали йому, що я поїхав. Потім з'явився Тай Ань. Вони вдавали, ніби шукають мене. Потім Тай Ань заявив, що йому терміново треба потрапити на розпродаж меблів на вулиці Майпу, і вони попрощалися. Тай Ань збрехав: уже за кілька хвилин він повернувся. Зазирнув у мою халупу і взяв там лопату, яка служила мені вірою і правдою, коли я порався в садку.

Він нахилився і почав копати – при місячному сяйві, коло самої верби. Минуло зовсім небагато часу, скільки саме – не можу сказати. Раптом він витягнув із землі блискучий предмет. Нарешті я побачив талісман Богині. Тоді я накинувся на зловмисника – і він отримав по заслузі за скоєне.

Я знав, що рано чи пізно мене заарештують. Треба було врятувати талісман. Я сховав його в роті вбитого. Тепер реліквія повертається на батьківщину, повертається у храм Богині, і мої товариші знайдуть її, коли кремують тіло покійника.

Далі я знайшов у газеті сторінку з оголошеннями про аукціони і розпродажі. На вулиці Майпу відбувалися два чи три меблеві аукціони. Я відвідав один із них. За п'ять одинадцята я вже заходив до готелю "Ель

Нуево Імпарсіаль". Ось така моя історія. Тепер ви можете передати мене в руки правосуддя.

– Ще чого! Як на мене, вам краще трохи посидіти ось тут! Теперішні люди вміють тільки скиглити і вимагати від влади, щоби та вирішувала їхні проблеми. Немає грошей – влада повинна забезпечити їх роботою; немає здоров'я – влада повинна вилікувати їх у лікарні; хто-небудь скоїть убивство – і замість того, щоби подумати, як можна спокутувати провину, очікують, поки влада їх покарає. Ви можете зі мною не погодитися, ви, мабуть, навіть скажете, що я не маю права так розмірковувати, бо мене самого утримує держава… Та однаково я наполягатиму на своєму, сеньйоре: людині належить бути самодостатньою, мати власну волю і бажання жити.

– Я поділяю вашу думку, сеньйоре Пароді, – повільно промовив Фан Ше. – І сьогодні є дуже багато людей, готових віддати власне життя за саме такі переконання.

Пухато, 21 жовтня 1942 р.

Слово від редактора

Детектив – жанр специфічний, а Х.Л.Борхес і О. Бустос Домек – специфічні автори детективів. Мабуть, Борхес, Касарес і Бустос Домек не раз реготали собі утрьох, вклинюючи в серйозну детективну розповідь всілякі зрозумілі хіба лише обраним і найближчим жартівливі натяки-викрутаси, не завжди очевидні літературні алюзії або просто добре замасковані перлини стилю і "великі географічні" жанрові відкриття. Тільки зараз, коли ми по-справжньому знову відкриваємося до світу, Борхес (у цій книжці – разом з Касаресом і Бустосом Домеком) ще раз, хоч і далеко не вперше, повертається до українського читача.

Енциклопедист, геній і просто один із "батьків мови" Борхес впродовж довгих десятиліть залишався в Україні недоусвідомленим і

недовідкритим, тому що читати Борхеса треба, тримаючи в умі цілу велику бібліотеку, а можливо, і весь світ. А ще, щоб читати Борхеса, визнаного майстра думки, важливо бути чесною і внутрішньо вільною людиною.

Пишу це – і раптом ловлю себе на думці: адже він лише на п'ять років молодший за Максима Рильського і Віктора Петрова (Домонтовича), одноліток Лаврентія Берії, а Богдан-Ігор Антонич був від Борхеса навіть на десять років молодший.

"Шість головоломок для дона Ісидро Пароді" датовані 1941–1942 роками. Світовій літературі та всім нам неймовірно пощастило, що Борхес народився в Буенос-Айресі, навчався в Женеві і що 18 жовтня 1941 р. він розмовляв із Касаресом про детективні сюжети й Корнеля та його "Комічну ілюзію", а не переховувався у друзів від НКВС і не горів разом з іншими арештантами в покинутій стодолі в селі Непокрите Вовчанського району Харківської області. Чому я про це зараз тут згадую? Та тому, що українського Борхеса треба читати, пам'ятаючи, наприклад, що 27 вересня 1941 року, якраз коли було дописане перше з геніального циклу детективних оповідань від О. Бустоса Домека, в Києві відбувся масовий розстріл (знищені 752 пацієнти психіатричної лікарні ім. Івана Павлова), котрий передував трагедії Бабиного Яру. Для мене – особисто для мене – цей збіг пронизливий і здається зовсім не випадковим.

notes

Примітки

1

Чудово! Так! Це – самовикриття!

Та чуєш, треба нам співпрацювати;

Я чай не п'ю, лиш дай мені сигару!

Роберт Браунінг

2

З франц. – літератор.

3

Так друзі часто називають Бустоса Домека (прим. Хервасіо Монтенегро).

4

Це прізвисько мовою оригіналу цікаво корелює з прізвиськом Анхеля Амадео Лабруна – "Гидкий" (див. примітку про Лабруна).

5

З франц. – після впертого спротиву; цілком знесилівши.

6

Див. примітку про Арсена Люпена.

7

Центральна територія Стародавньої Греції. Усний коментар Михайла Назаренка: тут Борхес і Касарес навмисне переплутали алюзії. "Був я і в Аркадії", et in Arcadia ego.

8

З франц. – збірник; колекція.

9

Іспанська назва мешканця або уродженця портового міста; традиційна самоназва мешканців Буенос-Айреса.

10

Ісп. ranzón, з франц. rançon – буквально "гроші на порятунок"; гроші за викуп полоненого.

11

Ла-Бока (з ісп. – гирло) – припортовий район міста Буенос-Айрес, батьківщина танго.

12

З франц. – випереджувати події.

13

Метью Фіпс Шил (1865–1947) – британський прозаїк (література жахів і наукова фантастика), син ірландця і мулатки, народжений у британських колоніях (о. Монтсеррат), випускник Англійського Королівського коледжу, геній-поліглот. Принц – бо його батько Метью Дауді Шил, радіючи народженню сина, проголосив його принцом Редонди – маленького острова, на якому вони жили (у 1947 р. анексованого Великобританією). Крім того, його перша книжка – збірка детективних оповідань "Князь Залеський" (1895), де князь (принц) Залеський чимось схожий на Шерлока Голмса, а самі оповідання написані під великим впливом Едгара По. Особливістю цих оповідань є те, що друг і

співрозмовник князя Залеського – сам Шил (персонаж-містифікація образу реального Шила). Патетичний – бо мова творів Метью Фіпса Шила відзначалася певними особливостями, була ускладненою, пафосною, ексцентрично-піднесеною.

14

Баронеса Емма Орці (1865–1947) – британська романістка і драматург угорського походження, автор знаменитих романів "Червоний Первоцвіт" (в якому вона ввела в літературу першого "месника в масці", що став прототипом, зокрема, Бетмена) і "Леді Моллі зі Скотланд-Ярду" (де головною героїнею вперше виступила жінка-детектив).

15

З франц. – особлива прихильність; слабкість; почуття симпатії.

16

З лат. – своєрідний.

17

Лінн Брок (справжнє ім'я – Алістер Макалістер, 1877–1943) – ірландський письменник і драматург; писав детективні історії під псевдонімом "Лінн Брок" та історичну белетристику під псевдонімом "Ентоні Вортон".

18

З лат. – замінивши те, що підлягає заміні; враховуючи певні обставини.

19

З італ. – pasticcio, запозичене з франц. pastiche: зібрання, набір. Тут – цілість, складена з уривків і фрагментів інших творів, точніше – з найкращих фрагментів і уривків на кшталт попурі.

20

З лат. – применшення особи, обмеження громадянських прав. Термін римського права, що означає цілковиту або часткову втрату громадянських прав.

21

Аперкот – класичний удар (знизу вгору) в традиційному боксі; використовується в ближньому бою.

22

Естаніслао дель Кампо (1834–1880) – аргентинський військовий, урядовець, поет; народився і жив у Буенос-Айресі. Прославився в 1857 р. сатиричним віршем із сюжетом, заснованим на реальних подіях (гаучо їде до міста, щоби подивитися оперу; вважаючи, що події сюжету відбуваються в дійсності, вискакує на сцену, щоби захистити актрису). У 1866 р., коли на сцені буенос-айреського театру "Колон" йшла опера "Фауст", поет використав цей епізод і, посилаючись на вірш, яким він найбільше всім запам'ятався, написав свого "Фауста", що згодом розійшовся на цитати, став практично фольклором; цю поему в народі почали називати "Креольським Фаустом".

23

Хосе Рафаель Ернандес-і-Пуейрредон (1834–1886) – великий латиноамериканський (аргентинський та уругвайський) поет, журналіст.

Народився під Буенос-Айресом. Створив образ ла-платського блукальця-гаучо (поема "Гаучо Мартін Ф'єрро"). Мати Хосе Рафаеля – племінниця Хуана Мартіна де Пуейрредона, в минулому – президента Аргентини. У 12 років через стан здоров'я Хосе Рафаель Ернандес опинився в пампі – в маєтках сім'ї, де зблизька побачив життя гаучо. Писав про себе: "За обставинами моєї асиміляції... я син гаучо, брат гаучо; я сам – гаучо..." Головний герой поеми названий на честь Мартіна де Гуемеса – очільника кавалеристів-гаучо, героя Війни за незалежність Південної Америки. Історія страждань і боротьби Мартіна Ф'єрро злилася з народними традиціями і перетворилася на національну поему, яка в іспаномовній Америці читається, як у нас – "Кобзар" Шевченка. Це опис очевидцем цілої епохи; сучасники Ернандеса знали її напам'ять. 10 листопада, на день народження Ернандеса, в Аргентині відзначають День Традицій, а 6 грудня, в день першої публікації "Мартіна Ф'єрро", – День Гаучо.

24

Огюст Дюпен – літературний персонаж, створений Едгаром Алланом По. Огюст Дюпен багато в чому є прототипом Ісидро Пароді. Він розкриває вбивство і водночас шляхом аналізу розв'язує головоломку, отримуючи від цього задоволення; саме так пише про нього По. Ще один важливий аспект авторського методу Борхеса і Касареса, які орієнтуються на ті три новели По, де фігурує Дюпен, – свідомо застосовані елементи неправдоподібності при дуже правдоподібному і скрупульозно прописаному, на перший погляд, сюжеті. По зображує "неможливий", нереальний Париж, де, наприклад, реальні назви вулиць сусідують з нереальними. Те саме – з іменами персонажів, коли "нормальні" імена сусідують із "фальшивками", а також із іменами, особисто важливими для автора і т.д. Борхес із Касаресом, як і По, пишуть оповідання з кінця, вони показують поліцію як таку абсолютно безпорадною; при цьому передбачається, що масовий читач цих текстів – також безпорадний, не бачить очевидних невідповідностей.

25

Див. примітку про Ернеста Браму Сміта.

26

Натяк на "Voyage autour de ma chambre", "Мандрівка довкола моєї кімнати" – автобіографічний роман Ксав'є де Местра (1763–1852) – сардинського дворянина, художника-любителя, генерал-майора російської імператорської армії, учасника наполеонівських війн, члена Туринської академії наук. У 1794 р., опинившись під арештом через участь у дуелі під час війни у фортеці Турин, написав "Мандрівку довкола моєї кімнати", яка свого часу перевидавалася кільканадцять разів. Друг О.С.Пушкіна (одружений з рідною тіткою дружини Пушкіна), директор Імператорського Морського музею в Петербурзі, фактично – творець колекції і бібліотеки цього музею, "головний бібліотекар Росії".

27

З франц. – знахідка.

28

Рамон Антоніо Кастильйо (1873–1944, Буенос-Айрес) – аргентинський адвокат, суддя і політик. Віце-президент Аргентини в 1938–1942 рр. Як суддя і політик мав сумнівну репутацію. Борхес, вочевидь, натякає на причини (несправедливий суд), через які Ісидро Пароді опинився в тюрмі.

29

Рідкісне для Аргентини ім'я "Адельма" – очевидно, натяк на Адельма, персонажа Хораса Волпола (1717–1797) – англійського письменника і засновника жанру готичного роману. Адельм у Волпола – як сон уві сні. Цей же персонаж стоїть коло витоків образу переписувача книг Адельма з Отранто в "Імені Рози" Умберто Еко. Прізвище асоціюється з П'єтро Бадольо (1871–1956) – італійським маршалом і політиком, що став

знаменитим після вчинення військових злочинів під час захоплення Ефіопії. Зокрема, йдеться про газові атаки й бомбардування лікарень під юрисдикцією Червоного Хреста. Це був загальновідомий факт, як для наших сучасників – трагедія Косово, і на час написання "Шести головоломок…" це була єдина пов'язана з цим прізвищем асоціація. Відтак "Адельма Бадольо", яка пише про Бустоса Домека, – далеко не нейтральний, з огляду на ім'я, "педагог-біограф".

30

Натяк на непереможну аргентинську мафію; в Росаріо, що було тоді, по суті, одною зі столиць латиноамериканського злочинного світу, як "хресний батько" орудував Чічо Гранде.

31

З лат. – буквально "суєта, марнославство"; жанр живопису епохи бароко, натюрморт-алегорія, композиційним центром якого традиційно є людський череп.

32

Натяк на кольори прапору Аргентини; біло-блакитна тканина в смужку – традиційний матеріал тюремного одягу в Аргентині.

33

З лат., від gallicus – французький; запозичення з французької мови.

34

Лабруна, Анхель Амадео, прізвисько – Гидкий (El Feo) (1918–1983) – аргентинський футболіст, нападник. Офіційно – на 26-му місці серед

найкращих футболістів XX ст. в Південній Америці, друге місце за загальною кількістю голів в Аргентинському чемпіонаті за всю історію турніру – 293. У 1941 і 1942 рр. його клуб "Рівер" виграв чемпіонат Аргентини. "Інтервенція Лабруна", "прорив Лабруна" – ідіоматизовані звороти футбольного сленгу. Тут – чітка вказівка на дату: 1941 р. і 1942 р. як час написання "Шести головоломок…".

35

Родрігес Оттоленгі (1861–1937) – американський письменник, за фахом – стоматолог. Більшість життя прожив у Нью-Йорку. Один із перших, хто писав у детективному жанрі (4 романи і збірка оповідань).

36

Хосе С. Альварес (1858–1903) – перший аргентинський професійний письменник і журналіст, писав під кількома псевдонімами, найвідоміші – Фрей Мочо, Немезіо Мачука, Фабіо Каррісо. У 1882 р. вийшли друком напівгумористичні "Смарагди. Буденні історії" – короткі оповідання з цікавими трактуваннями еротичних сюжетів і з точно відтвореною розмовною мовою в діалогах персонажів. У 1887 р. вийшла збірка про найзнаменитіших злодіїв Буенос-Айреса і способи красти – на підставі власного досвіду Альвареса в ролі кримінального репортера. У 1889 р. він став одним із засновників журналу "Caras y Caretas", де опублікував багато своїх коротких оповідань, пізніше ці тексти були видані як "Оповідки Фрея Мочо". Ці оповідання – всі вони – в певному сенсі є жанровим, стильовим і тематичним прототипом "Шести головоломок для дона Ісидро". В оповіданнях із посмертно виданого збірника 1920 року оповідач (на перший погляд – профан і простак) бере на себе роль аналітика, спілкується зі співрозмовником, на підставі розказаного теоретизує та філософствує, а тоді розгадує кримінальну загадку. Заснований ним журнал, важливий для кількох поколінь літераторів і читачів, закрився якраз 1941 року, і це могло бути одною з причин, що спонукала Борхеса і Касареса написати "Шість головоломок…".

37

Рікардо Еуфеміо Молінарі (1898–1996) – видатний аргентинський поет-метафорист, якого згадують поряд з Октавіо Пасом, Пабло Нерудою, Сесаро Вальєхо, практично однолiток Борхеса, народився в Буенос-Айресі, в п'ять років залишився сиротою. Його виховувала бабуся по матері, Бартола Дельгадо де Молінарі. Належав до кола авторів авангардистського журналу "Мартін Фієрро" (разом з Хорхе Луїсом Борхесом, Оліверіо Хірондо, Леопольдо Маречалем та ін.). У 1933 р. побував в Іспанії, де спілкувався, зокрема, з Гарсіа Лоркою. Едуардо Маллеа сказав про Рікардо Молінарі, що "він народився без міфу". Смерть Лорки, приязнь Борхеса і дуже високого рівня лірика Молінарі створили для нього міф. Борхес увічнив пам'ять свого надзвичайно скромного друга "від протилежного": в "Головоломках..." Молінарі зображений як непосидючий журналіст, хоча Франциско Луїс Бернардес згадує, що в 1920-х рр. цей мовчазний хлопчик посміхався і страждав, не наважуючись заговорити з Леопольдо Маречалем і Хорхе Луїсом Борхесом.

38

Танго Naipe Marcado у виконанні Альберто Аренаса (справжнє ім'я – Томас Гуїда, 1910–1988) в супроводі оркестру Франсіско Канаро було одною з найпопулярніших мелодій 1940-х рр.

39

За назвою місцевості в Буенос-Айресі, деякий час прізвище Боноріно давали підкинутим дітям, тобто це значуще прізвище.

40

Коколіче (Cocoliche) – в Аргентині так називають іспансько-італійський піджин (активно вживався в 1890–1950 рр.), а також тих, хто

розмовляє на коколіче. Тут йдеться, очевидно, про "італійський" костюм арлекіна або стилізацію під цей костюм.

41

Очевидним чином прізвище "Пароді" натякає на літературну пародію, але Пароді – це ще й алюзія на Parodia, рід аргентинських кактусів, названий на честь Лоренцо Раймундо Пароді (1895–1965), аргентинського ботаніка, який в 1934–1947 рр. був хранителем колекції живих рослин музею університету Ла-Плата і – увага! – бібліотекарем і каталогізатором гербарію. Гербарій Пароді налічував близько 15 тис. рослин. На його честь було названо аж шість родів рослин. Кактуси роду Parodia – переважно одиночні, довгоквітнучі. Особливість кактусів роду Parodia – вони повинні мати велике "вільне поле", щоб колючки пародії не стикалися з колючками рослини-сусіда; ці кактуси відносно вологолюбні. Так обігрується перебування Ісидро в його одиночній камері, його блакитний глечик і постійне попивання мате.

42

Друзи – арабомовна етноконфесійна група та релігійна спільнота в Лівані, Сирії, Йорданії та Ізраїлі, особливістю якої є абсолютна закритість; стати друзом неможливо, можна тільки перестати бути друзом; нема інституту переходу в друзьку віру. Друз – той, хто дотримується своєї традиційної релігії та чиї батько і мати – друзи. Фактично – відламок ісламу (після XI ст.). Друзи унікальні тим, що їхня релігія поєднує гностицизм, неоплатонізм та інші філософії. Друзи називають себе Ахль аль-Тавгід ("Люди Єдності") або аль-Муваххідун ("Прихильники об'єднання"). Самі друзи слово "друзи" як самоназву не вживають і часто сприймають його як образливе. Друзи приймають доктрину такія ("недомовок"), згідно з якою вірний, що живе у ворожому середовищі, може зовні прийняти умовності оточення, зберігаючи в душі істинну віру. Брехня і дезінформація іновірців заради вигоди громади не є поганим вчинком. Друзьке суспільство є замкнутою організацією, очолюваною уккаль (розумні, знаючі, множина від акиль), які керують масою вірних –

джуххаль (неосвічені, множина від джахиль). Вважається, що існує досить складна ієрархія уккаль. Усі відомості, які має в своєму розпорядженні західна наука про релігію друзів, треба вважати не цілком достовірними через застосування принципу такія. Релігійні збори друзів проходять по четвергах після заходу сонця, друзи читають Старий Заповіт, Новий Заповіт, Коран і власні священні книги; друзи вважають, що головна цінність для людини – істина.

43

Значуще прізвище, можна було б перекласти як "Петля-На-Шиї"; кручений шовковий шнур кордоне традиційно використовувався під час виготовлення силець; часто використовується самогубцями.

44

Обігрується ім'я Ібн Хальдуна (1332–1406) – середньовічного арабського філософа, історика, енциклопедиста. Для "Шести головоломок…" особливе значення має його трактат "Зцілення того, хто запитує, і вдосконалення запитань" – один із ключових текстів ісламського містицизму, побудований за принципом пошуку відповідей на питання-головоломки, він породив цілу традицію філософських текстів, побудованих як відгадування загадок. Сам Ібн Хальдун був послідовником суфізму, цей трактат-послання був написаний з приводу певних дискусій між суфіями Андалусії (нині Іспанія), зокрема на теми, пов'язані з теологією і традиціями друзів.

45

Йдеться про "День висаджування дерев", свято "El Dia del Arbol", започатковане 1874 року в штаті Небраска (США), яке відзначається в більшості країн світу, зокрема в Аргентині, і яке пов'язане з масовим висаджуванням дерев, відновленням втрачених лісів, озелененням міст тощо.

46

Тут бик пов'язаний із символікою Тельця із Зодіаку – зокрема й через те, що він саме залізний. Дуже складний образ як з історичної, так і з езотеричної точок зору. Бик-Телець, що є перехідною зоною між стихіями вогню і води, означає подолання протилежностей. Як активна тварина, Бик є водночас і сонячним, і місячним знаком. У ньому переплелися риси і місячного, і сонячного божества. Для "Шести головоломок…", очевидно, має значення також символіка ритуального жертвопринесення. Порфирій (Мелех, 232/233–304/306) – неоплатонік, коментатор Аристотеля, Платона, Плотіна, апологет "таємних знань" і культу Мітри, астролог і математик, на якого Борхес посилається в декількох своїх пізніших текстах, писав: "Душі мертвих належать Бику". На користь саме такого прочитання-ключа свідчить "жертвопринесення" і пожежа в будинку.

47

Спотворене – уккаль, акиль.

48

Для мусульманина – ім'я-фальшивка.

49

На перший погляд, ім'я Іззеддін не несе контекстуального навантаження, але, мабуть, все ж таки це ім'я натякає на імама Ізз ад-Дін аль-Кассама (1882–1935), творця і керівника терористичної організації "Чорна рука" в підмандатній Палестині. Його вбили британські поліцейські, коли він застрелив британського офіцера. На початку 1940-х рр. це ім'я звучало приблизно так само часто, як нині – ім'я Усами бен Ладена.

50

Дуже важливий мотив, наскрізний для пізнього Борхеса; з'явився в середині 1930-х. Цей мотив, зокрема, виникає в псевдофантастичному оповіданні Борхеса "Фунес, чудо пам'яті" (1942), яке писалося, очевидно, приблизно в той же час, що й "Дванадцять знаків Зодіаку". Йдеться, крім іншого, про складні акти запам'ятовування. "Дванадцять знаків Зодіаку", як і "Фунес, чудо пам'яті" – це тексти-обманки (псевдодетектив і псевдофантастика), що зводяться до складно сконструйованого парадоксу; в них зібрано багато слідів мнемонічної традиції та неофіційної історії фантастичних моделей світобудови. Світ творить пам'ять. Але – світ руйнується через безглузде запам'ятовування інформації. Ці ігри з пам'яттю – не тільки всередині сюжету. Дон Ісидро, як і сам Борхес, – мнемопат. Борхес, який казав про себе, що він забуває всі історії, як тільки записує їх, можливо, не сказав усієї правди; саме він і саме в цей час створює тип оповідача, який пам'ятає і змушує пригадувати інших усе до найменших подробиць (Іренео Фунес вітає гостя промовою на латині, це уривок із Плінія, де йдеться про незвичайну пам'ять і де згадується про винахідника мнемотехніки Симоніда. Дон Ісидро змушує відвідувачів згадувати найдрібніші деталі та дослівно переказувати йому розмови тощо). Зв'язок між текстами ("Фунес, чудо пам'яті" та "Дванадцять знаків Зодіаку" – і "Шість головоломок…" загалом) простежується навіть на рівні дрібних деталей: "езотеричні шифри" – як дороговкази для пам'яті (система Джуліо Камілло (1480–1544), працями якого дуже цікавився Борхес; йдеться про прочитування знаків Зодіаку, символів планет, міфологічних імен, книги Сефірот – і побудову семирівневого, розділеного на секції "мнемонічного" амфітеатру, де підписані, ніби папери в шухлядах, зберігаються найважливіші тексти, в руслі пам'яті-як-театру, пам'яті-як-бібліотеки, пам'яті-світу. Увійшовши, відвідувач потрапляє під дію магічного випромінювання, тому він не мусить згадувати, а ніби повністю занурюється в знання, осягає істину); в обох текстах фігурують цілковита темрява (метафора), коли доводиться блукати навпомацки, фігури, які треба переміщати тощо; всі обіцянки виявляються грою, "фокусами", вивертами, обманом.

Меркадо де Абасто – продовольчий ринок в Буенос-Айресі, в районі Бальванера, побудований в 1934 р. "Тигри нової чуттєвості" – алюзія на особу і діяльність італійського футуриста Філіппо Томазо Марінетті, який в 1909 р. в маніфесті "Футуризм" закликав палити книги і бібліотечні полиці, затопити музеї водою з каналів, знищити старі архітектуру і живопис, а заодно й усіх істориків, археологів, мистецтвознавців і антикварів. Футурист Марінетті пише також, що місто – це джунглі, та прославляє митця як хижака і "санітара лісу", а війну як "єдину гігієну світу". Реальний молодий Молінарі певний час був під впливом ідей Марінетті.

52

Абд аль-Малік – арабське чоловіче ім'я, перекладається як "раб Царя", дуже часто на арабському Сході так називали хлопчиків у династіях писарів.

53

Аргентинське національне свято на честь антиіспанського визвольного повстання 1810 р.

54

Різновид дуже м'яких спагеті, зазвичай їх подають із фаршем і грибним соусом, страва нагадує макаронну запіканку з фаршем.

55

Цікавий інтертекстуальний сюжет пов'язує цей текст і репортера Баудіццоне з псевдодетективним оповіданням "Текст у записнику" (1982) Хуліо Кортасара, де описуються "реалії" 1946 або 1947 рр. в Буенос-Айресі; в "Тексті у записнику" фігурують Хорхе Гарсія Боуса та Луїс М. Баудіццоне; Кортасар в принципі часто обігрує тексти Борхеса, також і

ті, що були написані Борхесом у співавторстві. Реальний Луїс Баудіццоне – автор біографії Сервантеса, виданої в Буенос-Айресі в 1949 р.; на час написання "Шести головоломок..." опублікував декілька есе про життя і творчість Сервантеса, в яких Борхес виявив багато фактичних помилок і натяжок – і з якими різко полемізував.

56

Яків Петрович Голядкін – головний герой повісті Ф.М.Достоєвського "Двійник. Петербурзька поема", що є класичним втіленням теми допельгангера. У "Двійнику" в непримітного і чесного Голядкіна-старшого з'являється нечесний, підлий і зловорожий двійник, Голядкін-молодший. В оповіданні "Ночі сеньйора Голядкіна" обігруються деякі інші мотиви з "Двійника": "німка, підла, гидка, безсоромна німка" – "кухмістерша" Кароліна Іванівна; Голядкін мріє одружитися з генеральською дочкою, Кларою Олсуфіївною Берендєєвою; тож подібність імен "Клара" і "Клава" теж невипадкова. Голядь, за Далем, – інородці; насправді це самоназва дослов'янського населення, зокрема, в Московії (етнічно голядь – це балти), іноді голяддю називали будь-яку неслов'янську прислугу. Енциклопедист Борхес міг знати про голядь, як знав і про Голядкіна. Для розуміння образу Голядкіна в Борхеса і Касареса має також значення і те, що Голядкін, за Достоєвським, "ходить не в масці, не інтриган, діє відкрито і йде прямою дорогою".

57

Арсен Люпен – головний герой романів і новел французького письменника Моріса Леблана (1864–1941); він – "добрий злодій" або ж "джентльмен-грабіжник". Для розуміння оповідання "Ночі сеньйора Голядкіна" важливо те, що Арсен Люпен є генієм перевтілень: міняє ходу, риси обличчя, колір волосся, одяг і характер. Крім того, Арсен Люпен виступає іноді не як грабіжник, а як детектив, розкриваючи злочини; він галантний у поводженні з жінками і дуже везучий. Загалом Монтенегро може вважатися специфічною пародією на Люпена, тим більше що Монтенегро (Чорногорія) – це Адріатика, а Люпен, за одною з версій, –

уродженець Адріатики. Та навіть якщо йдеться про колумбійське Монтенегро, мотив мисливця за коштовностями однаково актуальний. Крім Хервасіо Монтенегро, пародією на Люпена є банда злочинців, які вбивають Голядкіна. Тобто пародіюється не тільки персонаж, а й мотив двійництва як такий.

58

З франц. – перевезти, доправити.

59

Пор.: "Детектив – це інтелектуальний жанр, що ґрунтується на фантастичному уявленні про те, що при розкритті злочину головне не доноси зрадників чи помилки злочинця, а здатність мислити" (Х.Л.Борхес, "Детективна історія" (El cuento policial), 1979).

60

Відома іспанська актриса, сучасниця Борхеса (на 11 років від нього старша).

61

З франц. – дозволяти, не заважати, "хай все йде собі, як іде". Слова французького економіста Жана Клода Венсана де Гурне (1712–1759), які стали формулою невтручання держави у сферу підприємництва і торгівлі.

62

Мешканець міста, де є порт.

63

Місто в Аргентині, на р. Ріо-Терсеро (басейн Парани), в провінції Кордова, приблизно 700 км від Буенос-Айреса.

64

З лат. – від початку.

65

Неіснуючий топонім. Мококо – рід мавп (макі) із дуже специфічним верескливим голосом. Алюзія на популярну в 1920–1930-х рр. дитячу пісеньку-жарт про мавпочку-актора, що сідає у поїзд із тваринами, переспівану згодом французьким письменником і математиком Жаком Рубо (1932).

66

З франц. – секрети виробництва.

67

Пуффендорф – свідомо неправильне написання прізвища Пуфендорф; ідеться про Самуїла Пуфендорфа (1632–1694), юриста й історика, "метод" якого дуже близький до методу дона Ісидро. Потрапивши у восьмимісячний полон (він був гувернером сина данського посла при дворі короля Швеції), Пуфендорф, який не мав з собою ніяких книг, з пам'яті відтворив кілька трактатів, зокрема Гоббса, а тоді на основі цих відтворених трактатів сформулював суму аксіом, з яких вивів основні принципи юриспруденції, на яких базується сучасна європейська правова система. Особа Пуфендорфа в "Шести головоломках..." – складна метафора. Треба мати на увазі, що Пуфендорф, будучи ув'язненим, як Ісидро, приносив користь правосуддю. В зеніті слави він багато їздив із просвітницькою метою з лекціями про закон і право. Але, з огляду на величезну славу Пуфендорфа, Європою їздило не менше як

кілька десятків самозванців-аферистів, які називалися його іменем. Щодо прізвища Дювернуа, то наприкінці XIX – на поч. XX ст. "Дювернуа" було на сотнях афіш по цілій Європі: Шарль-Жак, Фридерік-Ніколя, Віктор-Альфонс, Едмон, Анрі, Жан-Батист, Шарль, Шарль-Франсуа і так далі – члени однієї родини: музиканти, композитори, співаки і т.д. Відтак "баронеса Пуффендорф-Дювернуа" сприймалося читачами-сучасниками "Шести головоломок…" як однозначна фальшивка, прізвище в дусі водевілів.

68

Прізвище Дювернуа однозначно асоціювалося з розкішшю, лоском і шиком.

69

З франц. – бідолашний.

70

Пор.: "Сон Сарм'єнто" з Борхесової "Книги снів"; "У Неаполі, після сходження на Везувій, тривоги дня викликали вночі жахливі кошмари замість сну, якого я так потребував…" (Д.Ф.Сарм'єнто, "Спогади про провінцію", 1851).

71

Бріндізі – місто на півдні Італії, важливий пасажирський, торговий і військовий порт на Адріатиці, заснування якого приписується другові Одіссея – Діомедові; одне з найдревніших міст Європи.

72

Ернест Ренан (1823–1892) – французький дослідник Близького Сходу, знавець древніх мов і цивілізацій, письменник, історик, філолог і філософ. Збирався стати священиком, навчався в Сорбонні та знаменитій семінарії св. Сульпіція. У 1845 р. втратив віру. Цей період свого життя Ренан описав у "Спогадах про дитинство і юність" (1883), де є фрагмент, відомий як "молитва на Акрополі".

73

Прізвище-фальшивка, натяк на Хуана Антоніо Бібілоні (1860–1933), аргентинського юриста і політичного діяча іспанського походження, федерального інспектора тюрем у провінції Буенос-Айрес, автора проекту реформи Цивільного кодексу Аргентини (1926).

74

Анаграма; в оригінальному написанні – Kosinus Vulkan. Це анаграма до Nikolaus von Kues, тобто Микола Кузанський, Микола Кузанець. Кузанус (справжнє ім'я – Ніколаус Кребс, нім. Nicolaus Krebs, Chrifftz, лат. Nicolaus Cusanus; 1401–1464) – німецький теолог, доктор канонічного права, католицький кардинал, філософ, юрист, математик. Кузанський був одним із перших творців нового сучасного способу мислення, що почав формуватися на межі Середньовіччя та Ренесансу. Гра авторів "Головоломок…" із читачем полягає, зокрема, в тому, що рідне село Миколи Кузанського прославилося своїми виноградниками і краєвидами, оскільки було розташоване в надзвичайно мальовничому місці на березі річки Мозель.

75

Домінго Фаустіно Сарм'єнто (1811–1888) – один із президентів Аргентини, масон, педагог, письменник і журналіст, намагався модернізувати країну; його реформи опиралися на стимулювання притоку в Аргентину білих емігрантів, насамперед із Італії, Франції,

Великобританії, а також на обмеження так званої "кольорової" еміграції. Сарм'єнто ініціював геноцид проти індіанців та гаучо і переслідування метисів. Тут – натяк на його книгу "Спогади про провінцію" (1851), яку Борхес у своїй передмові (1943) назвав "невичерпною книгою", а самого Сарм'єнто – "одиноким апостолом майбутнього". Борхес написав про Сарм'єнто кілька есе і присвятив йому вірш (1964), що вважається хрестоматійним. Біографічний аспект; Джейн Арнетт де Хейзлем, прабабця Борхеса, родом із графства Стаффордшир (Великобританія), Фанні Хейзлем де Борхес – бабця Борхеса, теж британка, Кароліна Хейзлем де Суарес – двоюрідна бабця Борхеса по лінії батька; батько Борхеса дуже гордився своїм англосаксонським походженням, був перекладачем і глибоким знавцем англосаксонської культури та англомовної літератури, а також великим прихильником Сарм'єнто. Крім того, тут і далі – натяк на "Роботи і дні" Гесіода.

76

Хосе Фйораванті (1896–1977) – аргентинський скульптор, відомий так званим методом "прямого різьблення", без використання макетів. Тут, очевидно, – натяк на його скульптуру "Пам'ятник національному прапору" в Росаріо-де-Санта-Фе (1957, у співпраці з Альфредо Бігатті).

77

Хосе Хуліан Марті-і-Перес (1853–1895) – кубинський поет, публіцист і революціонер, лідер визвольного руху за звільнення Куби від іспанського поневолення. Кубинці вважають його національним героєм і називають "Апостолом незалежності". У літературних колах відомий як батько модернізму.

78

З франц. – земельне володіння і (або) грошове утримання, що його надавали у Франції та деяких інших європейських монархіях

некоронованим членам королівської сім'ї. Тут – щось цілком безумовне, абсолютно належне, таке, що не підлягає обговоренню.

79

Так – із пакунком на спині – плавали контрабандисти.

80

З ісп. villancico, від villa – село. Вільянсіко – пісенно-танцювальний жанр, який був дуже популярним в Іспанії в XV–XVI ст. У той час вільянсіко майже точно повторює італійську балату. Але в різні періоди вільянсіко називалися різні речі: від чотириголосих вільянсіко – і до сольних пісень у супроводі віуели. Тут, очевидно, йдеться про специфічну різдвяну пісню, українським аналогом було б щось середнє між коломийкою і колядкою.

81

Анатоль Франс (справжнє ім'я – Жак Анатоль Франсуа Тібо, 1844–1924) – французький письменник, літературний критик. Лауреат Нобелівської премії з літератури за 1921 р. Антиклерикал (випускник єзуїтського коледжу), автор гострополітичних соціальних та сатиричних романів.

82

Жуліо Дантас (1876–1962) – португальський письменник, дипломат, політик і журналіст. Серед його творів – сатирична комедія "Вечеря кардиналів" (1902), перекладена понад 25-ма мовами, шедевр португальського театру всіх часів.

83

З франц. – "шляхетне походження зобов'язує", тобто влада і статус накладають відповідальність. Автором цієї формули є Оноре де Бальзак, до 1835 р. цього вислову не існувало.

84

Йдеться про слова з пісні "Au clair de la lune" (з франц. буквально – "У сяйві місяця"). Це французька народна пісня XVIII ст., одна із всесвітньо відомих колискових.

85

Роберто Пайро (1867–1928) – аргентинський письменник та журналіст.

86

Маркос Састре (1808–1887) – аргентинський письменник, педагог, представник так званого "покоління 1837".

87

З франц. – нещастя, халепа, лиха пригода.

88

З франц. – хибний крок, нетактовність.

89

Йдеться про монументальний чотиритомний роман Алена Рене Лесажа (1668–1747) – "Пригоди Жіль Блаза із Сантільяни".

90

Іспанське прізвище і топонім. Про це див. наступні примітки. Тут ідеться про недостойне продовження достойного – творіння Авельянеди в контексті творів Сервантеса.

91

"Позолочений салон" – кімната в Єлисейському палаці, який – офіційна резиденція президента Французької Республіки. Первісно – великий салон мадам де Помпадур. А тому "блискавично вигадана історія" є абсолютно неправдоподібною: "поліцейська облава" в "Salon Doré" за жодних обставин не могла відбутися в дійсності. Хіба що йдеться, наприклад, про бордель.

92

Буквально – "Чорна Гора"; справді, одне з доволі поширених і давніх латиноамериканських прізвищ, часто виводилося з прізвиськ гаучо.

93

Див. "Факундо" Д.Ф.Сарм'єнто.

94

З франц. – яке місце – такі й почесті; кожному пану – належна йому шана.

95

З лат. – в силу самого факту; тим самим; виходячи з очевидного.

96

З франц. – той, якому немає рівних.

97

З франц. – завсідник.

98

Родинний дім у м. Парана (провінція Ентре-Ріос), де народився батько Борхеса, – "замок зі шпилястими баштoчками".

99

Нік Картер – популярний персонаж масової культури, детектив з американських дешевих "романів з продовженням". Перша історія про Ніка Картера була опублікована в 1886 р., до 1952 р. було видано понад вісім тисяч історій, об'єднаних головним героєм – Ніком Картером.

100

Найубогіша та найвідсталіша провінція Аргентини.

101

Александер Поуп (1688–1744) – великий англійський поет XVIII ст., перекладач Гомерової "Іліади", автор епітафії на надгробку сера Ісаака Ньютона. Це оповідання в загальних рисах може бути співвіднесеним з поемою Поупа "Викрадення локона".

102

Реальне місце в Буенос-Айресі, менш аніж за квартал від дому, де народився Борхес; саме туди маленький Борхес приходив з батьком, знавцем англійської та іспанської поезії, поетом і автором одного опублікованого історичного роману.

103

Філіппо Томмазо Марінетті (1876–1944) – італійський поет, один із основоположників футуризму, водночас був одним із основоположників італійського фашизму, поряд із Муссоліні.

104

Тільбюрі – легка відкрита двоколісна карета, з дашком або без, розроблена на поч. XIX ст. однойменною лондонською фірмою.

105

Нативний, з лат. nativus – природжений, той, який перебуває в природному стані, немодифікований. Протиставляється модифікованому, ненатуральному, неприродному, неприродженому і т.д.

106

Повна бібліографія Карлоса Англада включає також гранично натуралістичний роман "Плоть салону" (1914), патетичну палінодію "Дух салону" (1914), маніфест "Слово до Пегаса" (1917), який нині дещо втратив своє значення, подорожні нотатки "На початку був пульманівський вагон" (1923) і чотири пронумеровані числа журналу "Нуль" (1924–1927). (Прим. автора).

107

Хоакін Белда (1883–1935) – популярний іспанський прозаїк та журналіст, писав еротичні романи і п'єси з яскравими "ліжковими" сценами. В якомусь сенсі його ім'я в іспаномовній культурі стало загальним іменем, що характеризує певний типаж автора бульварного чтива.

108

Найбільший за площею і найбільш озеленений район у Буенос-Айресі, з безліччю водойм. Дім у Палермо на вулиці Серрано – дім дитинства Борхеса. "Це був один із небагатьох на нашій вулиці двоповерхових будинків. Решта будинків були одноповерхові й довкола розлягалися пустирища" (з розмови Борхеса з Вікторією Окампо).

109

Леопольдо Фреголі (1867–1936) – італійський актор та ілюзіоніст, відомий своєю здатністю до перевтілень; змінював зовнішність по ходу дії, на сцені.

110

З франц. – прислуга, що виконує домашню роботу.

111

З франц. – пожежник. Тут – безцеремонний хам.

112

Район в Буенос-Айресі, названий на честь Корнеліо Сааведри (1759–1829); одночасно співавтори "Шести головоломок…" обігрують сервантесівські алюзії.

113

З франц. – слово із жаргону фехтувальників, буквально – "точний удар, завданий за правилами, після якого зараховують поразку". Тут – "згоден, справді". Або навіть – "здаюсь".

114

З франц. тут – добре здоров'я; з англ. – огрядність. Гра слів і значень, переклад залежить від англ. чи франц. вимови.

115

З англ. – світська людина.

116

З франц. – поранений.

117

З франц. – поза конкурсом (через явні переваги); тут – виняткова жінка.

118

З франц. – перевтома.

119

З франц. – курорт; життя за містом, на віллі або на дачі.

120

З огляду на півкулю – до 21 вересня.

121

З грец., буквально – "порожня могила". Пам'ятний знак без власне поховання.

122

У Мантуї народився Вергілій. Але він не писав сонетів. Сонет як жанр виник приблизно через 1300 років після його смерті.

123

Широкі чоловічі безшовні штани з одного суцільного полотна тканини. Традиційні для представників андської культури чирипа.

124

В Аргентині – робітник на плантаціях, зайнятий у великому господарстві землевласника за право користуватися ділянкою землі.

125

Тип штучних водойм в багатих латиноамериканських маєтках – "солоні (голубі) ставки" з дном, викладеним камінням. Щоби вони не заростали, їх спеціально штучно засолювали, причому концентрація солі зазвичай була вищою, ніж у морській воді.

126

"Вечір з паном Тестом" – відомий твір Поля Валері; за задумом, це "сократівський" текст і обігрування діалогів Платона.

127

З нім. – панна; форма поштивого звертання до неодруженої молодої жінки.

128

З англ. living room – гостьова кімната, вітальня.

129

Жан Жіоно (1895–1970) – французький письменник, більшість романів якого (зазвичай – історичні, з мелодраматичними сюжетами, написані на матеріалі, пов'язаному з Провансом) були екранізовані.

130

З франц. – "у супроводі флейти".

131

З франц. – літератори.

132

Для розуміння оповідання значущим є переклад імені Магомет; з араб. Muhammad – "Той, кого хвалять", "Возвеличуваний", "Гідний хвали". Магомет (570–632) – засновник ісламу. Другий значущий факт – Коран як священна книга, написана слідами інших священних книг. Третій значущий факт – Хадіджа, дружина Магомета, була надзвичайно розумною жінкою, причому в певному сенсі – "єдиною", і він гірко оплакував її смерть. В оповіданні "Передбачення Санджакомо" велике значення має "гарем" Рікардо, який цікаво співвідноситься з гаремом

Магомета – історичної постаті: всі, крім однієї, дружини Магомета були вдовами, деякі навіть кілька разів.

133

Іполіто Ірігоєн (1852–1933) – аргентинський політик, двічі обраний президентом Аргентини (1916–1922 і 1928–1930). Під час другої каденції усунутий від влади внаслідок путчу.

134

Консепсьйон Ареналь (1820–1893) – іспанська письменниця-феміністка, педагог, громадський діяч, яка проголосила гасла: "ненавидіти злочинність – але співчувати злочинцям", "відкрийте школи – і закриються тюрми", "злочинці – це продукт суспільства: репресивного і репресованого" тощо.

135

З франц. – порядок, послідовність.

136

З франц. – ротогравюра, метод глибокого друку, який дає добрий відбиток навіть на дешевому папері. Тут – щоденна газета на дешевому папері.

137

З франц. – відбиток, печать; тут – фамільні риси.

138

Едіт Норма Ширер (1902–1983) – канадська й американська кіноакторка, одна з найпопулярніших акторок 1920–1930-х рр. в амплуа відвертої, відкритої, незалежної, сексуальної жінки.

139

Французька кінозірка (1908–1989), відома також роботами в театрі, зокрема ролями у постановках Луї Жуве (1887–11951) – легенди французького театру, який в 1941 р., щоби не співпрацювати з нацистами, з окупованої Франції виїхав з усією трупою в Латинську Америку (до кінця 1944 р.).

140

З франц. – весела вдача, життєрадісність.

141

З англ. – двоколісна бричка з дверцятами не з боків, а ззаду.

142

Дуглас Фербенкс (1883–1939) – американський актор, зірка німого кіно. Виконавець ролей у гостросюжетних та пригодницьких фільмах. Майбутній актор з дитинства займався їздою верхи, фехтуванням, легкою атлетикою тощо, завдяки чому вславився виконанням складних трюків без дублерів-каскадерів.

143

Усний коментар Михайла Назаренка: тут – алюзія на роман Вілкі Коллінза "Жінка в білому" (граф Фоско, а крім того – кілька сюжетних колізій).

144

З новолат. (sapo – мило, onis – мило, facere – робити) – перетворення на мильну масу (шляхом миловаріння). Тут ідеться про своєрідний ґешефт на відходах – властиво, на покійниках: трупи бездомних і тих, хто не міг заплатити за місце на цвинтарі, в ті часи нелегально використовували для виготовлення дешевого мила.

145

Очевидно, мається на увазі сік агави або алое.

146

Алюзія на популярний на момент написання "Шести головоломок…" детектив-нуар Джеймса Кейна (1892–1977) "Листоноша завжди дзвонить двічі" (1934).

147

З італ. – персонаж італійської комедії дель арте. Маска Пульчинели виникла в Неаполі в кінці XVI ст. Це маска простака і незграби, сільського дурника, ненажери, добряка, веселуна.

148

Франциско Хуан Ломуто (1893–1950) – легендарний керівник (і диригент) оркестру аргентинського танго.

149

Коментатори Борхеса припускають, що "Елісео Рекена" – бо пророк Єлисей (арабською – аль-Яса), один із пророків, що згадуються і в

Святому Письмі, і в Корані, – пророк із "подвійним духом", спадкоємець пророка Іллі. Рекена, очевидно, – бо Андрес Франсиско Рекена (1908–1952), домініканський письменник і журналіст, який написав і видав кілька романів, зокрема чи не найкращий свій роман – "Шляхи вогню" (1941); він широко обговорювався в Латинській Америці. Замолоду Рекена працював зокрема боксером і бійцем у боях без правил. Мав неоднозначну репутацію як людина, але бездоганну – як письменник і репортер. У 1940 р. працював як журналіст у Нью-Йорку, є відомості про те, що спершу був "літературним негром" при кількох видавництвах. На те, що співавтори "Шести головоломок…" натякають саме на Андреса Рекена, вказує цитата: "Письменник повинен усього себе віддавати творчості… головне – це вилити на папір плутанину, яка людину перетворює на людину". У 1952 р. убитий кілером, якого підіслав диктатор-президент Домініканської Республіки Трухильйо, бо Рекена мав мужність висміяти його у своєму останньому романі. Якщо автори "Головоломок…" мали на увазі саме Андреса Рекена, то ще один важливий мотив – мотив "літератур – молочних братів", властиво – іспаномовних літератур-пасинків. До 1967 р. латиноамериканські письменники за межами регіону були практично не відомі. Рекена з "Шести головоломок…" – спадкоємець Командора і "літературний негр".

150

Натяк на Александра Дюма-батька.

151

З лат. "fac totum" – "роби все"; довірений слуга; особистий секретар.

152

Ще одне ім'я-фальшивка. Справжній Джованні Кроче (1557–1609) – італійський композитор (пізнє Відродження і раннє бароко). Жив у Венеції. Для Борхеса могло мати значення, з одного боку, те, що Кроче –

один з небагатьох, хто писав музику для виконання її в костюмах і масках на венеційському карнавалі, а з іншого – що це абсолютно впізнаване ім'я в країнах, де поширена традиція карнавалу.

153

Одна з найпівнічніших провінцій Перу, яка має славу найбільш злочинного регіону країни.

154

Луїс де Гонгора-і-Арготе (1561–1627) – поет на межі іспанського Відродження і бароко, "іспанський Гомер". "Самотності" – найвідоміший твір Гонгори, незакінчений цикл поем (із задуманих чотирьох написані перша і початок другої, тематично це ідилічні образки з життя пастухів). Борхес упродовж усього життя багато писав про Гонгору.

155

Хагуель (регіоналізм) – криниця без закрайків, з якої відром виймають воду для худоби, або просто джерело зі штучним заглибленням, яке використовують для напування стада.

156

З лат., corpus delicti буквально – "тіло злочину", фактично – "речовий доказ". Римське право і середньовічна юриспруденція без "тіла злочину" не визнавали факту вбивства, при цьому саме тіло (а не, наприклад, мотив) було головним "ключем" при розкритті вбивства.

157

З франц. guignol; тут гіньйоль – п'єска чи окремі сценічні прийоми, в основі яких – зображення злочинів: вбивств, пограбувань, тортур, побиття тощо.

158

Еміль Яннінгс (справжнє ім'я – Теодор Фрідріх Еміль Яненц, 1884–1950) – великий німецький актор. Головні ролі в епоху німого кіно – в мелодрамах (кохання і злочини, страждання внаслідок приниження – "Голубий ангел", "Останній сміх"). Перший лауреат премії "Оскар" за найкращу чоловічу роль (1928). "Державна зрада" (Betrayal, 1929) – один із 5-ти німих фільмів, в яких Яннінгс знімався у США, нині повністю втрачений; "Голубий ангел" (1930) – кінодрама режисера Дж. фон Штернберга за мотивами роману Генріха Манна "Вчитель Гнус, або Кінець одного тирана". Штернберг називав цей фільм розповіддю про "падіння закоханого". "Останній наказ" (1928) – шедевр німого кіно (режисер Дж. фон Штернберг); 44-річний Яннінгс знявся там у головній ролі старого російського генерала – великого князя Сергія Олександровича. Лев Анедрєєв, режисер "фільму в фільмі", бажаючи принизити князя, а нині вбогого статиста, дає йому роль генерала в батальній сцені. Одна з колізій кінодрами "Останній наказ" (а це, по суті, кіно про кіно) стосується втрати головним героєм, Сергієм Олександровичем, відчуття реальності.

159

Гонсало де Корреас (1570–1631) – іспанський енциклопедист і письменник, автор відомого "Словника прислів'їв та приказок" (1620).

160

Rimmel – британська марка декоративної косметики для жінок, елітна і популярна настільки, що нею користувалася королева Вікторія.

161

З франц. – думаюча людина.

162

Свята Тереза Авільська (1515–1582) – іспанська черниця-кармелітка, засновниця ордену Босих кармеліток, перша жінка-письменниця Іспанії, автор численних містичних творів. Католицька церква зараховує її до Вчителів Церкви.

163

Ян ван Рюйсбрук (1293–1381), або Ян Дивовижний – фламандський містик, католицький святий. Був відомий як "Doctor ecstaticus" (буквально ecstaticus – "сповнений захвату").

164

Джованні Боско (1815–1888) – канонізований 1934 року італійський священик, засновник ордену салезіан, один із великих містиків.

165

Оноріо Бустос Домек (Нопогіо Bustos Domecq) – спільний псевдонім Хорхе Луїса Борхеса й Адольфо Бйоя Касареса; вигаданий автор збірки детективних оповідань "Шість головоломок для дона Ісидро Пароді" (1942), книг "Хроніки Бустоса Домека" (1967) і "Нові оповідання Бустоса Домека" (1977), написаних у співавторстві Борхесом і Касаресом. Бустос – прізвище прадіда Борхеса, Домек – прізвище бабусі Касареса по татові. Для обох Бустос Домек виявився дуже реальним, вони писали і говорили про нього як про окрему – третю – особу; мова творів Бустоса Домека не нагадує ані мови творів Борхеса, ані стилю Касареса. Крім усього, Борхес

і Касарес створили "біографію" Бустоса Домека і, будучи послідовними у своїй містифікації, дали від його імені декілька інтерв'ю.

166

Гра Борхеса і Касареса полягає в тому, що міст, які називаються "Санта-Фе", в іспано— і португаломовному світі є близько півсотні, причому вони розташовані на трьох континентах, не рахуючи островів.

167

Продовження згаданої гри (довкола топонімів "Санта-Фе") Борхеса і Касареса: Вільє де Ліль-Адан – відоме в романському світі прізвище, тож "автором оповідань" міг би бути добрий десяток письменників із цим прізвищем. Однак насправді тут може йтися тільки про Огюста де Вільє де Ліль-Адана (1838–1889) – французького письменника і драматурга, якого Г. Ф. Лавкрафт в есе "Надприродний жах у літературі" називає серед найцікавіших і найважливіших "батьків" жанру "жахів", у зв'язку з цим особливо значиме оповідання "Тортури надією". Тексти Огюста де Вільє де Ліль-Адана є джерелом дуже багатьох прихованих цитат у книгах Бустоса Домека.

168

З франц. – людина, яка переселилася в чужу країну і при цьому втратила зв'язок з батьківщиною, тобто не просто емігрант, а, по суті, безбатченко.

169

Локальне італійське вино з півдня Італії.

170

Ім'я-фальшивка. Сестри-близнючки Роза "Розі" Доллі (1892–1970) і Дженні "Янічка" Доллі (1892–1941), відомі як The Dolly Sisters ("Сестрички Доллі"), народилися в Угорщині, з 1905 р. проживали в США. Ще неповнолітніми почали танцювальну і співочу кар'єру, перипетії якої читаються як авантюрно-пригодницький роман. За ними упадали і їх утримували Кароль II, король Румунії, Крістіан X, король Данії, та Альфонсо XIII, король Іспанії, а також десятки мільйонерів з усього світу. Легендою став факт: сестри виграли на двох 850 000 дол. за один сезон у Довілі. Якось Дженні Доллі виграла 11 млн дол. за один вечір. Колекція коштовностей Дженні також стала притчею во язицех. Після жахливої автомобільної аварії, через яку дуже постраждала її зовнішність, в Дженні Доллі розвинулася депресія. 1 червня 1941 року вона повісилася на карнизі у своїй квартирі. На момент написання співавторам було відомо про самогубство Дженні Доллі, бо це була головна сенсація літа 1941 р.

171

Белісаріо Ролдан (1873–1922) – аргентинський поет, драматург, автор сценаріїв для німого кіно та перших мультфільмів (1919). Адвокат і найкращий оратор свого часу. Фраза "театр Белісаріо Ролдана" відсилає до його п'єс та кіносценаріїв, де часто повторювалася тема самогубства або вбивства під виглядом суїциду, а також до реальної біографії Белісаріо Ролдана, який наклав на себе руки, імітуючи вбивство (щоб його поховали на цвинтарі, а не як самогубцю).

172

З франц. – гасова або бензинова запальничка.

173

З ісп. – в оригіналі "маесе", спотворене "майстер"; ця сценка – алюзія на Сервантесового маесе ("майстра") Педро і цілу сценку з розділу 27 ("Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі", ч. II, р. 27).

174

Річард Горацio Едгар Воллес (1875–1932) – англійський письменник, драматург, кіносценарист, журналіст. Основоположник жанру трилер. За його творами знято понад 160 фільмів.

175

З грец. patronymia – іменування за іменем батька; тут – точне зазначення імені, походження і родинних зв'язків.

176

Тобто, фактично, – "французизм", з лат. gallicus – галльський, з франц. – gallicisme; слово чи вираз, запозичений із французької.

177

Нотаріус Бонфуа, персонаж комедії Жана-Батіста Мольера "Уявно хворий" – майстер "хитромудрих способів обходити закони і порушувати звичаї".

178

Коментатори Борхеса вважають, що тут ідеться про запальничку французької марки S.T.Dupont. У 1941 р. була виготовлена найперша запальничка S. T. Dupont, що заправлялася гасом або бензином. Їх робили з чистого золота (перші лімітовані серії) – і вони моментально стали дуже модними, зробилися об'єктом мрій і поклоніння багатих

снобів; на відміну від аскетичної "чорної" сталевої запальнички (модель 1941 року) американської марки Zippo, яких після початку Другої світової війни взагалі не було у вільному продажу: вони продукувалися суто для потреб фронту. Це яскравий приклад сплаву сатири, іронії, інтелекту і стилю "Бустоса Домека".

179

З нім. – Біблія диявола; те саме, що Кодекс гігас (лат. Codex Gigas, від грец. Gigas, що означає "величезний") – один з найбільших рукописів, що дійшли до нашого часу, створений в Чехії на початку XIII ст. Розмір палітурки – 92 см у висоту, 50 см завширшки. Товщина книги – 22 см, вага – 75 кг. Нюанс у тому, що написання німецькою – Teufelsbibel – в іспаномовному світі не є загальноприйнятим. Очевидно, саме це написання Борхес і Касарес обрали у зв'язку з окупацією Гітлером частини Європи. Усна традиція в Середньовіччі пов'язувала з появою Біблії диявола багато "диявольських" подій, зокрема настання пандемії чуми – "Чорного мору" ("Чорної смерті", "Чорної чуми"). Пандемії чуми та інші епідемії, зокрема холери, охопили в середині XIV ст. величезні території; при цьому фактично вони значною мірою збігалися з фашистським загарбанням у період Другої світової. До слова, саме в 1941 р. в обіг увійшло поняття "коричнева чума" (так тоді стали називати війська Третього Рейху та його союзників).

180

Хосе Марія Пеман-і-Пемартін (1897–1981) – іспанський поет, драматург, автор слів державного гімну Франції (версія, прийнята при диктаторі Ф. Франко, від 1940 до 1975 р.). Тому слова про написану Пеманом "величальну оду" не є політично нейтральними.

181

З лат. verba ipsissima – достеменні слова.

182

Грегоріо Мартінес Сьєрра (1881–1947) – іспанський письменник, поет, драматург і театральний режисер, ключова постать у відродженні іспанського театрального авангарду на поч. XX ст.

183

Луїс де Гонгора вважався "незрозумілим", "темним", недоступним непідготовленому читачеві. "Все вже сказав Гонгора" – алюзія на відому фразу Лорки, який досліджував творчість Гонгори (Федеріко Гарсія Лорка, "Поетичний образ у дона Луїса де Гонгори"). У контексті "Шести головоломок…" фігура Гонгори важлива ще й тому, що його поезія – суцільна головоломка, образна гра, інтелектуально продумана як певна стратегія.

184

Арагонська або наварро-арагонська мова – романська мова, раніше була поширена на території Арагонського королівства. Нині мова, що вмирає (менше 10 тис. носіїв).

185

Хуліо Сехадор-і-Фраука (1864–1927) – іспанський вчений, письменник, філолог, автор знаменитого "Словника", дослідник кастильських прислів'їв і приказок.

186

Перший дім раннього дитинства Борхеса – між вулицями Суїпача та Есмеральда. Особняк іноземки розташований у межах одного кварталу від дому Борхеса на вулиці Тукуман.

187

Ім'я-фальшивка. Емі Еванс (1884–1983) – співачка сопрано і актриса; одна з перших масових грамплатівок була з піснями в її виконанні; документована кар'єра Емі Еванс почалася в 1906 р., коли вона зробила кілька записів на циліндрах для фонографа для "Едісон Белл". Негативні асоціації в авторів "Шести головоломок…", пов'язані з Емі Еванс, можуть випливати з неправдоподібної інтенсивності її гастролей: з березня по грудень 1920 р. – 187 концертів, у 1940 р. – рівно 300. Саме цим, очевидно, пояснюється фраза: "Час для міс Еванс – золото" і т.д.; подробиці – в біографіях Емі Еванс.

188

З франц. – неприємні хвилини.

189

З лат. – "власним рухом", з власної спонуки, з власної волі.

190

Хосе Енріке Родо́ (1871–1917) – уругвайський прозаїк, громадський діяч, педагог. "Аріель" (1900) – есеїстична проза, яка мала великий вплив на публіцистику Латинської Америки.

191

Хуан Валера-і-Алькала-Гальяно (1824–1905) – іспанський письменник і дипломат. Перший роман Валери "Пепіта Хіменес" (1874) – помітне явище в становленні національної реалістичної школи; Беніто Перес Гальдос (1843–1920) – іспанський письменник, найбільший представник критичного реалізму в іспанській літературі; Емілія Пардо Басан (1851–1921) – видатна іспанська письменниця, графиня, одна з перших жінок,

якій було присвоєне звання професора (1916), представниця натуралізму; Хосе Марія де Переда (1833––1906) – іспанський письменник, один із найвидатніших представників регіоналістської літератури в Іспанії другої половини XIX ст.; Рамон Марія дель Вальє-Інклан (1866–1936) – видатний іспанський письменник, найвизначніша постать "покоління'98"; Асорін (справжнє ім'я – Хосе Мартінес Руїс, 1873–1967) – іспанський письменник, есеїст, впливовий критик, блискучий майстер стилю, представник "покоління'98". Між цими письменниками немає майже нічого спільного, крім того, що всі вони – відомі та визначні.

192

З ісп. – традиційне для Латинської Америки покривало зі шкур.

193

З англ. – запас, асортимент.

194

В Аргентині навчальний заклад на кшталт коледжу, з локальними особливостями.

195

З лат. – "Тут лежить" ("Тут спочиває"): традиційний початок надгробного напису; але з огляду на те, що княгиня керує борделями, девіз прочитується двозначно.

196

З франц. – дурниці, нісенітниця, безглуздя.

197

Гра слів, побудована на тому, що Сьюдадела, Сан-Фернандо, Авельянеда – водночас і прізвища, зокрема прізвища, включені до відомих літературних містифікацій, і топоніми, причому топоніми дуже поширені, всі ці топоніми є і в Іспанії, і в Аргентині. До слова, Алонсо Фернандес де Авельянеда – псевдонім автора несправжнього "продовження" роману М. де Сервантеса "Дон Кіхот", виданого в Таррагоні в 1614 р. Особа автора, який назвався цим псевдонімом, досі не відома.

198

З франц. – старомодний.

199

Фрадіке Мендес – "хресний батько" і в чомусь прототип Оноріо Бустоса Домека. Образ Карлоса Фрадіке Мендеса спільно придумали Еса де Кейруш, Антеру де Кентала і Ж. Баталья Рейс – молоді літератори з "Ліссабонського сенакля"; вони створили уявного "сатанинського" поета, вигадали йому біографію і в 1869 р. опублікували кілька "його" віршів. Образ Фрадіке Мендеса формувався протягом майже 30 років. У 1888 р. були опубліковані "Листи Фрадіке Мендеса" – так, ніби він реальна людина.

200

Роберто Гаче (1891–1966) – аргентинський драматург і есеїст, дипломат. Автор гумористичних "Словника міського фарсу", "Помилки Сан-Антоніо".

201

З лат., буквально proprio motu – "з власної ініціативи": особливий різновид відносин у дипломатії Ватикану, в практиці відносин Папи з іноземними державами, коли Папа ігнорував попередню історію відносин чи переговорів і діяв ніби "з власної ініціативи".

202

З франц. – (це) само собою зрозуміло, звісно, безумовно (що).

203

З франц. – "Після вас, панове англійці!", фраза приписується французькому командирові, графу д'Отрошу, під час битви при Фонтенуа (11 травня 1745 р.). Для співавторів "Шести головоломок…" важливий контекст: кожен французький школяр знає, що перед битвою при Фонтенуа граф д'Отрош, лейтенант французьких гренадерів, вийшов сам-один назустріч англійцям, зняв капелюха і крикнув: "Панове англійці, стріляйте першими!"; кожен англійський школяр знає, що перед битвою при Фонтенуа лорд Чарльз Гей, капітан англійських гвардійців, підійшов сам-один до французів, зняв капелюха і крикнув: "Панове французи, стріляйте першими!"; англійці вистрелили – і вбили шістсот солдатів і п'ятдесят двох офіцерів. У графа д'Отроша влучило сім куль, але він вижив і дожив до вісімдесяти років. Це була остання битва в історії Європи за особистої участі правлячого короля. І про це знав кожен аргентинський школяр (битва при Фонтенуа, з відповідним коментарем, згадувалася у тогочасних шкільних підручниках).

204

З франц. – аукціони.

205

З франц. – розкопки.

206

Умберто Боччоні (1882–1916) – центральна постать італійського футуризму, художник, скульптор і теоретик, автор понять сило-лінії та сило-форми (сприйняття).

207

Де Кройф (De Cruijff – від De Cruyff – від De Cruv – від Dye Cruve… і т.д.) – специфічне нідерландське прізвище, офіційно визнане як одне з найдавніших європейських прізвищ із доведеною генеалогією, з IX ст. воно пройшло через численні трансформації в різних мовах; співавтори "Шести головоломок…", очевидно, натякають як на древність, так і поширеність цього прізвища, всі відгалуження якого виводяться від одного родоначальника – спільного для всіх предка-хрестоносця.

208

З франц. – худорлявий вигляд.

209

В оригіналі – французьке написання (Vavasseur), прізвище з підтекстом. Могло би бути перекладене як Вальвасоор, від пізньолатинського vassus vassorum – васал васалів, старофранцузьке vavassour – держателі найдрібніших феодів від рицарів у Середньовіччі, згодом – безземельні міські дворяни Італії та Франції. Натяк на те, що Долорес Вавасер – професійна утриманка з претензією на шляхетне походження.

210

Марк Порцій Катон (234–149 до н.е.) – державний діяч Стародавнього Риму, письменник. Тут – у значенні "всебічний знавець". Пор. вислів

Цицерона (De orat., III, 33): не було нічого, "чого б не дослідив і не знав і про що б потім не писав Катон".

211

Тут – символічна могила. Загалом мотив кенотафа в циклі текстів довкола особи Домека Бустоса надзвичайно часто повторюється, і це випливає не тільки з містифікації в контексті Бустоса Домека. Можливо, натяк на Сервантеса: останки Сервантеса ідентифіковані тільки в 2015 р., на час написання "Шести головоломок…" існували лише кенотафи.

212

Хосе Марія Пеман-і-Пемартін (1897–1981) – див. зноску 145 (в електронній версії – прим. 180. –Прим. верстальника); іспанський драматург і поет. У 1938–1946 рр. – президент Іспанської академії мови і літератури. Тут обігрується реальний скандал з плагіатом довкола "Святої віце-королеви" ("La Santa virreina", 1939, про іспанську місію "донесення цивілізації до дикунів"), ось тільки насправді плагіатором був сам Пеман.

213

Гайферос – персонаж середньовічних поем і романів каролінгського циклу (пов'язаних з Карлом Великим), які відзначалися тим, що повністю ігнорували історію. "Дон Кіхот" Сервантеса – пародія насамперед на лицарські романи каролінгського циклу. У "Хроніках Бустоса Домека" наводиться "теза Севаско": "Історія є актом віри. Архіви, свідоцтва, археологія, статистика, герменевтика, навіть самі події не мають значення. Історію задовольняє історія, вільна від сумнівів і вагань". "Акт віри" іспанською – аутодафе (лат. actus fidei, порт, auto da fé, icn. auto de fe); в Іспанії та іспанських колоніях "актом віри" – аутодафе – називали також спалення книг. Пряме посилання на текст "Дон Кіхота" (розділ 6), де священик і цирульник, односельці Дон Кіхота, спалюють його

лицарські романи, причому в процесі священик каже важливу в контексті "Передбачення Санджакомо" фразу: "Заслуги батька на сина не поширюються".

214

Поль Груссак (1848–1929) – аргентинський письменник французького походження, директор Національної бібліотеки в Буенос-Айресі (1885–1929), видатний сервантесист – тому й натяк на XVII ст. Для розуміння, чому саме – "Лотерейний білет", треба знати кілька фактів на маргінесі. Існує трагікомічна реальна історія про Давида Аллено (1854–1910), який емігрував з Італії (як Груссак – з Франції), який майже півжиття працював сторожем на легендарному кладовищі Реколета (1881–1910) і мав нав'язливу ідею: прагнув бути похованим у власному гробівці саме на цьому кладовищі. Його заощаджень із платні сторожа ніколи би на це не вистачило, але його брат виграв щасливий лотерейний білет на дуже велику суму і частину цієї суми дав Давидові Аллено. Давид відразу купив собі ділянку на кладовищі Реколета і замовив свій скульптурний мармуровий портрет. "Лотерейним білетом" Груссака (до речі, теж похованого на цвинтарі Реколета), ймовірно, був Сервантес, бо власний доробок Груссака, поза сервантесівськими студіями, не надто знаний. Додаткова алюзія – і Національна бібліотека в Буенос-Айресі, і Реколета – пантеони імен великих. Ще одна додаткова алюзія – смерть практично на робочому місці.

215

Знову Сервантес.

216

З франц. – "давайте поговоримо про щось інше".

217

Джон Лакман (Блакман, Блекман, Блакмен; роки діяльності 1436–1448) – оксфордський медик і біограф, автор мемуарів "за контрактом" про Генріха VI (тобто, фактично, мемуарів на замовлення, які мали створити якнайпривабливіший, але водночас живий образ короля), де змішалися анекдот і панегірик.

218

Хмільний перебродженний напій з деяким вмістом алкоголю, крім вина. Слово і поняття – біблійне, натяк на святенництво доктора Кастільйо; "хлібна вода".

219

Ернесто Понсіо (1885–1934) – знаменитий скрипаль танго. У 1924 р. скоїв убивство, за яке декілька років відсидів у в'язниці. Ісидро Пароді, за сюжетом, відбуває покарання у тій же в'язниці, в той же час; відповідно, Ернесто Понсіо міг би спілкуватися з Ісидро Пароді (наприклад, на тюремному подвір'ї).

220

"Доля не шиється без вузлів" – приказка.

221

Калабрія – гірська область на півдні Італії між узбережжями Тирренського й Іонічного морів.

222

Бартоломе Мітре (1821–1906) – аргентинський політик грецького походження, полководець, журналіст, губернатор провінції Буенос-Айрес,

президент Аргентини (1862–1868). Прямий нащадок Яніса Дімітріу Мітропулоса – учасника експедиції Херонімо Луїса де Кабрери (1568). Шкільні друзі називали Бартоломе "хитромудрим" (як Одіссей – і тому що грек), це прізвисько супроводжувало його все життя, до особливостей характеру додалися певні паралелі: половину життя провів у воєнних походах, серед значних кампаній – облога Монтевідео і "троянський кінь" (військова хитрість, придумана і втілена Мітре), дружба з Джузеппе Гарібальді, а також феноменальний факт: під час облоги Буенос-Айреса в 1853 р. Мітре влучила в лоб куля. Але потрапила вона у вишитий срібними і золотими нитками знак на його головному уборі, вишивала цей знак жінка Мітре – Дельфіна. Ця вишивка врятувала Мітре життя. Тут – натяк на підступність хитромудрого Мітре та абсолютну його безжалісність ("треба вгноїти землю кров'ю ворогів").

223

Йдеться про третього короля Таволари, карликового королівства на острові Таволара, – Карла I з династії Бертолеоні, який в кінці 1927 або на початку 1928 р. несподівано помер у дорозі.

224

Беніто Пабло Хуарес Гарсіа (1806–1872) – найнизькорослішій (135 см) президент країни в історії людства, національний герой Мексики. "Везунчик": сирота і пастух індіанського походження, він став адвокатом, тоді губернатором, міністром юстиції, прем'єр-міністром, а згодом і президентом (1867–1872). Останні роки його життя були суцільною смугою нещасть, помер від серцевого нападу після жорстокого придушення одного з антиурядових повстань.

225

З франц. – згода, союз, взаємне розуміння, домовленість.

226

Франц Кафка, який страждав від багатьох хронічних невиліковних хвороб, мав обсесивне прагнення смерті. Незадовго до смерті сказав: "Лікарю, дайте мені смерть, бо якщо ні, то ви – вбивця". В "Жертві Тадео Лімардо" застосовано відкритий і описаний Кафкою цілком новий і несподіваний характер зв'язків і відносин між людьми, механізм мотивації їхніх вчинків. Те, що в Кафки – бюрократія, в Борхеса і Касареса – "неписані закони", апріорні для всіх мешканців готелю. У якомусь сенсі це оповідання – не пародія на сюжети і мотиви у Кафки, а травестія сюжетів і мотивів, з обігруванням реальних фактів біографії Кафки, зокрема – умовно – страти самого себе. Кафка роками доводив себе до стану, в якому він переставав бачити світ очима звичайної людини, а бачив щось цілком інше. По суті, Кафка вбив себе, і це була жертва, типологічно подібна до жертви Тадео Лімардо. Кафка ненавидів своє тіло і боявся його. У щоденнику Кафки наскрізна тема – прагнення смерті.

227

Компадрито – локальне аргентинське; найближча українська аналогія – львівські батяри; компадрито пов'язані з виникненням 200 років тому в припортових борделях і поширенням танго; фраєри, принагідні сутенери, хулігани тощо. Носії субкультури. Молодий компадрито – у вузенькому обтягнутому піджачку з прорізом, яскраво-рожевій сорочці, блискучих штиблетах, з прилизаним волоссям, зачесаним на проділ, з великими перснями на майже всіх пальцях. Розмовляє на напівкримінальному жаргоні – лунфардо, яким досконало володів і сам Хорхе Луїс Борхес. Причому, як і мова львівських батярів, буенос-айреський різновид лунфардо фактично перестав бути жаргоном і почав функціонувати як міський діалект.

228

З лат. grosso modo – в загальних рисах.

229

Абасто – містечко недалеко від Буенос-Айреса, там знаходилася знаменита бойня. Абасто з іспанської – бойня.

230

Одне з найменших міст в околицях Буенос-Айреса, на момент написання "Головоломок..." відоме санаторієм для хворих на туберкульоз (що в контексті присвяти цього оповідання Кафці – зовсім не випадково).

231

Одне з найдавніших міст в околицях Буенос-Айреса, на початок 1940-х – щойно електрифіковане, з кількома тисячами робітників-складувів, половина з яких жили в сараях чи навіть у коробках: у місті побудували великий завод, але люди, які працювали на ньому, не мали помешкань, загалом у цій місцевості у той час була неймовірна нестача недорогого житла. І Мерло, і Берасатегі, кожне у свій спосіб, співвідносяться з обставинами життя Франца Кафки.

232

З франц. – від routine – консерватор, людина старого гарту.

233

Сесар Ратті (1889–1944) – видатний аргентинський актор (радіо, кіно і театр). Вечорами, коли не було вистав, перебраний як жебрак, іноді з тваринами, він збирав гроші для благодійних організацій в Мар-дель-Плата і Кордобі.

234

Прізвище "Реновалес" в іспаномовному світі блискавично викликає асоціацію з Томасом Реновалесом (1787–1835), який вчинив невдалий замах проти Симона Болівара, і з Маріано Реновалесом (1774–1820) – іспанським солдатом, який вчинив замах на Фердинанда VII, короля Іспанії. Для "Головоломок…" значущим є те, що обидва Реновалеси чимало разів ламали присягу і зраджували покровителів, а їхні карколомні кар'єри побудовані на зрадах і крові зраджених. Маріано Реновалесові приписується крилата фраза: "Рани Ісусові! Кінець людству!" ("Hostias! Se acabó la humanidad!"). Реновалес, окрім цього, – значуще прізвище; renovai з ісп. – проростання молодого лісу крізь старий, причому старий (іншого типу) ліс неминуче гине.

235

У 1942 р. – селище; містечко, розташоване за 500 км від Буенос-Айреса.

236

Район Буенос-Айреса (насправді – "Онсе де септіембре", з 1888 р.). Центр Онсе – вулиця Тукуман з єврейськими крамницями і синагогами.

237

Федеріко Лакросе (1838–1899) – аргентинський бізнесмен, якому Буенос-Айрес завдячує першою трамвайною лінією.

238

Мусанте як праля співвідноситься з пралею з роману Кафки "Процес" (пральня – святая святих), а також із пралею, що сміється, оточена мужчинами, із "Замку" Кафки.

239

Демографічна особливість: більшість молоді з Бандерало у пошуках роботи і кращого життя переїжджають до Буенос-Айреса.

240

Обігруються реальні любовні історії і відсутність інтересу до жіночих "принад" у Кафки. Жінки в його житті – насамперед адресатки листів і співрозмовниці.

241

"Оповиті таємницею" приїзди – один із важливих мотивів у Кафки. Крім того, "остання година", мотив колишнього коханця нареченої; Абаста можуть бути прочитані в контексті Села (роман "Замок").

242

Мом (Momos) – бог глуму і лихослів'я; син Нікс – народженої з Хаосу, брат Танатоса, Гіпноса, Гесперид, мойр, Немезіди й Ериди. Мом вважає, що війни і кровопролиття зменшують тягар землі. У Франца Кафки в романі "Замок" Мом – мешканець Замку і секретар Кламма (начальника канцелярії Х).

243

Арагон – Хуан II Великий (1398–1479), король Наварри з 1425 р. і король Арагона з 1458 р. "Арагонські інфанти" – брати Альфонсо, спадкоємця престолу з правом наслідування перед Хуаном II, учасники кривавих міжусобних воєн, знамениті своїми несподіваними військово-політичними союзами. Тут – щось на кшталт "бога з машини": союзник, що докорінно змінює хід подій.

244

Найвідоміше літературне переодягання в шкуру ведмедя – це коли барон Мюнхгаузен переодягається в шкуру білого ведмедя, підступно вбиває багато інших ведмедів і забирає собі їхні шкури. Натяк на те, що з "жертвами сонячного удару", можливо, не все так просто. Бо якщо йдеться про традиційний латиноамериканський карнавал в його аргентинському різновиді, то костюм ведмедя передбачає певне амплуа, подібне до амплуа Жида в українському вертепі: людина в костюмі ведмедя має право зачіпати зустрічних, смішити і навіть жартома "бити" їх тощо. З цим може бути пов'язана наступна сценка зі зриванням голови-маски.

245

Місто в провінції Буенос-Айрес, відоме своїм футбольним клубом.

246

Назва вулиці, однойменна з назвою каньйону на півночі Аргентини, в провінції Хухуй.

247

З ісп. буквально – "висока трава", збірна назва рослин пампасів; як прізвисько означає приблизно те саме, що й "Лопух": тюхтій, бевзь.

248

Від топоніма Лапландія. У Кафки в оповіданні "Стародавній запис" – див. про кочівників з Півночі та про непорозуміння, "від якого ми гинемо".

249

З лат. – "привід для війни"; формальний привід для розв'язування справедливої війни однією державою проти іншої.

250

Одні з найдорожчих у тогочасній Аргентині сигар – "Pour la Noblesse", з франц. – "За шляхетність".

251

Варто порівняти цей фрагмент зі спостереженням в есе Вальтера Беньяміна "Франц Кафка: як будувалася Велика китайська стіна". Беньямін нагадує про типологічну близькість творів Кафки до агади – так у юдеїв називаються історійки та анекдоти, придумані ребе, покликані слугувати поясненню вчення, галахи. У цьому оповіданні, на відміну від інших "головоломок", історійки, які розповідають персонажі, є такими ж, як у Кафки, подібними до агад, особливо близька до них історійка про блузу.

252

Горчс – територія за 162 км від Буенос-Айреса, адміністративна одиниця третього рівня (район в окрузі), називається за іменем Дона Андреса Горчса, який подарував уряду землю, де була побудована залізнична станція (1892 р.), а вже коло станції виникло село, населення якого спеціалізувалося на молоці й молокопродуктах.

253

Алюзія на притчу Кафки "Перед законом" і на роман "Процес".

254

Бусека – традиційний аргентинський яловичий суп із відвареного рубця, сичуга і кишок, а також дрібно нарізаних сирих овочів (помідорів, цибулі, селери, бобу, моркви, капусти, ріпи), які плавають у м'ясних соках та практично сирій крові. Дуже ситний наїдок, вважався в Аргентині сезонною зимовою (європейське календарне літо) стравою пастухів і бідноти. Їли, посипаючи тертим жовтим сиром. Нині бусеку готують з відвареного яловичого м'яса, ковбаси, кров'янки і сирих овочів, які додають у суміш бульйону і спеціально заправленого маринаду. Так чи інакше, бусека – страва з дуже різким запахом.

255

Пардо – іспанське прізвище, походить від назви латиноамериканців (бразильців) змішаного походження, одної з найчисленніших умовно виділених расових груп населення Бразилії – парду. Салівасо – ім'я-прізвисько, утворене від латинського та іспанського слова "слина".

256

"Фрай Мочо" – не назва журналу чи газети, а псевдонім Хосе Сіксто Альвареса (1858–1903, див. примітку вище), але "Фрай Мочо" стало загальною назвою для популярних іспаномовних масових журналів певного типу, де публікувалися короткі оповідання, карикатури, історії з життя кінозірок тощо.

257

Паторусу – останній вождь індіанців теуельче, комічний персонаж, створений у 1928 р. Данте Квінтерно; вважається найпопулярнішим героєм аргентинських коміксів. У 1942 р. вийшов 12-хвилинний короткий мультиплікаційний фільм про Паторусу – перший кольоровий аргентинський мультфільм; очевидно, це і є причина згадки в "Шести головоломках..." про цього могутнього і сентиментального добряка.

258

Буквальний переклад прізвища з іспанської – зброєносець.

259

Кандьяль – коктейль з коньяком та яйцем.

260

З ісп. – сон. Однойменна притча Кафки – сон Йозефа К. про цвинтар, де художник, якого К. зустрів там, писав на надгробку слова "Тут лежить...".

261

Вулиця Буенос-Айреса, до 1902 р. – Центральна.

262

Такої вулиці там і тоді не існувало, хоча Валентин Гомес – реальна історична постать, важливий політичний діяч Мексики. Вулиця Гомеса як місце розташування крамнички з розіграшами – дружній "помах рукою" Рамонові Гомесу де ла Серна (1888–1963), іспанському письменникові, завсіднику мадридського літературно-художнього кафе "Помбо" (де з ним і познайомився молодий Борхес); з серпня 1936 р. Гомес де ла Серна постійно живе в Буенос-Айресі. Крамничка розіграшів тут – натяк на створений Гомесом у 1910 р. жанр грегерій. Грегерія – дуже короткий художній текст (зазвичай – одне речення, синтез афоризму і дотепу), побудований на гуморі та метафорі: "Показуючи мені язик, собака думає, що я – лікар"; "Як і шампанське, поцілунки – сухі, напівсолодкі, солодкі" тощо.

263

Гра алюзій. Згадки про бенгальського тигра є у всіх текстах, підписаних Бустосом Домеком. Борхес (і з Касаресом, і без нього) вибудовує ланцюжок: тигр – мантикора (в якої з пащі стирчать руки і ноги пожертих нею людей) – критик (див. "Хроніки Бустоса Домека", "Книгу вигаданих істот" тощо). Бенгальський тигр Борхеса – це, в певному сенсі, Єдиноріг Кафки (найвідоміший Єдиноріг – у Старій Празі, зокрема на Старомнестській площі, але єдинороги були зображені на вивісках багатьох середньовічних празьких аптек, зображень єдинорогів у Празі дуже багато); своєю чергою, Тигре – місто в Аргентині, 28 км на північ від міста Буенос-Айрес. Тигри в дикій природі зустрічаються лише в Азії, в Південній Америці їх нема. З іншого боку, тиграми аргентинські мисливці називали ягуарів і пум (так само, як у Середньовіччі мисливці називали мантикорами тигрів). "Тиграми" в Буенос-Айресі зазвичай називають приїжджих із Тигре (а в часи написання "Головоломок..." – також і китайців, причетних до криміналу).

264

З франц. "voulez-vous" – "чи хочете ви?".

265

Вілья-Марія – місто в провінції Кордоба, 550 км від Буенос-Айреса, в 1940-х славилося анатомічним театром.

266

Алюзія на роман Франсуа Моріака "Дорога в нікуди" (1939), зокрема на колізії, пов'язані з самогубством Оскара Револю. У романі "Дорога в нікуди" вмирають або зазнають цілковитого життєвого фіаско шість персонажів. У контексті оповідання "Жертва Тадео Лімардо" найбільш

значуща колізія "дороги в нікуди" клерка Ландена, який стає жертвою вбивці.

267

Пор. у "Процесі" Кафки – комірчина поряд із канцелярією.

268

Алюзія на Базиліо Пертіне (1879–1963) – тридцять дев'ятого мера Буенос-Айреса (від липня 1943 до квітня 1944 р.), який у момент написання цього оповідання якраз починав виборчу кампанію. Недоброзичливці стверджували, що через тривалі зв'язки з Німеччиною Пертіне – "майже гітлерівець". А тому зовсім не випадково, що з Пертіне контактує саме Файнберг.

269

Обігрується реальний тогочасний рекламний слоган реального вина, але, з огляду на особу реального Пертіне, – можливо, обігрується ще й особлива жорстокість, з якою асоціювалися індіанці апачі, а також гітлерівці на окупованих територіях.

270

"Тіро Федераль Архентино", або "Тіро Федераль" – аргентинський футбольний клуб з міста Росаріо. Нюанс у тому, що саме за цей клуб традиційно вболівають тільки місцеві фанати – мешканці Росаріо.

271

З баск. truke – "обмін", різновид гри в кості, різновид перудо.

272

Очевидно, йдеться про дешеву постановку оповідання Пелама Гренвілла Вудхауса (1881–1975) "Урок нишпорці" (1914, The éducation of détective Oaks – Death at the Excelsior). Твори Вудхауса користувалися несамовитою популярністю, більшість були екранізовані, звучали як радіоп'єси, ставилися в театрі; відповідно, другосортні театри заробляли, зокрема, ранковими виставами за творами Вудхауса. В "Уроці нишпорці" – труп на ліжку в пансіоні-готелі, в кімнаті на двох; у "Шести головоломках..." обігруються всі основні колізії "Уроку нишпорці".

273

Сааведра – іспанське прізвище і топонім; тут, оскільки в оригіналі це слово вжите в лапках, – сервантесизм. Насправді, Сервантес, пишучи другу частину "Дон Кіхота", збирався написати епізод з півнячими боями, але той факт, що Авельянеда (див. примітку вище), який написав лже-продовження "Дон Кіхота", написав там також і про півнячі бої, змусив Сервантеса відмовитися від первісного наміру. Тобто півнячі бої в "Сааведрі" – те, що могло би бути, але чого з цілковитою певністю не було. Взагалі, у Сервантеса з півнями дуже не складається. Єдиний півень, який фігурує в Сервантесових творах про Дон Кіхота, – намальований. Відтак півень падре в "Шести головоломках..." – алюзія на розмову між Дон Кіхотом і Санчею про те, що в мистецтві є правдою, а що – брехнею, і саме у зв'язку з цим згадується намальований півень, який настільки не схожий на півня, що під ним довелося написати – "Це півень" ("Дон Кіхот", частина 2, розділ 3).

274

Арганьярес – як прізвище, очевидно, не існує, бо сприймалося би десь так само, як прізвища "Тухляк" чи "Смердючка". Борхес і Касарес використовують "падре Арганьяреса" з певною метою. Іспанською "арганьярес" – рослина Арганія колюча (Argania spinosa); це єдиний рід і

вид у родині Сапотових. Вічнозелені арганії культивуються як надзвичайно цінні (арганову олію отримують тільки ручною працею), але їхні плоди мають вкрай неприємний і дуже тривкий запах. У цьому контексті якраз і варто читати цілий фрагмент: неіснуючі північні бої, неіснучий падре, намальований півень; Сарленга бреше про те, де він був; дон Ісидро Пароді чудово це усвідомлює.

275

Вовна вікуній вважається найбільш рідкісною і дорогою вовною у світі, краватка з вовни вікунії приблизно у сто разів дорожча, ніж якісна шовкова краватка.

276

Натяк на Паголо із Флоренції (Маестро Паголо, Паоло даль Поццо Тосканеллі) – італійського астролога і лікаря, що жив у XV ст. і який намагався поєднати астрологію і медицину з етикою; висловлюючись по-сучасному, він встановлював діагнози і визначав захворювання, опираючись на "моральні злочини", одним із яких вважав недостатню турботу про себе.

277

Китайський сюжет загалом є для "Шести головоломок…" дуже суттєвим. Існує думка, що самі "Шість головоломок…", з огляду на їхню структуру, – 62-га гексаграма "Книги перемін", Сяо-го ("Перерозвиток малого", з відповідним тлумаченням). Китайський ієрогліф 太 (тай) означає "великий", "найвищий", "шанований", "старший". Він посилює значення слів, додаючи поняття "надто", "надміру". Тай – китайське прізвище – позначається 邰 – багатозначним ієрогліфом, одне зі значень якого – вежа. Зрозуміти, про який саме ієрогліф "тай" ідеться, з транслітерації іспанською неможливо. Китайський ієрогліф 安 (ань) означає "спокій", "безпека" або "добробут", "стабільність"; складається з

двох частин: дах і жінка, і означає буквально – "жінка у домі". Коментатори припускають, що семантика імені "Тай Ань" у Борхеса і Касареса пов'язана не так із китайською традицією, як із традицією, яка бере початок від Шарля Огюстена де Сент-Бева і Гюстава Флобера і яка пов'язує образ вежі з "аристократизмом духу". Крім того, ім'я Тай Ань омонімічне топоніму. Для вуха китайця Тай Ань – ім'я-фальшивка.

278

Ернест Брама Сміт (1868–1942) – американський письменник, автор детективів (21 видана книжка), експерт міжнародного рівня з нумізматики, автор численних циклів оповідань із наскрізними персонажами (китайський мандрівний філософ Кай Лун в "мандаринських" оповіданнях з драконами і богами, сліпий детектив-любитель Макс Каррадос – у детективах); його твори мали великий вплив на деяких значних письменників, зокрема на Орвелла. У контексті оповідання важливе ще й те, що Браму приписують авторство приказок-проклять: "А щоб вам жити в цікаві часи!", "А щоб ви знайшли саме те, що шукаєте!"

279

Китайський ієрогліф 書 (шу) означає "книга", "лист", "документ" або "записи". Китайський ієрогліф 統 (тун) означає "об'єднання", "однаковість", "рівність", "сумісність", "збіг", "подібність", "тотожність". Для "Шести головоломок…" важливо, що "Шу Тун" – це "Тун Шу" в іншому порядку. "Тун Шу", яка вперше була написана більш як 4000 років тому, є одною з найдревніших і найбільш шанованих книг у світі. Це зібрання китайських народних вірувань, практичних порад, традиційної китайської мудрості. Це антологія, енциклопедія і хроніка водночас. З 826 р. "Тун Шу" кожного року переписувалася, доповнювалася. З винайденням книгодрукування – щорічно перевидається. На сьогодні, фактично, існує ціла бібліотека – близько 2700 книг "Тун Шу". Це єдина у своєму роді книга-бібліотека.

280

З лат. буквально – "спосіб життя"; фраза означає згоду сторін співіснувати з різними поглядами, якщо є потреба домовитися, незважаючи на протистояння. Прикладом modus vivendi є перемир'я.

281

Обігрується назва Буенос-Айреса – в буквальному перекладі з ісп.: "свіже повітря" або "добрі вітри".

282

Хуан-ді, або "Жовтий імператор" – легендарний імператор Китаю і міфічний персонаж, якого вважають засновником даосизму і прапредком усіх китайців. Припускають, що він жив у Китаї приблизно за 4000 р. до нас. Таким чином, він, умовно, сучасник книги "Тун Шу". Хуан-ді вважається автором "Су-нюй цзин", найдавнішого трактату про лаоські сексуальні практики. Воскресіння Хуан-ді є праобразом досягнення безсмертя в лаоських практиках.

283

Китайський ієрогліф 陰 (цинь) означає батьків, кровних родичів, родинний (кровний) зв'язок. Первісно ієрогліф 陰 складався з двох частин. Ієрогліф 阝 (сінь) мав значення "страждати, будучи позбавленим свободи". Радикал 今 (цзянь) означає "бачити" або "зустрічатися". Первісне значення ієрогліфа 陰 (цинь): навідувати членів сім'ї, які сидять у в'язниці – нині вважається застарілим і "книжним", цинь сьогодні означає тільки сім'ю, але тут актуалізоване первісне значення ієрогліфа цинь, який міг бути також евфемізмом, означаючи сексуальну близькість.

284

Китайський дракон у Латинській Америці – не те саме, що дракон у Китаї. Основні аспекти: всі китайці – "діти дракона"; важливий також зв'язок образу дракона з любовними пригодами і сексуальністю як такою. Крім того, голова дракона – традиційна носова фігура на старих китайських кораблях. Тож "Голова Дракона" – бордель в основному для моряків, на що вказує зокрема адреса, це півмилі від порту Буенос-Айреса.

285

Аташе з питань культури в Посольстві Китаю має на увазі місце перехрещення вулиць (в Буенос-Айресі) – Авеніди Леандро Н. Алема, яка була забудована в основному після 1810 р., і де знаходився старий Центральний вокзал (1870–1897 рр.), а отже, і багато закладів "з дівчатками", які сусідували з цілком фешенебельною нерухомістю (Головпошта, банки, головний міський парк), – і вулиці Тукуман. Вулиця Тукуман важлива тим, що там (на відрізку між вулицями Суіпача та Есмеральда), як уже згадувалося вище, народився Борхес, так парадоксально зав'язуються в один вузол кілька сюжетів, ключем до яких є ієрогліф цинь.

286

"Китайський" натяк на монгольського дракона-громовержця Лу – "небесного верблюда".

287

У деяких китайських культах використовувалася для розмов з духами предків і ворожіння.

288

Мен-цзи (кит. 孟子; 372–289 рр. до н.е.) – китайський філософ, конфуціанець.

289

Очевидно, мається на увазі чжу (瑟) – стародавній китайський музичний інструмент, властиво єдиний 5-струнний, подібний до цитри, з темброво одноманітним звуком. Під його супровід не співали, а говорили. Вийшов з ужитку в епоху Імперії Сун.

290

Це може бути натяком на Великий похід (Китай): 1917 р. – і 1936 р., різниця – 19 років, тоді "неприємна подія" – перемога більшовиків у Росії.

291

Провінція на півдні Китаю.

292

Дерев'яні подушки характерні насамперед для Японії та для найвищої аристократії Китаю. Подушки-підставки під голову, придумані для того, щоби не зіпсувати зачіску під час сну, до XIX ст. були повсякденною реалією. Порцелянова вежа, властиво, пагода, – Баоень; це буддійський храм у Нанкіні (колишній столиці Китаю в епоху династії Мін), не зберігся до наших днів. Храм будувався з білої "порцелянової" цегли від 1412 до 1422 р. силами 100 тис. солдатів, які працювали водночас.

293

Семаранг (стара голландська назва – Самеранг) – портове місто, розташоване на північному узбережжі о. Ява.

294

"Кабо" з ісп. – мис. Так називаються кілька портів на мексиканському узбережжі.

295

Український читач радий, мабуть, інтертекстуальній зустрічі: Борхесів Самуель Немировський і Самійло Немирич з творів Юрія Андруховича – персонажі; реальна історична особа, шляхтич, родич Юрія Немирича, козацького полковника часів Хмельниччини; який в 1619 р. зґвалтував якусь дівчину, що продавала випічку на Ринку, у Львові. Бургомістр Львова Уберович наказав арештувати Немирича. Того засудили до страти, яку, з огляду на численні клопотання шляхти, замінили ув'язненням. Реальний Самуель Немировський – за твердженням коментаторів Борхеса – "непитущий столяр", власник меблевої майстерні, виходець із підросійської Польщі, міська легенда в районі Орсе – прославився своєю ексцентричною поведінкою.

296

На перший погляд, йдеться про вулицю, названу на честь Грегоріо Фунеса (1749–1829) – декана собору в Кордові, депутата Хунти Гранде, ректора університету Кордови (з 1807 р.), який в усьому підтримував президента Хунти Корнеліо Сааведру, і який досі надзвичайно відомий і популярний в Латинській Америці. Проте в Буенос-Айресі такої вулиці нема. Зате саме в цей час, одночасно з "Шостою головоломкою...", Борхес пише оповідання "Фунес, чудо пам'яті" (1942); вочевидь, 347 треба читати в межах системи числення, придуманої Іренео Фунесом. До слова, Фунес – віртуозний знавець таємниць чисел, Тай Ань змальовується дипломатом як "знавець таємниць алфавіту" в пошуках

талісмана Богині. Складна інтелектуальна гра довкола дешифрування кодів і природи пам'яті пронизує всі шість оповідань циклу "головоломок".

297

"Salon Doré".

298

З франц. – "Головне – це почуття міри", "Почуття міри – насамперед". Парафраз вірша Поля Верлена "Мистецтво поезії" (1874): "De la musique avant toute chose" – "Музика – на першому місці", "Головне – це музика".

299

З франц. – "Панове, робіть ваші ставки!"

300

З франц. – звіт, протокол.

301

Алюзія на китайську приказку про чай: "Випив – зрозумів" (□□ □□ □□□□ □□), яка має багато похідних ідіом; подарувати листок з чайного дерева – значить, прочитати людину, як книгу (з огляду на безліч сортів чаю, в Китаї існувала особлива "мова чаю"). Великим злом вважалося подарувати "не такий" листок, "не такого" сорту чаю, а надто комусь вищому в ієрархії: це могло бути потрактовано як тяжка образа з непоправними наслідками. Тільки істинно "добра людина" – безкорислива і позбавлена страху подарувати "не такий" листок.

302

Борхес і Касарес, пишучи "виразне ім'я Фан Ше", виділяють це ім'я словом "виразне". Фан Ше може означати "кімната з перегородками", або "міська дільниця", або "місцевість, розділена мостом", щось на кшталт "Mian Fang She Qu", "Fang She Xi Lu", "Tie Lu Er Fang She" тощо. Але з логіки тексту випливає, що "виразне" фан ше означає не це; мабуть, насправді йдеться про китайський ієрогліф 房 (фан), що означає "дім" або "кімната". Ім'я Фан Ше можна перекласти як "Кімната Чаю": китайський ієрогліф "чай" 茶 (ча) – один із найдавніших, протягом двох тисяч років ієрогліф "чай" змінював форму – 荼 (тху), 荼 (цзя), 蛇 (ше), 茶 (чунг), 茶 (мінг). У сучасній китайській мові ці ієрогліфи вже не вживаються. Ієрогліф 蛇 (ше) вживався приблизно тоді ж, коли й 車 (чжу), і вийшов з ужитку в епоху Імперії Сун, тобто в VIII–XI ст. З VIII ст. існує ієрогліф "чай" з його нинішнім написанням (茶) і вимовою. До речі, "ше" буквально означав "молодий листок".

303

Юньнань – провінція на півдні Китаю (див. зноску вище), з унікальним тропічним кліматом, знаменита своїми чайними плантаціями.

304

Дикорослі чайні кущі та чайні дерева справді дуже нагадують деякі види верби.

305

З франц. – халупа.

306

Ле Корбюзьє, Шарль-Едуард Жаннере-Грі (1887–1965) – геніальний французький архітектор і теоретик архітектури швейцарського походження. У 1930 р., переробивши "План вуазен" (1925) – детально розроблену пропозицію з радикальної реконструкції Парижа, Ле Корбюзье створив аналогічний план для Буенос-Айреса, де намагався втілити цілком нові містобудівні концепції. Іронія співавторів "Шести головоломок…" полягає у тому, що кредо Ле Корбюзье – не розкіш, а прагматика і комфорт, причому цей архітектор в принципі ніколи нічого не "підкореговував". Усі його глобальні містобудівні розробки передбачали тотальну забудову на абсолютно розчищеній території, наприклад, у Парижі він пропонував повністю знести 240 га міської історичної забудови. Для Борхеса і Касареса, ймовірно, мають значення кілька біографічних фактів: коли 1927 року Ле Корбюзье взяв участь у міжнародному конкурсі проектів будівлі Ліги Націй у Женеві, його проект зібрав найбільшу кількість голосів членів журі, але був оголошений поза конкурсом, як "не викреслений китайською тушшю": Ле Корбюзье взагалі дуже не любив працювати з тушшю, і в Буенос-Айресі, де архітектор був "своєю людиною" в певних інтелектуальних колах, до яких належав і Борхес, про це чудово знали; Ле Корбюзье зовсім не бачив на одне око. Наступний фрагмент "головоломки" містить кілька прихованих "цитат" із втілених проектів архітектора. Варто додати, що постать Ле Корбюзье була для Борхеса принциповою, про це свідчить, скажімо, присвята 1967 року до "Хронік Бустоса Домека": "Трьом забутим великим – Пікассо, Джойсові, Ле Корбюзьє".

307

З франц. – неодружений, одинокий.

308

"Ні, я кажу категорично і впевнено – ні! Ми, сучасники кулемета і біцепсів, ми раз і назавжди відкинули подібні риторичні викрутаси. Думки потрібно висловлювати чітко, категорично: так, наче ви їх приштамповуете: "Нижній поверх я віддаю під торговий зал і atelier; на

верхному я поміщаю китайців" (приписка, зроблена рукою і почерком Карлоса Англада).

309

З франц. – майстерня, студія, ательє.

310

З франц. – само собою зрозуміло.

311

З франц. – буквально: "розкішні курочки", повії класу "люкс".

312

Пекінес – буквально "пекінський"; священна собака китайських імператорів. Порода, виведена в Китаї понад 2000 років тому. До 1860-х ці собаки належали суто імператорській сім'ї. Коли в 1860 р. британці захопили Літній палац у Пекіні, п'ять імператорських пекінесів потрапили в Європу як трофеї. У 1940-х рр. ця порода все ще була дуже рідкісною і надзвичайно дорогою. Як і діаманти, пекінес був знаком найвищого статусу. Але тут може йтися про сленгове значення слова "пекінес" – низькорослий багатий чоловік-неєвропеєць поряд із "дорогою" красунею.

313

Сорок кінських сил.

314

З франц. – передовий загін.

315

"Жовта загроза", "Китайська загроза" – концепції, пов'язані з ризиками потенційної агресії з боку Китаю. Автор словосполучення – французький публіцист Поль Леруа Больє (1843–1916). На момент написання "Шести головоломок…" китайці були п'ятою за чисельністю діаспорою Аргентини, причому більшість китайців проживали в Буенос-Айресі та в довколишніх провінціях. Але в цій "головоломці" є ще один натяк-алюзія: йдеться також і про жовту лихоманку, поширену колись, зокрема, в Південній Америці. Вона передається з комариним укусом від хворої людини до здорової, особливо великий ризик зараження існував у портах і в борделях, найдешевші з яких були переважно китайськими. У 1928 р. в Ріо-де-Жанейро спалахнула страшна епідемія, яка поширилася в більшості міст центральної частини Південної Америки. І хоча в 1937 р. американський вірусолог Макс Тейлер створив вакцину, від жовтої лихоманки в ті роки в самій лише Аргентині вмерло близько 30 тис. людей. У 1940-х рр. пам'ять про цю епідемію в Буенос-Айресі все ще дуже свіжа.

316

Монтенегро – профан. Йдеться про Жанну Пакен (1869–1936) – відому французьку художницю-модельєрку; ескізи її суконь у журналах мод іноді були стилізовані під сецесію або ар-деко; вельми часто (зокрема в борделях, у мебльованих квартирах) ці зображення жінок прикрашали стіни – у рамках, як картини. Ще один аспект, на який натякають співавтори "Шести головоломок…", – так званий східний (або китайський) стиль у високій моді того часу, що суттєво трансформував уявлення про дрескод.

317

Профан Монтенегро говорить про Ельзу Скіапареллі (1890–1973) – відому французьку художницю-модельєрку, яка створила поняття "прет-

а-порте". Цікавилася сюрреалізмом і дадаїзмом, її капелюшки – у формі баранячого стейка чи туфлі – епатували. Вона прикрашала свої шедеври предметами з повсякденного життя і використовувала недорогі тканини. Тому – "вбогі лінії".

318

З франц. – колега по роботі, товариш.

319

З франц. – перехрестя, роздоріжжя.

320

Алюзія на однойменну п'єсу О.С.Пушкіна, тут йдеться про гульвісу і спокусника, який, закохавшись і перестави бути гульвісою і спокусником, прирікає себе на смерть.

321

Це місце, початок вулиці Хухуй, вирізняється значним комерційним і пасажирським потоком.

322

Династія Сун – 960–1279 рр. н.е. Найдешевша ваза цієї епохи оцінюється семизначним числом.

323

За китайськими віруваннями, сороконіжка має здатність визначати, де можна закладати золоті копальні. Ця її властивість поширюється і на

пошуки скарбів і тайників. Але сороконіжка притягує золото тільки для себе. Її ще треба зуміти перехитрити.

324

І справді, в цю ж таки мить доктор широко посміхнувся і помахав нам рукою (Примітка автора).

325

Пор. з "Шинеллю" Миколи Гоголя і "Перетворенням" Франца Кафки. Борода росіянина, сороконіжка, формений сукняний плащ – усе це та багато іншого в одному короткому фрагменті.

326

Перша палиця – патериця – зі сандалового дерева була в Будди Шак'ямуні, на такі ж патериці в наш час опираються буддійські монахи; патериці видають мелодійний дзвін під час ходи. Основне призначення патериці зі сандалового дерева – попередити дзвоном живих істот, щоби вони не були випадково розчавленими, щоби монах уник мимовільного злочину – вбивства живої істоти. Але ці вбивства однаково неуникненні. "Мармурове Око" – Джессі Померой (1859–1932), дитина-маньяк, хлопчик-убивця, що виявляв надзвичайну жорстокість до жертв. Мав більмо на оці, звідти й прізвисько. Щоправда, з точки зору сучасної юриспруденції його вину не було доведено.

327

Су Ву (140–60 рр. до н.е.) – китайський дипломат і державний діяч династії Хань. Про нього існує багато легендарних і напівлегендарних історій. У 51 р. до н.е., коли імператор Сюань наказав зобразити на головній галереї головного імператорського палацу портрети 11 ключових посадових осіб, воєначальників і чиновників, які найкраще йому

служили, серед них був і Су Ву. Су Ву приписують авторство дуже багатьох текстів.

328

Один із відомих у середньовічній Європі "блукаючих" сюжетів.

329

"Дао де цзин" ("Книга дороги і гідності") – основоположне джерело вчення дао. Дао трактується як природа речей, "небесна воля" або "чисте небуття". Традиційно автором книги вважається Лао-цзи (VI–V ст. до н.е.).

330

Одне з т.зв. "нещасливих чисел" у Китаї – 14.

331

З англ. – "Жовта риба".

332

Майпу – вулиця в Буенос-Айресі, розташована біля площі Сан-Мартін, на Майпу жив Борхес, його сім'я переїхала туди якраз у період написання "Шести головоломок…".

333

З франц. – стій (стійте), годі, досить уже.

334

З франц. – той, кому на все начхати.

335

Масамора – дешевий традиційний десерт в Аргентині та Перу, який готується з кукурудзяної муки, меду і молока. Сто років тому в Буенос-Айресі на ринку його продавали в основному звільнені раби.

336

Улюблені ласощі Касареса. Гра в тексті побудована довкола того, що, очевидно, йдеться про "аніс-де-флавіньї" (Anis de Flavigny) – одні з найзнаменитіших і найдорожчих французьких ласощів. Це маленькі білі цукерки завбільшки з перлину (тому-то кондитерська називається "Перлина"); їх придумали монахи з абатства Флавіньї. Оригінальна технологія абатства полягала в тому, що, аби виготовити одну цукерку, одне анісове зернятко вмочували в сироп, сушили, знову вмочували – і так до сотні разів. Щоб отримати цукерку завбільшки з перлину, треба було витратити п'ять-шість місяців, тому "аніс-де-флавіньї" продавалися буквально на вагу золота. Нинішня технологія дозволяє виробляти одну цукерку за два тижні, але однаково коробочка з "аніс-де-флавіньї" коштує стільки ж, скільки золота каблучка із самоцвітом.

337

З франц. – знахідка, сюрприз; тут – скарб (зі сленгу золотошукачів).

338

З франц. – буквально: "висока кухня", за аналогією до "висока мода" (haute cuisine – вишукана кухня, франц.).

339

Від Галлія. Галлія – римська назва частини Європи: частина північної Італії, а також територія між Середземним морем, Піренеями, Атлантичним океаном, Ла-Маншем, Рейном і Альпами. Для Борхеса і Касареса важливо те, що Галлія пішло від грецького топоніма Галатія, який, своєю чергою, виводиться з грецького слова "молоко", що означає "білий". Тут гра, з одного боку, з "креольськими" алюзіями, а з іншого – з кольорами страв: масамора має такий же відтінок, як колір шкіри в креолів, анісові солодощі в "Перлині" – очевидно, молочно-білі. Третій аспект – після Середньовіччя слово "галли" стало асоціюватися з його латинським омонімом "півень" (gallus), тому Монтенегро, кажучи "галльський", звісно ж, має на увазі "французький", і це опосередковано доводить, що у цьому фрагменті доктор говорить не просто про аніс, а таки про "аніс-де-флавіньї".

340

Алюзія на крилату фразу з роману "Раби Парижа" (1867) авторства Еміля Габоріо (1832–1873) – французького письменника, що стояв біля витоків детективу як жанру. Згодом ця фраза неодноразово обігрувалася у різних варіаціях.

341

Алюзія на крилату фразу з одного з романів ("Король – в'язень Фантомаса", 1911) циклу про Фантомаса авторства П'єра Сувестра й Аллена Марселя; відтоді вона фігурує в масовій літературі в різних варіаціях – з дворецьким, з портьє, з консьєржем, з лакеєм і т.п.

342

З франц. – "короткий шлях"; тут – короткий опис.

343

З франц. – серцю не накажеш.

344

Столиця Уругваю.

345

Дружній помах рукою докторові Якобові Леві Морено (1889–1974) – основоположнику психодрами, соціометрії та групової психотерапії, який працював з людьми в їхньому "природному оточенні", зокрема – у психлікарнях і в'язницях, таборах для біженців тощо. Саме в 1942 р. Морено створив у Нью-Йорку Інститут соціометрії і Театр психодрами. В останній з "Шести головоломок…" – елементи психодрами, алюзії на теорію соціометрії та майже весь спектр тих, із ким працював Морено, зокрема актор (точніше, колишній актор Монтенегро), повія (мадам Цинь), емігрант (Немировський) і т.д.